

BULETIN DE LINGVISTICĂ

Nr. 18

Anul XV

2017

SUMAR

SEMANTICĂ ȘI PRAGMATICĂ

Vasile BAHNARU. <i>Naționalismul lui Mihai Eminescu: valori semantice și pragmatice în publicistică</i>	3
Ion BĂRBUȚĂ. <i>Verbele performative în limba română</i>	22
Alina PĂTRUNJEL. <i>Perechea de adiacență – unitate de structurare a interacțiunii conversaționale</i>	35

FILOZOFIA LIMBAJULUI

Alexandru COSMESCU. <i>Sursele experiențiale ale predicăției în viziunea lui E. Husserl</i>	43
---	----

GRAMATICĂ

Marcu GABINSCHI. <i>Despre motivarea în fond nelingvistică a prezentării unei sfere a limbii române</i>	54
Marcu GABINSCHI. <i>O întrebare pentru cercetătorii diferitor limbi (O enigmă a limbii române)</i>	66
† Vasile BOTNARCIUC. <i>Unele reflecții privind inconsecvențele și confuziile „Consfințite” de tradiția sintaxologică românească</i>	70

DIALECTOLOGIE

Liliana POPOVSCHI. <i>Motivații ale denumirilor de boli în graiurile dacoromâne</i>	76
---	----

TOPONIMIE

Anatol EREMIA. <i>Considerații privind toponimia istorică a Basarabiei</i>	84
--	----

BIBLIOGRAFIE

Teodor COTELNIC. <i>Bibliografia selectivă* a lingvistului Teodor Cotelnic, doctor habilitat</i>	94
--	----

OMAGIERI

Lidia HLIB. <i>Elena Constantinovici: Per aspera ad astra</i>	110
---	-----

IN MEMORIAM

Tudor NEDELCEA. <i>A mai căzut o instituție... Victor Crăciun</i>	115
---	-----

Redactor-șef: dr. hab. **Vasile Bahnaru**
Redactor-șef adjunct: dr. **Ion Bărbuță**
membrii colegiului:

dr. hab. **Elena Constantinovici** (Chișinău)
dr. hab. **Inga Druță** (Chișinău)
dr. hab. **Anatol Eremia** (Chișinău)
dr. hab. **Marcu Gabinschi** (Chișinău)
dr. hab. **Vasile Pavel** (Chișinău)
dr. hab. **Gheorghe Popa** (Chișinău)
dr. hab. **Angela Savin** (Chișinău)
prof. dr. **Nicolae Saramandu** (București)

dr. **Maria Cosniceanu** (Chișinău)
dr. **Iulia Mărgărit** (București)
dr. **Monica Mihalela Busuioc** (București)
dr. **Inna-Negrescu Babuș** (Chișinău)
dr. **Viorica Răileanu** (Chișinău)
dr. **Stela Spânu** (Chișinău)
dr. **Galaction Verebceanu** (Chișinău)
dr. **Ana Vulpe** (Chișinău)

Secretar de redacție: Mihai Papuc

Manuscrisele și corespondența se vor trimite pe adresa:
Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1 (biroul 411), MD – 2001, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+ 373-022) 272719; e-mail: buletindelingvistica@yahoo.com

---

SEMANTICĂ ȘI PRAGMATICĂ

Vasile BAHNARU

NAȚIONALISMUL LUI MIHAI EMINESCU: VALORI SEMANTICE ȘI PRAGMATICE ÎN PUBLICISTICĂ

0. Examinând opera lui Mihai Eminescu, exegeții operei acestuia au formulat idei și opinii dintre cele mai variate și controversate. Astfel, în opinia unora Mihai Eminescu a fost preocupat extrem de mult de ideea națională, iar în opinia altora (savantul și scriitorul Bogdan P. Hasdeu, preotul Alexandru Grama ș.a.) M. Eminescu ar fi un reprezentant tipic al cosmopolitismului, constituind un pericol incontestabil pentru națiunea română.

Ca urmare a analizei semnificației substantivelor *naționalist* și *naționalism*, *cosmopolit* și *cosmopolitism* din opera eminesciană, adică din limba literară a perioadei de manifestare literară a poetului și din limba literară contemporană, vom încerca să demonstrăm în continuare că Mihai Eminescu sau „Românul Absolut”, așa cum l-a calificat Petre Țuțea, a fost un veritabil patriot și un mare naționalist, care merită tot respectul posterității și servește drept model demn de urmat de toată spiritualitatea românească. De altfel, este un fapt arhicunoscut că opera lui Eminescu a fost cercetată, se cercetează, dar niciodată nu va fi cercetată suficient de multilateral și de profund, întrucât ea este inepuizabilă, referindu-se practic la toate dimensiunile umane de investigație – literatură, poetică, artă, politică, economie, matematică, astronomie, lingvistică, știință în genere etc.

0.1. O serie de preținși adepți ai adevărului ideologic contemporan au lansat ideea că Mihai Eminescu ar fi un naționalist disperat, care detesta existența celorlalte popoare, deși în realitate el nu este decât un protector consecvent al tradițiilor neamului, al limbii române corecte și al credinței creștine, întrucât, așa cum afirmă Mihai Eminescu în articolul „Dacă România e destinată pieirii”, chiar dacă „naționalismul este un semn rău la un popor” (e vorba de naționalismul extremist), acesta apare, de regulă, în situația în care „nimeni nu ține atâta la existența sa decât acela ce are s-o piardă în curând (și aceasta se simte instinctiv) și nimeni nu-ngrijește mai mult pentru ținerea la un loc a individului său decât cel ce are să se desfacă prin moarte. Nicăiri nu se manifestă voința de viață mai tare decât acolo unde viața este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol extern”¹. Prin urmare, naționalismul în varianta lui extremă se manifestă, de regulă, în momentele de mare amenințare pentru existența unei națiuni.

În același timp, Mihai Eminescu examinează termenul *naționalism* în raport cu termenul *cosmopolitism*, susținând că oamenii noștri politici „sunt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic – ba mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc”². Și în continuare, examinează relațiile existente între acești termeni, prezentând *cosmopolitismul* drept un poliedru, „o prismă cu mii de colori, un curcubeu

cu mii de nuanțe”, națiunile și respectiv *naționalismul* reprezentând „nuanțele prismatice ale Omenirii, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferența dintre individ și individ”³. Pentru ca ideea cosmopolitismului să fie în armonie cu cea a naționalismului se cere „ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenței, căci în întunericul nedreptății și al barbariei toate națiunile își sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci când Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice”⁴. Poetul definește catolicismul drept o formă perfectă a cosmopolitismului pe motivul că întreg „Catolicismul întinsese peste Europa un păienjeniș subțire de idei religioase, ostașul îmbrăcat în fier al Romei vechi se schimbase în *miles ecclesiae*, îmbrăcat în rasă; astfel se formează o putere nevăzută, pretutindeni străină și pretutindeni acasă, care încerca a realiza idealul imperiului universal”⁵, iar preotul catolic, „neavând familie, căci era neînsurat; neavând limbă, căci limba sa era o limbă moartă (cea latină); neavând patrie, căci patria sa este unde-l trimite ecclesia; neavând rege, căci regele său este *Pontifex maximus*, acest element încerca să unifice Austria prin religie”⁶. De altfel, politicienii cosmopoliți, inclusiv cei din spațiul românesc, au promovat și promovează întotdeauna o politică *sui generis* „fără patrie, fără limbă, fără naționalitate, un element cosmopolit și egoistic, ceea ce drept vorbind este unul și același lucru, căci cosmopolitismul este pretextul de a nu face nimic pentru dezvoltarea unei părți a omenirii, pentru că individul respectiv s-a însărcinat de a nu lucra nimic pentru universul întreg”⁷. Tocmai din aceste considerente Mihai Eminescu invită contemporanii și descendenții acestora din prezent să facă „astăzi ceea ce au făcut străbunii noștri la începutul lui Matei Basarab”, să se arate hotărâți, pentru ca fiii lor „să nu cadă victimă celor ce exploatează țara și de treizeci de ani se trudesă să curme dezvoltarea noastră națională și să facă pe pământul românesc un stat cosmopolit”⁸.

Este foarte importantă opinia lui Mihai Eminescu despre teoriile abstracte ale cosmopolitismului care au fost „importate de aiurea” în mediul politic românesc, „s-au împrăștiat pe nesimțite și au slăbit cu încetul simțul conservării naționale, așa de vioi și de puternic altădată la români; și aceste idei, vătămătoare chiar în țările luminate și puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru națiunea noastră, și mică și slabă”⁹. În articolul din „Columna lui Traian” din 1 aprilie 1882, Mihai Eminescu constată că „dacă științele naturale și matematicile sunt prin chiar natura lor cosmopolite, știința istoriei, a limbei, a manifestărilor artistice ale unui popor, a vieții lui juridice, a datinelor, este o știință națională”, dat fiind că „acestea din urmă întăresc vertebrele naționalității, acestea fac pe un popor să se cunoască pe sine însuși, îl păstrează în originalitatea și tinerețea lui și-l mântuie de platitudinea unei culturi cosmopolite”¹⁰.

0.2. Secolul al XIX-lea, secol eminent al națiunilor și caracterizat prin constituirea statelor naționale, s-a manifestat, din acest punct de vedere, și prin constituirea statului național român și de aceea Mihai Eminescu condamnă cu vehemență străinii stabiliți în România care „neavând un cui în țara aceasta”, „neavând un pic pe toată fața pământului țării”, străini „prin origine”, dar și mai străini „prin apucături și prin idei” au transformat politica într-o „pură afacere de invenție și de combinație, de negustorie de idei și de principii”¹¹, politica acestora având la bază principiul roman *ubi bene ibi patria*,

manifestat în „teorii abstracte de **cosmopolitism**, importate de aiurea” care „s-au împrăștiat: pe nesimțite și au slăbit cu încetul simțul conservării naționale, așa de vioi și de puternic altădată la români; și aceste idei, vătămătoare chiar în țările luminate și puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru națiunea noastră, și mică și slabă”¹².

Mihai Eminescu are toată certitudinea că „răul într-o societate” este determinat de „tendențele care o conduc, ideile cari o domină”, din care motiv urmează „să combatem tendințele cosmopolite și umanitare ca să le înlocuim cu simțul național”¹³. Pentru Mihai Eminescu, biserica națională de șaisprezece secole este „păstrătoarea elementului latin de lângă Dunăre” și „a stabilit și unificat limba noastră într-un mod atât de admirabil încât suntem singurul popor fără dialecte propriu-zise; ea ne-a ferit în mod egal de înghițirea prin poloni, unguri, tătari și turci, ea este încă astăzi singura armă de apărare și singurul sprijin al milioanele de români cari trăiesc dincolo de hotarele noastre”, de aceea „cine-o combate pe ea și ritualele ei poate fi cosmopolit, socialist, nihilist, republican universal și orice i-o veni în minte dar numai *român* nu e”¹⁴. Totodată, în acest proces de renunțare la caracterul național al vieții noastre, societatea românească ajunge să se cosmopolitizeze tot mai mult, încât „limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jena pe prietenii noștri, am dat-o de o parte și am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită pe care cineva, dacă știe nițică franțuzească, o învață într-o săptămână de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care, în înțelegere cu Domnii de atunci și cu-n sinod general al bisericei noastre, au întemeiat acea admirabilă unitate care-a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată româniea, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrul limbei, n-o mai înțelege”¹⁵.

1.0. În linii generale, ca urmare a analizei operei lui Mihai Eminescu, am ajuns la concluzia că semnificația termenilor *naționalist/naționalism*, *cosmopolit/cosmopolitism* din publicistica eminesciană este identică sau similară semnificațiilor acestor termeni din perioada respectivă. Întru susținerea acestei afirmații vom examina definiția termenilor respectivi oferită de unele dicționare elaborate și editate în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, Lazăr Șăineanu, în *Dicționar universal al limbii române*, editat la București în 1896, definește substantivele *naționalism* și *cosmopolitism* în felul următor: „caracter propriu unei națiuni” și „lipsă de iubire de patrie”, iar *naționalist* și *cosmopolit* – „partizan al unității naționale (românești)” și „cetățean al universului; cel ce trăiește când într-o țară și când într-alta”¹⁶. Merită atenție să menționăm că explicația substantivului *naționalism*, atestată în dicționarul lui L. Șăineanu, coincide cu ce propusă 43 de ani mai târziu de August Scriban: „Caracteru de a-ți iubi națiunea ta, patriotism”. Totodată, A. Scriban definește substantivul *cosmopolitism* în opoziție cu substantivul *naționalism*: „Participarea la durerile și bucuriile lumii întregi. Lipsă de patriotism”.

1.1. Prin urmare, pentru a ne edifica în problema potențialului semantic și ideologico-politic al substantivului *naționalism*, al unităților din acest câmp lexico-semantic și al derivatelor acestora atestate în publicistica lui Mihai Eminescu, este absolut necesar să realizăm o incursiune lingvistică și pragmatică în istoria constituirii și evoluției semantice a substantivului *naționalism*. În primul rând, se cere să amintim că substantivul *naționalism*

a fost atestat, pentru prima dată, în limba franceză și datează din anul 1780, iar *naționalist* – din 1800. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, secolul constituirii statelor naționale, substantivul *naționalism* avea, în limbile occidentale, semnificația de „dragoste pentru propria națiune, pentru propria patrie națională” și era sinonim cu substantivul *patriotism* și doar în a doua jumătate a acestui secol el a obținut, pe lângă sensul „ideologie și politică derivate din conceptul de națiune, care a contribuit în sec. XVIII-XX la cristalizarea conștiinței naționale și la formarea națiunilor și statelor naționale”, semnificația de „tendință de a aprecia exclusiv și exagerat tot ceea ce aparține propriei națiuni”. În acest context constatăm că Mihai Eminescu era conștient de existența ambelor sensuri atunci când menționa că „naționalismul este un semn rău la un popor” în situația în care existența sa nu este periclitată de niciun pericol fie din interior, fie din exterior și același naționalism are un caracter pozitiv în situația în care existența sa „are să o piardă în curând și aceasta se simte instinctiv”, întrucât „nicăieri nu se manifestă voință de viață mai tare decât acolo unde viața este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol extern”¹⁸.

1.2. Examinând semnificația substantivelor *naționalist* și *naționalism* din publicistica și proza eminesciană, constatăm că Mihai Eminescu utilizează, în mod preponderent, aceste substantive cu semnificația de care dispuneau acestea în limba secolului al XIX-lea: „care ține de naționalism”, „adept al naționalismului; patriot” și „dragoste pentru propria națiune, pentru propria patrie națională; patriotism”.

A se vedea în această ordine de idei următoarele exemple: „... cine ne crede pe noi răi români, răi *naționaliști* și răi patrioți nu merită ca să discutăm cu dânsul”¹⁹; „... dacă liberalii sânt patrioți, sânt *naționaliști*, vor trebui să renunțe la principiile lor cosmopolite și să admită principiul romanilor: *salus rei publicae summa lex*... Dacă liberalii sânt patrioți și *naționaliști*, vor trebui să devie reacționari și să împărțasească cu noi acest titlu cu care azi ne fac imputări”²⁰; „Dacă nu voiești să crezi fără a cerceta, dacă nu juri că frazele apocaliptice, plivite din discursurile revoluțiilor franceze, sânt adevăruri absolute, nu meriți a ședea alături cu unicii *naționaliști*, unicii români, unicii patrioți, cari se bucură de privilegiul de-a fi monopolizat pe seama lor toate ideile mari și frumoase”²¹; „... un stat mic cum este al nostru nu se poate susține între statele vii ale Europei dacă nu are o *politică sinceră naționalistă* și dacă în practică nu întrebuițează *buna-credință și onestitatea*”²²; „Teamă ne e că nu face decât a căuta ocazie ca să dea o flagrantă dezmințire aureolei de mare *naționalist* pe care crede a o avea”²³; „Și să nu se uite că inteligența tuturor popoarelor din Austria e eminentamente *naționalistă*”²⁴; „... a avut neplăceri cu chiar poporeni (maghiari) ai bisericii sale din cauza înfocăturii său *naționalism*, care neliniștea viața pacinică a micii colonii maghiare din orașul nostru”²⁵; „Pentru amăgirea celor simpli se întrebuițează protestațiile sentimentale de patriotism, *naționalism*, emancipare economică”²⁶; „Acești oameni, acești străini cari au monopolizat liberalismul, patriotismul și *naționalismul* în țara românească vor astăzi, prin așa numita răscumpărare, să inaugureze independența statului român”²⁷; „Aceia însă cari, după metoda și preceptele lui Machiavelli, s-au pus să organizeze într-o ceată regulată această adunătură, învățându-i industria și specula patriotismului, democratismului și *naționalismului*, sânt în cea mai mare parte străini, străini din toate punctele de vedere, precum o vom dovedi în curând”²⁸; „Și, în aceste din urmă condițiuni, declarăm pe cele de felul al doilea cu mult mai primejdioase,

căci patriotismul devine atunci o cursă și *naționalismul* o perdea²⁹; „Elemente străine, îmbătrânite și sterpe s-au amestecat în poporul nostru și joacă comedia patriotismului și a *naționalismului*”³⁰; „...noi avem aici patrioți neoromâni, oameni cari și-au făcut o meserie din exploatarea principiilor politice, au monopolizat pentru ei *patriotismul și naționalismul*, cu atât mai mult cu cât n-au nici patrie, nici naționalitate certă”³¹; „Elemente străine, îmbătrânite și sterpe s-au amestecat în poporul nostru și joacă comedia patriotismului și a *naționalismului*”³²; „Știm foarte bine că acest adevăr o să fie neplăcut pentru mulți onor. liberali, dar el trebuie spus „odată, ca[să] li se ia gustul de-a mai pretinde monopolul *naționalismului și românismului*”³³; „Numai d. Brătianu, când e în opoziție, încalică și calul de bătaie al unui ideal politic, nerealizabil în forma lui urmărită pentru a câștiga popularitate și a face paradă de *naționalism*, o paradă care induce atât de lesne în eroare ziarele de peste Carpați”³⁴.

1.3. Așadar, în publicistica lui Mihai Eminescu, substantivele *naționalist* (inclusiv adjectivul *naționalist*) și *naționalism* sunt utilizate cu o conotație pozitivă, chiar dacă Mihai Eminescu este conștient că oamenii politici profită de credibilitatea poporului și fac uz de termenii *naționalist* și *naționalism* numai pentru a obține dividende politice, în aceste cazuri substantivele respective având conotație negativă sau chiar semnificație antonimică ca în exemplul ce urmează: „Numai d. Brătianu... face paradă de *naționalism*, o paradă care induce atât de lesne în eroare ziarele de peste Carpați”³⁵. Atunci când discută problema naționalismului român, Mihai Eminescu identifică naționalismul cu românismul: „Știm foarte bine că acest adevăr o să fie neplăcut pentru mulți onor. liberali, dar el trebuie spus odată, ca[să] li se ia gustul de-a mai pretinde monopolul *naționalismului și românismului*”³⁶.

1.4. Merită o atenție aparte opinia lui Mihai Eminescu despre elementele din România care nu fac altceva decât că întrețin „plebea internațională”, „o plebe fără patrie hotărâtă și fără *naționalitate* hotărâtă”³⁷. Pentru M. Eminescu „Partita națională există de când există țara și de atunci ea se luptă împotriva boierilor reacționari și antinaționali”³⁸, străini de interesele naționale, care se constituie în partide cu „punctul de razem al pârgheii sale afară de națiune”, partide care nu au „alte arme decât intriga înăuntru și în afară, răzvrătirile, denunțările la străini și omorul”³⁹ și, ca urmare, „în România am ajuns a înțelege toate cuvintele dicționarului pe dos”, încât acestea capătă sensuri contrare celor firești, așa încât „*cosmopolit* se numește ceea ce-i *național*, și național e fizionomia bulgaro-bizantină a roșilor din țară”⁴⁰. Adeptul cosmopolitismului nu este „un „agent provocator” al unei singure mari puteri, om făcut pentru această meserie, căci n-are patrie, patria lui fiind universul..., n-are *naționalitate*, *naționalitatea* lui fiind umanitatea întreagă”⁴¹ și, în consecință, patria devine „un otel și *naționalitatea* o marfă”⁴².

2.0. Mihai Eminescu dorește ca națiunile universului să fie „o sumă de popoare cu vertebrele bine încheiate”, dar nu țări exploatare „de elemente fără vertebre morale, fără caracter propriu”, întrucât „aceste elemente sânt însă prin natura lor dizolvante” și, în situația în care „mereu se ‘nmulțesc, se ‘ntâmplă nu ceea ce se intenționa poate, dizolvarea și contopirea *naționalităților*, ci tendențe de dizolvare a statului”⁴³. Pentru a evita conflictul dintre națiunile conlocuitoare, Mihai Eminescu lansează ideea că „împăcarea între naționalități” poate fi realizată înlocuind „subordonarea cu coordonarea, recunoscându-se adică că și la altul e o virtute civică ceea [ce] în ungur sau în german e o virtute:

iubirea de naționalitatea sa proprie⁷⁴⁴. În acest scop Mihai Eminescu propune ca în statele multinaționale (Imperiul Austro-Ungar, Rusia, Imperiul Otoman etc.) să se instaureze „o decentralizare bazată pe coordonarea naționalităților în grupuri administrative autonome și în marginele exigențelor unității de acțiune în afară și înăuntru ale statului”, așa încât „fiecare din aceste centre locale ar avea o viață proprie, o producțiune proprie, un caracter propriu și, cu cât diversitatea e mai mare, cu atâta e mai mare puțința combinațiilor de orice natură, singurele cari produc în lume mișcare și putere, iar mișcarea e viața⁷⁴⁵. Numai în acest mod s-ar putea crea condițiile necesare pentru prosperarea fiecărei națiuni, întrucât „a ține naționalitățile apăsate, a ține puterile lor latente va să zică a le condamna la somnul plantelor: a elibera puterile lor latente ca să se combine între ele ar însemna a deschide calea unei mari și neprevăzute dezvoltări⁷⁴⁶. Așadar, în statele multinaționale „s-ar putea felicita oameni pentru cari țara însemnează totalul kilometrurilor pătrați, indiferent fiindu-i cine trăiește pe ei”, dar nu și omul „pentru care țară și naționalitate sunt noțiuni identice⁷⁴⁷.

2.1. În baza celor menționate anterior, putem ajunge la concluzia că Mihai Eminescu definește noțiunea de *naționalism*, în cazul statelor mononaționale, așa cum este România, ca fiind una pozitivă, sinonimă substantivului *patriotism*, în timp ce, în cazul unor state imperiale cu o națiune dominantă, această noțiune obține o conotație pronunțat negativă și echivalează cu definițiile identificate în dicționarele din secolul al XX-lea și parțial din secolul al XXI-lea. De altfel, ideologii bolșevismului sovietic au încercat să opună naționalismul internaționalismului (care în principiu nu era decât o varietate a cosmopolitismului limitat la prietenia, solidaritatea, colaborarea și cooperarea dintre oamenii muncii din întreaga lume), promovând ideea instituirii unor relații de coordonare (în locul celor de subordonare) în statul botezat cu emfază Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, deși în realitate aici era o subordonare camuflată în sloganul „centralismului democratic”.

Astfel, dacă țarismul rus promova „opera lui de eliberare” prin înăbușirea spiritului național, prin interzicerea limbilor naționale, Puterea Sovietică încerca să promoveze o politică mascată de deznaționalizare, adoptând o politică națională remarcabilă prin ambiguitatea ei, care întrunea (simultan sau succesiv) rusificarea, internaționalismul și susținerea naționalismelor locale, adică, făcând uz de terminologia lui Mihai Eminescu – relațiile de coordonare și de subordonare dintre națiuni. Aceste strategii au fost adoptate pentru a se opune politicii naționale țariste care consta în dorința de a crea un stat unitar centralizat. Analizând situația social-politică din Rusia țaristă, istoricul Elena Olteanu ajunge la concluzia că după revoluția din 1905, V.I. Lenin își dă seamă de existența unei situații contradictorii: pe de o parte, puterea mișcărilor naționale centrifuge, care ar fi putut destrăma imperiul rus, iar pe de alta, incapacitatea partidului de a multiplica forțele revoluționare. În aceste condiții, Lenin caută o formulă care ar concilia două exigențe contradictorii: centralizarea partidului și lupta naționalităților împotriva centrului imperial rus, folosind plurilingvismul instituționalizat ca mijloc de a instaura o anumită unitate economică și politică în noua societate, ca ulterior să se realizeze unitatea culturală a societății⁴⁸.

Cu alte cuvinte, primul obiectiv al politicii naționale a Rusiei sovietice federale, precum și, ulterior, al Uniunii Sovietice (1922), era recucerirea mișcărilor naționaliste antiimperiale, așa încât stimularea culturilor naționale și politica diversificării lingvistice

trebuia să capteze forțele politice naționaliste pentru a le implica în implementarea proiectului sovietic, adică popoarele oprimate sub imperiul rus urmau să adere la regimul comunist, care le recunoștea existența. Totodată, această politică, tinzând să accentueze particularismele naționale avea drept scop nu doar diferențierea naționalităților sovietice de cele înrudite de peste hotarele noului stat, dar și blocarea unei eventuale tendințe de unificare națională (un exemplu edificator fiind cazul românilor basarabeni) ce ar fi putut contrabalansa hegemonia rusă. Prin urmare, destrămarea imperiului țarist i-a determinat pe bolșevici să caute o altă formă de organizare statală decât cea a statului unitar și în consecință U.R.S.S. s-a constituit ca o entitate federativă, în urma unei ierarhizări complexe a popoarelor, națiunilor și etniilor mai mari, fiecare dintre acestea având dreptul la o reprezentare politico-teritorială și culturală. Totuși forța U.R.S.S. nu consta în dimensiunea sa teritorială, ci în aparatul (organizațional și ideologic) de partid, construit pe principiul „centralismului democratic”, care excludea orice formă de descentralizare, relațiile de coordonare având un caracter mai curând declarativ, dominantă fiind relația de subordonare camuflată cu o ingeniozitate diabolică în sloganuri de tipul „frăția dintre popoare”, „ajutor frățesc”, „fratele mai mare” etc.

Tocmai în aceste condiții politice și ideologice a fost organizată R.A.S.S.M. și pentru a justifica crearea noii formațiuni statale au inventat „teoria” despre două popoare distincte – român și moldovenesc și a două limbi – română și moldovenească⁴⁹. Prin urmare, argumentul de bază pentru crearea unei noi limbi și a unei noi literaturi este cel politic, acesta fiind singurul criteriu după care moldovenii ar fi putut fi diferențiați de români. În pofida declarațiilor de prietenie între popoarele U.R.S.S., imperiul sovietic realmente promova o politică camuflată de rusificare prin colonizarea intensă cu străini (în special ruși și ucraineni) a Basarabiei (mai ales a localităților urbane), prin exterminarea claselor avute și a intelectualității, prin deportări în masă și prin foamete organizată.

2.2. Pentru a demonstra veridicitatea celor afirmate anterior, este edificatoare următoarea afirmație din publicistica lui Mihai Eminescu, în care se confirmă ideea că în statele multinaționale relațiile de coordonare dintre națiunile conlocuitoare sunt, mai curând, o declarație, dar nu o realitate: „Nnicând nu vedem ideea că Ungaria este și cată să rămâie un stat poliglot cu naționalități coordonate, nu superpuse, și că egemonia politică a maghiarilor nu le-o contestă nimeni, dar ceea ce vor toți e egalitatea națională. Până ce această convingere însă [î]și va face loc, nu speră în nicio apropiere serioasă dintre naționalități”⁵⁰. În același timp, el rămâne contrariat atunci când în România „...această tinerime neagă patria, neagă naționalitatea, familia, averea, religia; cheamă pe vagabonzii din toată lumea să-mpărțească aci ceea ce nu e al lor, pământul smuls pas cu pas de străbuni prin deșădăcinare de păduri seculare și apărat cu sângele lor cel mai bun și mai nobil”⁵¹. Tocmai din aceste considerente, naționalistul român, „acela ce cutează a se revolta față de această stare de lucruri, acela care îndrăznește să arate că formele poleite învelesc un trup putred, că progresul nostru ne duce la pierzare, că elementele sănătoase trebuie să se conjure și să facă o luptă supremă pentru mântuirea acestei țări este denunțat *opinie publice* de către negustorii de principii liberale umanitare ca barbar, ca *antinațional*, ca reacționar”⁵².

Prin urmare, naționalismul din statele multinaționale, susținut de națiunea majoritară, este unul retrograd, iar cel care se manifestă în statele mononaționale are un caracter progresist, chiar dacă autorul identifică în cadrul unor partide politice din România unele elemente care contestă caracterul național al statului român, etichetând adevărații patrioți români ca fiind barbari, antinațional sau reacționari.

2.3. Atribuirea unei semnificații negative substantivului *naționalism* se datorează exclusivament ideologiei promovate de partidele de stânga. În această ordine de idei sunt concludente definițiile pentru substantivul *naționalism* din mai multe dicționare și enciclopedii europene. Dacă pentru Lazăr Șăineanu naționalismul avea doar sensul „caracter propriu unei națiuni”, majoritatea producțiilor lexicografice ulterioare definesc termenul *naționalism* în mod tendențios, atribuindu-i o semnificație ideologică peiorativă, negativă: „(Uneori determinat de «burghez») Ideologie și politică reacționară care susține interesele burgheziei exploatoare, prezentându-le ca interese ale întregii națiuni, cu scopul de a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare, instigând la ură națională, la asuprirea altor națiuni sau a minorităților naționale”⁵³; „Ideologie și politică care urmărește întreținerea izolării și ațâțarea neîncrederii și urii între diferite naționalități”⁵⁴; „politică și ideologie care urmăresc întreținerea izolării și ațâțarea urii de rasă și naționalitate; tendință de a aprecia exclusiv și exagerat tot ceea ce aparține propriei națiuni”⁵⁵; „Doctrină ce se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de națiune”⁵⁶; „exaltare a sentimentului național; atașament pasionat față de națiunea din care face parte, secundat uneori de xenofobie și de dorința de izolare”⁵⁷; „ideologie și politică reacționare burgheze și mic-burgheze, bazate pe ideile de superioritate și de excepționalitate ale unei anumite națiuni și care justifică dominația unor națiuni asupra altora”⁵⁸; „ideologie și politică burgheze reacționare. Naționalismul apără interesele burgheziei națiunii date camuflându-se sub steagul fals al intereselor, justifică asuprirea națională, promovează atitudinea de dispreț față de alte națiuni, instigă ura între națiuni și eclipsează conștiința de clasă a oamenilor muncii. Naționalismul burghez este o armă toxică a reacțiunii imperialiste. Internaționalismul proletar este de natură radical contrară și este un adversar înverșunat al naționalismului burghez”⁵⁹; „ideologie și politică în problema națională având la bază ideile superiorității naționale și ideile exclusivității naționale, interpretarea națiunii ca formă anistorică superioară a comunității. În condițiile dezvoltării inițiale a capitalismului a fost drapelul ideologic al burgheziei în luptă împotriva feudalismului și împotriva asuprii naționale, în epoca contemporană naționalismul extremist se apropie de rasism. Socialismul are misiunea să creeze condiții propice pentru depășirea naționalismului pe baza afirmării echității, suveranității naționale și a comunității de interese ale popoarelor”⁶⁰; „ideologie și politică burgheză care pune națiunea dominantă într-o poziție privilegiată și care se orientează spre asuprirea altor naționalități, spre crearea adeversității dintre națiuni. Marxismul propune în locul oricărui naționalism internaționalismul”⁶¹; „1. Ideologie și politică, care rezultă din ideile superiorității naționale și ale opunerii unei națiuni alteia. 2. Manifestare a psihologiei de superioritate națională, a antagonismului național, a ideilor de izolare națională”⁶² etc.

În situația în care aceste definiții ar fi adevărate, ne întrebăm dacă naționalismul este o creație burgheză în timpul când tot poporul se ridică în apărarea patriei, indiferent de faptul că cei mai mulți reprezentanți ai acestuia sunt burghezi, mici producători, muncitori, țărani, intelectuali etc.

2.4. În linii generale putem admite că naționalismul ca mișcare politică a indivizilor care, având conștiința comunității naționale, culturale și lingvistice, se unesc și luptă pentru constituirea unui stat suveran, adică naționalismul incită popoarele la formarea statelor naționale sau la revendicarea independenței lor. Astfel, sentimentul inițial național a evoluat la ideea de stat-națiune, întrucât în Europa occidentală, sentimentul național, care se dezvoltă simultan cu formarea statului centralizat, este factorul care antrenează națiunea în procesul de unificare teritorială, economică și lingvistică, iar acest proces unificator s-a realizat în opoziție cu regimul feudal la încetarea războaielor purtate împotriva altor state rivale, de asemenea în proces de constituire. În acest sens, loialităților tradiționale (signorie, comunitate religioasă) au ajuns a li se suprapune, iar ulterior a fi substituite, loialitatea față de suveran, și mai târziu față de stat, acestea din urmă fiind considerate dreptat ca fiind reprezentarea comunității naționale. Cetățenii statului-națiune formează, în aceste condiții, un popor sau un ansamblu de populații care viețuiesc pe același teritoriu și se recunosc, în statele polietnice, ca fiind cetățeni ai unei puteri suverane, care emană de la ei și le exprimă aspirațiile. Statul-națiune a devenit forma de organizare fundamentală a vieții politice moderne și contemporane și a apărut odată cu Restaurația engleză din 1689, afirmându-se odată cu Revoluția americană din 1776 și Revoluția franceză din 1789.

În secolele XIX și XX, numeroase mișcări naționaliste sunt inițiate de popoarele înrobite pentru a se elibera de sub tutela străină impusă prin forță acestora. În statele europene plurietnice din secolul al XIX-lea, naționalismul cultural, care urmărea să încurajeze studiul limbii și al producției literare și artistice din comunitățile etnice, preceda adeseori lupta pentru anumite revendicări politice. Aspirația la libertatea națională constituie mobilul revoluțiilor de la 1848. Totuși, dacă grecii și alte popoare balcanice (parțial românii) au reușit a se elibera de sub dominația turcă, irlandezii de sub dominația britanică, iar italienii și germanii au reușit să realizeze unitatea lor politică, principiile dreptului popoarelor de a se organiza în propriile state naționale au ajuns să capete un caracter general în Europa după Primul Război Mondial (cehii, slovacii, românii din Basarabia, Bucovina și Transilvania etc.). Totodată, naționalismul a animat mișcările de eliberare națională din imperiile coloniale, care au condus la lupta pentru independență, iar decolonizarea a antrenat, de cele mai multe ori, formarea unor noi state-națiuni în lumea a treia. La finele anilor '80, același proces naționalist ia amploare și unele noi popoare europene care intrau în componența unor state federative (U.R.S.S., Iugoslavia) s-au separat în state independente (Țările Baltice, Republica Moldova, Ucraina, Bielorusia, Serbia, Croația, Muntenegru, Macedonia etc.).

Dacă acest tip de naționalism are un caracter pozitiv, progresist, așa cum îl interpretează Mihai Eminescu în publicistica sa, există și un naționalism reacționar. Acest tip de naționalism, care tinde a se dezvolta în statele polietnice care s-au unificat, de mult timp, numai din punct de vedere politic, se manifestă prin revendicarea unor valori tradiționale (familia, pământul străbun, strămoșii) și a unor valori de natură patriotică. Sentimentul național se mobilizează de această dată pentru a conserva ceea ce constituie grandoairea unei națiuni și se opune unor schimbări sociale importante. Acest naționalism, ostil în raport cu tot ce poate afecta esența unei națiuni, poate degrada în xenofobie sau rasism⁶⁴. De asemenea este calificat ca fiind reacționar naționalismul din statele cuceritoare de teritorii și popoare străine, care se manifestă în reprimarea mișcărilor de eliberare națională.

2.5. În continuare, merită să amintim că după căderea zidului Kremlinului și după prăbușirea U.R.S.S., substantivul *naționalism* începe a fi definit cu o conotație aproape pozitivă, ca în dicționarele și enciclopediile din secolul al XIX-lea: „doctrină politică bazată pe apărare (uneori exagerată) a drepturilor și aspirațiilor naționale”⁶⁵; „ideologie și politică derivate din conceptul de națiune, care a contribuit în sec. XVIII-XX la cristalizarea conștiinței naționale și la formarea națiunilor și statelor naționale”⁶⁶; „mișcare națională în țările asuprite pentru independența națională și împotriva imperalismului, colonialismului”⁶⁷; „mișcare politică a indivizilor care au intenția de a forma o comunitate națională în baza relațiilor (limbă, cultură) care le unesc”⁶⁸; „atitudine care are în vedere, în primul rând, apărarea drepturilor și aspirațiilor naționale (însoțite, în anumite împrejurări, și de xenofobie)”⁶⁹; „1. mișcare politică a oamenilor care au conștiința constituirii unei comunități naționale în baza unor relații tradiționale (de limbă, de cultură) care le unesc și care pot dori să constituie un stat suveran; 2. teorie politică care susține preponderența interesului național în raport cu interesele claselor și a grupurilor sociale care constituie națiunea sau în raport cu alte națiuni ale comunității internaționale”⁷⁰; „doctrină politică bazată pe apărarea (uneori exagerată) a drepturilor și aspirațiilor naționale”⁷¹; „1. doctrină care revendică pentru o națiune dreptul de a practica o politică dictată de unica considerație pentru mărirea și puterea sa, ce se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de națiune. 2. mișcare a indivizilor care au conștiința de a constitui o comunitate națională, în baza legăturilor etnice, lingvistice, culturale etc., care le unesc”⁷²; „1. doctrină care se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de națiune. 2. mișcare politică a indivizilor care sunt pătrunși de conștiința de a forma o comunitate națională pe baza relațiilor (limbă, cultură) care le unesc”⁷³; „2. doctrină fondată pe sentimente, subordonând toată politica internă a dezvoltării puterii naționale și revendicând dreptul de afirmare în exterior a acestei puteri, fără limitarea suveranității naționale. 3. doctrină, mișcare politică care revendică pentru o naționalitate dreptul de a forma o națiune”⁷⁴; „1) sentiment, tendință, practică politică bazate pe promovarea ideii naționale, a dragostei pentru specificul și tradițiile propriei națiuni. 2) tendință de a aprecia exclusiv și exagerat tot ceea ce aparține propriei națiuni. 3) exacerbare a interesului propriei națiuni în detrimentul celorlalte, fapt care conduce la crearea premiselor izbucnirii unor conflicte interne și interstatale”⁷⁵ etc.

3.0. Așadar, semnificațiile substantivelor *naționalism* și *naționalist* din publicistica lui Mihai Eminescu nu au nimic în comun cu semnificațiile ideologice atribuite acestor substantive de către partidele de stânga și în special de cel bolșevic, iar culpabilizarea lui Eminescu de extremism național este o invenție a inamicilor poporului român, care procedează în acest fel din animozitate față de geniul lui Mihai Eminescu și față de profundul patriotism din publicistica lui, în epoca când unii neoapologeți ai cosmopolitismului, sub masca globalizării și multiculturalismului, își doresc dispariția poporului român, a culturii și economiei lui naționale.

Din analiza anterioară conchidem cu ușurință că publicistica sa nu conține nici „exagerări naționaliste și accente xenofobe” (cum se exprimă unul dintre adepții lui din prezent) și au o semnificație perfect similară celei pe care o aveau aceste substantive aproape în toate limbile europene. Cu alte cuvinte, semnificația atestată în publicistica lui Mihai Eminescu corespunde totalmente limbilor din perioada respectivă, adică explicabilă pentru secolul naționalismului, secolul confruntării dintre națiuni și constituirii statelor naționale.

De altfel, semnificația acestor substantive din secolul al XIX-lea revine, după căderea zidului Berlinului și a Imperiului Sovietic, în actualitate, probă concludentă în această ordine de idei servind exemplele de mai sus excerptate din dicționarele și enciclopediile editate după 1990 atât în statele ex-socialiste, cât și în cele occidentale, inclusiv în Rusia.

În raport cu acuzațiile de naționalism formulate la adresa lui Mihai Eminescu, este oportun să prezentăm în continuare distincția netă, pe care Petre Țuțea o propunea între *naționalist* și *patriot*: „Patriot poți să fii în mai multe țări la rând”, întrucât „azi ești patriot aici, mâine în Germania, poimâine cine mai știe unde?... Dar ești patriot, căci odată cu cetățenia pe care ți-o acordă legile oricărei țări te obligă să fii patriot. A fi patriot este o datorie cetățenească. A fi naționalist este o stare de grație. Nimeni nu-ți poate pretinde să fii naționalist așa cum nu-ți poate cere să fii talentat sau genial. A fi naționalist este un noroc, pe care nu-l au prea mulți”⁷⁶. În timp ce naționalismul este un *modus vivendi*, o stare de spirit care își află manifestare în activitatea disciplinată în vederea prosperării continue a propriei națiuni, patriotismul este un *modus existentiae* în unul sau în mai multe spații simultan sau alternativ. Astfel, naționalismul nu este doar o conduită, dar și un mod de a-ți trăi viața, un mod de-a recepta și interpreta lumea și de-a i te consacra. Tocmai din aceste motive naționalismul lui Eminescu se individualizează prin profunzimea și forma de manifestare, exprimând aspirațiile națiunii române, dar și ale popoarelor lumii, în fine, naționalismul, având un accentuat caracter creator și dinamic, se realizează în solidarizarea aspirațiilor individului, care reflectă ființa etnică pe care o reprezintă.

3.1. Mai mult decât atât, Mihai Eminescu, fiind un excelent cunoscător în cele mai variate domenii ale științei și un genial publicist avizat în toate domeniile vieții sociale, politice, economice și spirituale, era perfect informat că secolul al XIX-lea era considerat drept secol al naționalităților și, prin urmare, poetul exprima aspirațiile de eliberare națională, de obținere a independenței naționale și de constituire a unui stat unitar în care s-ar concentra toate provinciile populate de români. Totodată, poziția lui Mihai Eminescu față de problema națională urmează să fie interpretată prin prisma ambiantei ideologice, sociale și spirituale a timpului său, din care cauză specificul naționalismului eminescian este necesar să fie examinat din perspectiva și în contextul epocii în care s-a constituit. Astfel, fiind un adept fervent al naționalismului românesc și un apologet ardent al națiunii române, s-a manifestat simultan și ca un adversar și critic vehement al situației politice, economice, culturale din contemporaneitatea sa, în care oamenii politici, mulți intelectuali erau fără credință, fără ideal, fără dragoste față de națiune și fără patriotism.

Așadar, Mihai Eminescu a fost un exponent al naționalismului din secolul al XIX-lea și avem toată certitudinea că nu este nimic negativ în semnificația acestui cuvânt, probă supremă servind examinarea semnificațiilor cuvintelor *naționalism* și *naționalist* din publicistica lui. Evident, în secolul al XIX-lea au fost diverse exagerări în modul de interpretare, de transpunere în viață și de definire a naționalismului și nu este deloc un secret faptul că aceste exagerări sunt caracteristice, fie și parțial, naționalismului din secolul al XX-lea și chiar din secolul al XXI-lea, în pofida faptului că aceste secole sunt diferite, întrucât problema națională nu a fost rezolvată definitiv în toate statele lumii, Basarabia, din trecut și din prezent, constituind un exemplu concludent în această ordine de idei.

3.2. Aproape toate dicționarele explicative și enciclopedice din prezent definesc națiunea, aproape univoc, drept comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită ca stat, care a luat ființă pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, manifestată în comunitatea particularităților specifice ale culturii. Pornind de la ideea că românii sunt singura națiune eterogenă „în oceanul panslavismului”⁷⁷, Mihai Eminescu consideră că noțiunile de „spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea”⁷⁸. Tot în acest context, el pune în relație directă existența națiunii române de existența statului român: „Suntem chemați a hotărî chestiuni, a căror rezolvare va determina pe de-a pururea soarta nației românești în genere, a statului român în deosebi”⁷⁹. Pentru a deveni o națiune civilizată era necesar ca românii s-o rupă cu trecutul „fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi și a cugeta”⁸⁰, căci atunci „când națiunea e-n întuneric, ea doarme-n adâncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace, iar când Libertatea, civilizațiunea plutesc asupra-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunțile lor și a-l arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului, astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, se răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeții, filozofii unei națiuni presupun în cântec și cuget înălțimile cerului și-l comunică națiunilor respective”⁸¹. În definitiv, „Națiunile nu sunt decât nuanțele prismatice ale Omenirii, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferența dintre individ și individ”, iar misiunea oamenilor de cultură constă în a face ca toate aceste națiuni „să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenței, căci în întunericul nedreptății și al barbariei toate națiunile își sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate”⁸². Vorbind despre eventualitatea alegerii „între domnia austriacă și cea rusească”, Mihai Eminescu formulează o previziune extraordinară de obiectivă: „Sub cea dintâi evreii ar intra în sate, în număr mai mare decât astăzi, țăranii ar deveni servii lor, moșiile ar fi cumpărate de societăți de capitaliști, colonizate cu nemți, iar nația – redusă la proletariat. În cazul al doilea un ucaz ar șterge limba din biserică și stat, țăranul ar trăi mai bine, însă sub condiția ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheța mucul condeiului; iară cei mai curajoși ar mări pohodul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ – *administrativnym poriadkom*”⁸³.

Când vine vorba despre destinul națiunilor aflate sub dominație străină, M. Eminescu susține că a mai discuta această problemă „sau a crede că frica de ruși ne-ar ademeni să ne facem nemți sau viceversa, sau cum cred ungerii, că de frica acestor doi ne-am putea găsi flatați să ne contopim cu nația maghiară, toate aceste sunt iluzii de școală; limba și naționalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin deznaționalizare și renegațiune”⁸⁴. Așadar, în concepția lui Mihai Eminescu, națiunea este o categorie superioară celei de popor reprezentând stadiul superior de evoluție a poporului, chintesența poporului, ansamblul valorilor materiale și spirituale recunoscute și acceptate de comunitatea internațională și opinează că „publiciști îndrăzneți pentru că sunt inconsecvenți” sunt acei „autori fără renume, profesori fără catedre, patrioți fără patrie, apostatați de alte credințe, avocați fără cauze, *ambitioși cu aspirații mai mari decât valoarea și capacitatea lor*, junimea ușoară de ani și de cugetări, cu vederi scurte și pretenții *nemărginite*”⁸⁵ și acei farisei care nu au alt interes decât propria căpățuire.

În fine, Mihai Eminescu face o distincție categorică între naționalismul din statele polietnice și din cele monoetnice, în primul caz naționalismul se transformă în „fanatism național” prin vexarea altor naționalități⁸⁶. Eminescu se pronunța pentru constituirea națiunii române moderne, pentru prosperarea națională, condamnând cu vehemență situația minorităților naționale din Imperiul Austro-Ungar.

3.3. Deci în concepția lui Mihai Eminescu, naționalistul este persoana care manifestă o dragoste și o pasiune deosebită pentru valorile materiale și spirituale de importanță majoră în istoria poporului său și în special națiunea sa; persoana care are un atașament special pentru națiunea sa, care o ocrotește și o promovează pe plan intern și pe plan extern. În prezent, semnificația substantivului *naționalist* a ajuns să aibă un sens restricționat cu o conotație, preponderent, peiorativă, negativă, iar apariția acestei semnificații a fost determinată totalmente de ideologia bolșevică de altă dată, de cea europeană de stânga („adept al doctrinei burgheze a naționalismului”) și de perpetuarea acestei semnificații în conștiința unor persoane care o susțin în continuare, fie din interes, fie din dezinteres sau rătăcire spirituală. Astăzi, în perioada europenizării și globalizării, naționaliștii sunt calificați drept persoane cu un for interior unilateral, limitat la interesele propriei națiunii, situație inadmisibilă (în opinia lor) în conjunctura unei lumi multinaționale și multiculturale (de parcă naționalismul ar exclude necesitatea altor culturi sau limbi naționale, adică unitatea în diversitate). Evident, există și forme condamnabile ale naționalismului: cel șovin, extremist sau cel ultranaționalist.

Cu toate acestea, să reținem că naționalismul este, în primul rând, conștiința apartenenței la o anumită națiune și este absolut firesc ca orice națiune să-și manifeste dorința de a se afirma și apăra pământul strămoșesc, limba, istoria, cultura, religia și neamul. Totuși mai mulți politicieni manifestă agresivitate și suspiciune în raport cu acest cuvânt, atribuindu-i, în mod tendențios, definiției lui o conotație peiorativă: naționalismul ar fi o doctrină burgheză care promovează iubirea exagerată pentru propria națiune și exprimă voința claselor asupritoare. Cu alte cuvinte, naționalismul este propriu numai burgheziei, iar aceasta, exprimând propriile interese, urmărește să-și păstreze calitatea de asupritor, în timp ce masele largi ale națiunii sunt excluse din paradigma respectivă. În felul acesta, se exclude necesitatea dragostei (exagerate) pentru propria națiune și se invită oamenii să manifeste o dragoste mai prudentă, mai ponderată, mai rezonabilă, față de propria națiune, ca în perspectivă oamenii să renunțe la exces și să manifeste dragoste exagerată pentru alte națiuni, pentru străini în genere⁸⁷. Este vorba de o invitație de revenire la situația de până la 1859, când românii erau sub dominația străinilor, situație pe care o înfiera cu vehemență Mihai Eminescu: „Cine-au îndrăgit străinii, / Mâncă-i-ar inima câinii, / Mânca-i-ar casa pustia, / Și neamul nemernicia!”. Tot în acest context, Nicolae Bălcescu declara în mod imperativ: „Vai de acele nații, unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor!”⁸⁸

Ideile aberante ale neocomuniștilor și neosocialiștilor vin să dezmințim întreaga istorie a umanității. Aceștia doresc să răstoarne sistemul de valori naționale: istoria, limba, tradițiile, religia, instaurând dominația banului. Noi, românii basarabeni, nu putem condamna pe ruși sau pe ucraineni pentru faptul că își iubesc neamul lor mai mult decât pe al nostru, dar îi blamăm pe acei ruși și ucraineni care trăiesc 30-60 de ani

în Basarabia și nu cunosc limba română, iar majoritatea lor blochează însușirea ei, blamează și stigmatizează pe cei care doresc s-o studieze. Aceștia, fiind continuatorii și descendenții imperialismului sovietic, au pretenția absurdă de a ne cere să tolerăm noi naționalismul lor pe teritoriul nostru național, în detrimentul nostru. Acestora noi le putem admite să fie naționaliști la ei acasă și în această situație le vom purta tot respectul, întrucât „Națiunea este mai importantă ca Libertatea. Pierdută, Libertatea se recapătă; dar Națiunea odată distrusă, este definitiv dispărută”⁸⁹.

4. În prezent, tot mai insistent se vehiculează ideea că opera lui Mihai Eminescu este depășită, el și opera sa nefiind decât un „cadavru în debara”, iar cu ideile sale niciodată „nu vom putea intra în Europa”, ca și cum poeții naționali ai altor popoare europene nu ar fi patrioți și naționaliști și cu toate acestea popoarele respective continuă a-i venera și a-i considera poeți naționali (a se vedea Johann Wolfgang von Goethe, Johann Christoph Friedrich Schiller – la germani, William Shakespeare, George Gordon Byron – la englezi, François Villon, François Marie Arouet (Voltaire), Alfred de Musset, Victor Marie Hugo – la francezi, Dante Alighieri, Ludovico Ariosto, Giacomo Leopardi – la italieni, Sandor Petőfi – la unguri, Taras Șevcenko – la ucraineni, Aleksandr Pușkin, Serghei Esenin – la ruși etc.). Prin urmare, este eronată ideea că noțiunea poet național ar fi depășită și că în Europa nu se mai face uz de această noțiune. Academicianul Mihai Cimpoi a demonstrat în mai multe studii că noțiunea respectivă continuă a fi utilizată cu succes în Franța, Germania, Italia, Marea Britanie⁹⁰.

De altfel, dacă în prezent lui Mihai Eminescu i se incriminează atașamentul față de naționalism, în timpul vieții el era învinuit de cosmopolitism. Astfel, pe vremea studiilor la Viena, i se arunca acuzația de cosmopolit și vândut străinilor. Referindu-se la una din adunările Societății *România Jună*, în articolul său din „Columna lui Traian” (23 august 1871), B.P. Hașdeu îl socoate pe Eminescu cosmopolit. Ceea ce-i mai interesant e că, după moartea poetului nostru național, deși era ușor să i se cunoască activitatea ziaristică întru apărarea cauzei naționale a românilor din Ardeal, din Bucovina sau din îndepărtata Macedonie, deși „Scrisoarea III” ori „Doina” erau la îndemâna oricui, lui Eminescu încă i se mai aduce acuzația de-a fi fost prea puțin naționalist⁹¹.

Problema conceptului de naționalism și interpretarea semantică a acestuia sunt în prezent contradictorii și această situație este tributară ideologiei regimului comunist care a dominat statele est-europene, așa încât polemica din cultura românească asupra acestei probleme a determinat separarea participanților la discuție, în funcție de opinia exprimată, în „autohtoniști” și „europeniști”. Tot acum, mai mulți sociologi și politologi au depus eforturi susținute pentru a identifica o soluție acceptabilă în raport cu veracitatea dihotomiei naționalism bun : rău. Așadar, se cere a se face o distincție netă între „identitatea națională”, benefică, legitimă, având ca scop păstrarea specificului național, și „naționalismul” antidemocratic, caracterizat prin etnocentrism, xenofobie agresivă și tendința spre etnocrație⁹².

Mihai Eminescu, utilizând termenul *naționalism* numai cu semnificația „dragoste pentru propria națiune”, era conștient că acest concept poate varia și obține unele semnificații negative și că „pentru lichidarea unui popor..., se începe prin a-i altera, a-i șterge memoria: îi distrugi cultura, cărțile, religia, istoria și apoi vine altcineva care îi va scrie alte cărți, îi va da altă religie, altă cultură, îi va inventa o altă istorie...”

Între timp, poporul începe să uite ceea ce este sau ceea ce a fost, iar cei din jur vor uita și mai repede: limba nu va mai fi decât un simplu element de folclor care, mai devreme sau mai târziu, va muri de moarte naturală. Noile forme istorice vor aduce elemente și simboluri noi de adorație, care le vor îndepărta pe cele originare. Din vechiul strat spiritual vor rămâne undeva, la un etaj inferior al cunoașterii, numai câteva cuvinte, expresii, tradiții, impresii, fragmente, nume de localități, munți și ape, fără un înțeles aparent. Formele vechi care, cândva, au ocupat valența transcendentalului, vor fi deplasate de formele noi, care vor dicta componența și funcțiile „noului popor”⁹³.

Așadar, Mihai Eminescu a intuit, prin genialitatea sa poetică și filosofică, eventualele evoluții semantice ale substantivelor *naționalism* și *naționalist*, demonstrând încă o dată că „toate-s vechi și nouă toate” și a utilizat termenul *naționalist* în calitate de sinonim pentru *patriotism* „concept politic prin care se preconizează unirea tuturor românilor într-un singur stat”.

În prezent, națiunea română (inclusiv românii basarabeni) depune eforturi uriașe pentru a-și redobândi conștiința națională, atât în interior cât și în exterior, în cadrul integrării europene, iar naționalismul românesc revine la semnificația clasică a acestui substantiv de idee etnică și identitară care creează și susține o națiune ca un concept de identificare comună pentru un grup de oameni. Totodată, deși există multe similarități, atestăm și anumite diferențe între noțiunile de *patriotism* și *naționalism* prin referința juridică și ideologia politică: naționalismul se referă la dreptul strămoșesc care definește comunitățile istorico-lingvistice („neamurile”), și tinde a constitui statele pe bază etnică, cu o legislație inspirată din *jus sanguinis*, în timp ce patriotismul se referă la dreptul pământean care definește națiunile prin apartenența la același teritoriu și tinde a defini statele pe bază teritorială (indiferent de originile și limbile vorbite de populație; de exemplu în Elveția), cu o legislație inspirată din *jus soli*⁹⁴. Nu are nicio vină Eminescu pentru interpretarea eronată, în secolul al XX-lea, a anumitor concepte științifice privind antropologia și ereditatea, fapt ce a avut drept rezultat apariția ultranaționalismului, manifestat în mișcări de extremă dreaptă (ca fascismul sau nazismul) sau de extremă stângă (ca totalitarismul sovietic). Totuși în această debandadă terminologică și semasiologică, termenul *naționalism* rezistă cu semnificația sa profund patriotică de „mișcare națională care promovează o națiune fără să se opună minorităților conlocuitoare”. Cu alte cuvinte, naționalismul autentic se opune naționalismului de tip șovin, xenofob și antiromânesc din anumite țări (Ucraina, Ungaria, Bulgaria, Serbia) care își justifică politica lor antiromânească prin faptul că vorbitorii limbii române dinafara României nu aparțin națiunii politice române (adică nu posedă cetățenia română) pentru a implementa ideea (atât la oamenii locului, cât și în opinia internațională) că aceștia nu ar aparține neamului (etniei și sferei culturale și istorice românești), mergându-se până la negarea faptului că au aceleași origini și că vorbesc aceeași limbă. În felul acesta naționalismul capătă configurații intolerante și antidemocratice, astfel încât unii politicieni sau lideri culturali continuă să promoveze un naționalism xenofob⁹⁵.

6. În felul acesta concepția lui Mihai Eminescu despre *națiune*, *naționalism* și *naționalist* sunt deosebit de actuale (inclusiv în Republica Moldova), întrucât românii din afara granițelor României sunt lipsiți de drepturi elementare: studierea istoriei naționale, a limbii române etc., iar interpretările mai vechi sau mai noi ale acestor concepte nefiind decât perversiuni subversive, ideologice și politice.

Referințe bibliografice

¹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. 1882-1883, 1888-1889. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei”. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 129.

²Mihai Eminescu. *Geniu Pustiu*. Chișinău: Litera, p. 135.

³Ibidem, p. 137.

⁴Ibidem, p. 137.

⁵Mihai Eminescu. *Între Scylla și Charybda*. Chișinău: Editura Litera, 1995, p. 35.

⁶Ibidem, p. 37.

⁷Ibidem p. 37.

⁸Ibidem p. 276.

⁹Ibidem p. 303.

¹⁰Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. 1882-1883, 1888-1889. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei”. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 91.

¹¹Ibidem, p. 77.

¹²Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. 17 februarie – 31 decembrie 1880. Timpul. București: Editura Academiei Republice Socialiste România 1984, p. 30.

¹³Ibidem, p. 31.

¹⁴Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877– 15 februarie 1880. Timpul. București: Editura Academiei Republice Socialiste România 1989, p. 187.

¹⁵Ibidem, p. 355.

¹⁶Lazăr Șăineanu. *Dicționar universal al limbii române*. București, 1896.

¹⁷August Scriban. *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme)*. Iași: Editura Presa Bună, 1939.

¹⁸Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. 1882-1883, 1888-1889. Timpul, România liberă, Fântâna Blanduziei. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 302.

¹⁹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 51.

²⁰Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 200.

²¹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 307.

²²Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. Timpul. 17 februarie – 31 decembrie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 58.

²³Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 108.

²⁴Mihai Eminescu. *Între Scylla și Charybda*. Chișinău: Litera, p. 30.

²⁵Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 83.

- ²⁶Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 354.
- ²⁷Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 379.
- ²⁸Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. Timpul. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 390.
- ²⁹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. Timpul. 17 februarie – 31 decembrie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 80.
- ³⁰Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XII. Publicistică. Timpul. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 123.
- ³¹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XII. Publicistică. Timpul. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 75.
- ³²Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. Timpul. 17 februarie – 31 decembrie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 123.
- ³³Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. Timpul. 17 februarie – 31 decembrie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 140.
- ³⁴Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 38.
- ³⁵Mihai Eminescu. *Între Scylla și Charybda*. Chișinău: Litera, p. 362.
- ³⁶Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. Timpul. 17 februarie – 31 decembrie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 140.
- ³⁷Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XII. Publicistică. Timpul. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 22, p. 106.
- ³⁸Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XII. Publicistică. Timpul. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 42.
- ³⁹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XII. Publicistică. Timpul. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 42.
- ⁴⁰Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. Timpul. 17 februarie – 31 decembrie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 330.
- ⁴¹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 52.
- ⁴²Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XI. Publicistică. Timpul. 17 februarie – 31 decembrie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 440.
- ⁴³Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 141.
- ⁴⁴Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 144.
- ⁴⁵Ibidem, p. 144.
- ⁴⁶Ibidem, p. 144.

⁴⁷Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, România liberă, Fântâna Blanduziei. 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 212.

⁴⁸Olteanu Elena. *Politica lingvistică și construcția statală în Republica Moldova*. // available at www.ipp.md/public/biblioteca/62/ro/varianta21.07.2003%20Elena%20Oteanu.doc, p. 3-4.

⁴⁹Problema este examinată detaliat în: Vasile Bahnaru, Gheorghe Cojocaru. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească* (14-15 octombrie 1965). Studiu și material. Chișinău; Editura Tehnica-Info, 2016, p. 15-60; Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în Basarabia postbelică*. Chișinău: Editura Pro Libra, 2017, p. 7-38.

⁵⁰Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 155.

⁵¹Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. XIII. Publicistică. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” 1882-1883, 1888-1889. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 306.

⁵²Mihai Eminescu. *Opere*. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877-15 februarie 1880. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 277.

⁵³*Dicționarul limbii române literare contemporane*. București, 1955-1957.

⁵⁴*Dicționar de neologisme*, 1986.

⁵⁵Florin Marcu. *Marele dicționar de neologisme* (Ediția a X-a revăzută, augmentată și actualizată). București: Editura Saeculum, 2008.

⁵⁶Larousse. *Dictionnaire en 1 volume. Dictionnaire encyclopédique*. Paris: Larousse, 1988.

⁵⁷*Petit Robert. Dictionnaire alphabétique de la langue française*. Paris, 1990.

⁵⁸*Словарь русского языка*. Том III. П-Р. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1987.

⁵⁹*Энциклопедический словарь*. 2. К – Праца. Москва: Государственное научное издательство „Большая Советская Энциклопедия”, 1954.

⁶⁰*Большой энциклопедический словарь*. Том 2. Москва: Советская Энциклопедия”, 1991.

⁶¹Дмитрий Николаевич Ушаков. *Толковый словарь русского языка*: в 4 т. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1935-1940.

⁶²Сергей Иванович Ожегов, Наталия Юльевна Шведова. *Толковый словарь русского языка*. Издание 14-ое, стереотип. Под ред. Н.Ю. Шведовой. Москва: Издательство Советская Энциклопедия, 1982.

⁶³Istoria detaliată a cuvântului naționalism a se vedea în: *Grand dictionnaire encyclopédique Larousse*, 16 volúmenes. Paris: Larousse, 2000; *Dicționar enciclopedic*. Vol. IV. L-N. București: Editura Enciclopedică, 1993; *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* (ЭСБЕ, 1890-1907). СПб.: Издательское дело, Брокгауз-Ефрон, 1907; *Большой энциклопедический словарь – универсальный одностомный энциклопедический словарь*. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1991.

⁶⁴*Dicționar explicativ al limbii române*. București: Univers enciclopedic, 1998.

⁶⁵*Dicționar explicativ al limbii române*. București: Univers enciclopedic, 2009.

⁶⁶*Словарь русского языка*. Том II. К-О. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1986.

- ⁶⁷Larousse. *Dictionnaire en 1 volume. Dictionnaire encyclopédique*. Paris: Larousse, 1988.
- ⁶⁸Noul dicționar explicativ al limbii române. București: Editura Litera Internațional, 2002.
- ⁶⁹Dictionnaire français Larousse. Paris: Larousse, 1984.
- ⁷⁰Dicționar explicativ al limbii române. București: Univers enciclopedic, 2009.
- ⁷¹Larousse. *Dictionnaire de la langue française*. Paris, 1986.
- ⁷²Larousse. *Dictionnaire usuel*. Paris: Larousse, 1988.
- ⁷³Petit Robert. *Dictionnaire alphabétique de la langue française*. Paris: Robert, 1990.
- ⁷⁴Dicționar explicativ ilustrat al limbii române. Chișinău: Editura Arc și Editura Gunivas, 2007.
- ⁷⁵Petre Țuțea. *Între Dumnezeu și neamul meu*. București: Fundația Anastasia, Editura Arta Grafică, 1992, p. 186.
- ⁷⁶Mihai Eminescu. *Geniu pustiu*. Chișinău: Litera, 1995, p. 167-168.
- ⁷⁷Mihai Eminescu. *Între Scylla și Charybda*. Chișinău: Litera, 1996, p.66.
- ⁷⁸Ibidem p. 262.
- ⁷⁹Mihai Eminescu. *Geniu pustiu*. Chișinău: Litera, 1995, p. 167-168.
- ⁸⁰Ibidem, p. 137.
- ⁸¹Ibidem, p. 169.
- ⁸²Mihai Eminescu. *Între Scylla și Charybda*. Chișinău: Litera, 1996, p. 55.
- ⁸³Iidem, p. 67.
- ⁸⁴Mihai Eminescu. *Geniu pustiu*. Chișinău: Litera, 1995, p. 333.
- ⁸⁵Mihai Eminescu. *Între Scylla și Charybda*. Chișinău: Litera, 1996, p. 316.
- ⁸⁶Problema este discutată detaliat în: Napoleon Săvescu. *Ce înseamnă a fi naționalist*// <https://napoleonsavescu.wordpress.com/opera-si-autorul/about/>
- ⁸⁷Citat după: Napoleon Săvescu. *Ce înseamnă a fi naționalist*. // <https://napoleonsavescu.wordpress.com/opera-si-autorul/about/>
- ⁸⁸Citat după: Napoleon Săvescu. *Ce înseamnă a fi naționalist*. // <https://napoleonsavescu.wordpress.com/opera-si-autorul/about/>
- ⁸⁹Mihai Cimpoi. *Discursul (limbajul) politic*. // *Viața Basarabiei*. Anul 18, nr 3, 2017 (ediție nouă), p. 9-15; Mihai Cimpoi. *Dicționar enciclopedic*. Ediția a II. Chișinău: Editura Gunivas, 2018 (în proces de apariție).
- ⁹⁰Napoleon Săvescu. *Dacologia la M. Eminescu*. // <http://dacia.org/dacianew/blog/all-items/157-dacologia-la-m-eminescu>
- ⁹¹A se vedea: Dinu Balan. *Etnie, etnicitate, națiune și naționalism. Câteva precizări terminologice*. // *Codrul Cosminului*, nr. 12, 2006, p. 103.
- ⁹²Citat după: Napoleon Săvescu. *Ce înseamnă a fi naționalist*. // <https://napoleonsavescu.wordpress.com/opera-si-autorul/about/>
- ⁹³A se vedea: Ernest Gellner, *Nations et Nationalisme*. Paris: Payot, 1989.
- ⁹⁴A se vedea: Catherine Durandin. *Istoria Românilor*. București: Editura Institutului European, 1998.

Ion BĂRBUȚĂ

VERBELE PERFORMATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Constituind o clasă de lexeme delimitată în legătură cu studierea dimensiunii interacționale a limbajului, verbele performative au beneficiat până în prezent de o atenție sporită nu doar din partea lingviștilor, ci și a filosofilor. Constatăm totuși că în pofida multitudinii de lucrări consacrate cercetării lor, ele rămân încă insuficient studiate, mai ales, în plan lingvistic. În articolul de față prezentăm unele probleme legate de definirea, caracterizarea și clasificarea verbelor performative în limba română. Sunt descrise succint trăsăturile semantico-pragmatice și structurale specifice verbelor în cauză, fiind prezentate unele aspecte legate de condițiile lor de utilizare.

După cum bine se știe, comunicarea este o activitate care leagă interlocutorii între ei prin intermediul schimbului de mesaje reprezentând în esența lor enunțuri. Fiind formulate de vorbitori în situații concrete de comunicare, enunțurile semnifică unor evenimente, stări de lucruri din realitate, fiind orientate spre exprimarea și realizarea anumitor scopuri comunicative (GALR, II, p. 25).

Tocmai de aceea, enunțurile, în calitatea lor de unități comunicative, sunt examinate de lingviști în directă corelație cu finalitatea lor comunicativă. Astfel, gramaticile tradiționale disting trei mari tipuri de enunțuri: declarațiile sau enunțurile cu ajutorul cărora transmitem o informație despre un eveniment, despre o stare de lucruri din realitate (*Elevul învață o poezie.*), întrebările sau enunțurile cu ajutorul cărora solicităm o informație (*Ce face elevul?*) și cererile, adică enunțurile care determină realizarea de către participanții la actul de comunicare a unor acțiuni (*Învăță poezia!*). Vom observa că fiecare dintre aceste tipuri de enunțuri se caracterizează printr-o organizare sintactică specifică, ceea ce denotă faptul că exprimarea scopului comunicativ urmărit de locutor este realizată prin structura sintactică a enunțului, adică prin forma lui.

Cercetările care analizează funcționarea limbajului în actul de comunicare relevă însă faptul că realitatea comunicării cunoaște un număr mult mai mare de intenții comunicative. Dat fiind că deosebirile mai subtile în exprimarea acestor valori nu se pot sprijini pe forma însăși a frazelor, ca formă care dezvăluie intențiile comunicative ale locutorului, acestea sunt marcate, în structura enunțului, nu doar prin mijloace de natură morfosintactică, ci și cu ajutorul unor mijloace lexicale definite drept verbe performative.

Performativul (de la engl. *perform* „a efectua, a realiza, a face”) este un verb a cărui utilizare la persoana I, singular, timpul prezent, modul indicativ, diateza activă (de ex.: *cer, rog, promit, propun, felicit, aprob, anulez* etc.) echivalează cu realizarea unei acțiuni. S-a observat că în viața omului există acțiuni care pot fi îndeplinite prin simpla rostire a unor enunțuri. De exemplu, noi realizăm actul de a promite spunând *Promit.*,

acela de a felicita spunând *Te felicit.*, iar actul de a mulțumi spunând *Îți mulțumesc.* Prin aceste enunțuri vorbitorul nu descrie acțiunile exprimate de verbele respective, ci chiar face ceea ce spune. În felul acesta, vorbitorul nu rostește aceste enunțuri urmărind scopul de a-l informa pe ascultător cu privire la ceva, ci pentru că are intenția de a realiza o acțiune. Consecința rostirii enunțurilor menționate o reprezintă tocmai faptul că vorbitorul se angajează, își ia obligația să facă ceva, felicită pe cineva sau mulțumește cuiva. Constatăm astfel că realizarea promisiunii sau a faptului de a felicita, de a mulțumi etc. presupune formularea enunțurilor respective (DEP, p. 49). De fapt, o altă modalitate de a promite, de a felicita sau de a mulțumi nici nu există (Benveniste, 1966, p. 269). Prezentăm câteva acțiuni care se realizează prin simpla rostire a unui enunț: cererea, rugămintea, ordinul, sfatul, propunerea, avertizarea, lauda, reproșul, scuza etc.

Este important de precizat că identificarea și caracterizarea verbelor performative nu este un lucru ușor de realizat. Dificultatea identificării unităților în cauză rezidă în faptul că absolut toate verbele performative admit și o utilizare neperformativă, descriptivă. Fiind folosite la alte persoane, timpuri sau moduri, verbele în cauză denumesc acțiunea, fără însă a o realiza. Pentru a ne convinge de asta, e suficient să comparăm enunțul citat mai sus cu cel care urmează: *El a promis, dar nu s-a ținut de cuvânt.* De astă dată, enunțul descrie, desemnează o promisiune preexistentă actului de enunțare. Prin urmare, e firesc ca ea să nu fie realizată prin producerea enunțului respectiv, adică *prin însuși faptul de a spune ceva.* În plus, este vorba de o promisiune făcută de o persoană diferită de cea a vorbitorului. După cum putem observa, în enunțul citat, vorbitorul nu promite nimănui nimic, el doar descrie promisiunea făcută de o altă persoană. Constatăm, astfel, că între *Promit.* (pers. I) și *El promite.* (pers. III) există o asimetrie. Doar verbul din primul enunț este utilizat cu valoare performativă. În cel de al doilea el are un uz neperformativ, fiind folosit cu valoare descriptivă.

Teza că există enunțuri care sunt folosite nu doar pentru *descrierea evenimentelor din realitate, ci pentru realizarea unor acțiuni orientate spre atingerea unui rezultat* a fost emisă în cadrul teoriei actelor de vorbire, teorie elaborată de filozoful englez John Austin începând cu anul 1939. Analizând ceea ce se întâmplă în procesul enunțării, J. Austin constată că, de fapt, nu orice enunț reprezintă o descriere adevărată sau falsă a unei stări de lucruri din realitate. El observă că enunțurile pe care le formulăm pot avea un scop complet diferit: putem să facem presupuneri, să avertizăm pe cineva, să cerem cuiva să facă ceva, să promitem, să mulțumim, să felicităm, să ne scuzăm, într-un cuvânt, să folosim enunțurile pentru a efectua o varietate de acțiuni. Pornind de la această observație, el face distincție între enunțurile constatative și cele performative (Austin, 2005, p. 27).

Aceste două feluri de enunțuri se deosebesc, după J. Austin, în ce privește scopul cu care sunt folosite. Enunțurile constatative descriu, consemnează, relatează un eveniment, o stare de fapt din realitate. La rândul lor, enunțurile performative, prin simpla lor rostire, permit realizarea de către vorbitor a unor acțiuni. Ele implică schimbarea stărilor de fapt din realitate, contribuind astfel la *crearea unei noi realități.* În felul acesta, sunt performative enunțurile „în care a spune ceva înseamnă a face ceva; sau în care, prin spunerea sau în spunerea a ceva, noi facem ceva” (Austin, 2005, p. 32).

O altă deosebire dintre cele două specii de enunțuri rezidă în faptul că, în timp ce constatativele sunt susceptibile de a primi, prin raportare la realitate, o valoare de adevăr, performativele nu tolerează în niciun fel raportarea la criteriul veridicității, însemnând, de fapt, că ele nu pot fi nici adevărate, nici false. Dat fiind că presupun atingerea unui rezultat, acestea pot fi evaluate prin reușită sau nereușită, eșec (Austin, 2005, p. 65).

Cercetările ulterioare l-au determinat pe J. Austin să renunțe la ceea ce identificase inițial drept opoziție „enunț performativ – enunț constatativ”, adică la distincția bazată pe diferența de la nivelul enunțului dintre *a face* și *a spune*. Astfel, după ce a definit performativitatea prin opoziție cu enunțurile constatative, Austin abandonează dihotomia dată în favoarea unei teorii care să cuprindă toate tipurile de enunțuri. Conceptele centrale ale acestei teorii sunt cele de *act ilocuționar* și *forță ilocuționară* (Austin, 2005, p. 99). De astă dată, J. Austin consideră că enunțarea oricărei propoziții presupune realizarea unui act, calificat de el drept *act ilocuționar*. Reiese deci că orice enunț este dotat cu o forță ilocuționară. Prin urmare, enunțurile constatative, folosite de vorbitori pentru a descrie o stare de lucruri, pentru a constata un eveniment, sunt interpretate de Austin ca fiind un caz foarte particular al enunțurilor performative, adică al celor cu ajutorul cărora vorbitorii fac ceva (DEP, p. 44). În felul acesta, pentru cea de a doua etapă a teoriei actelor de vorbire a lui J. Austin este caracteristică o extindere a performativității asupra tuturor tipurilor de enunțuri.

În această viziune, orice enunț normal se definește prin două laturi: o latură descriptivă și o latură acțională, definită drept ilocuționară. Prin prisma acestei teorii, enunțul reprezintă articularea unei componente ce conține descrierea unui eveniment, a unei stări de lucruri din realitate cu o componentă care exprimă finalitatea comunicativă a enunțului. În consecință, o altă distincție importantă operată în interiorul teoriei actelor de vorbire este cea care opune cele două componente ale sensului global al enunțului, și anume conținutul propozițional (descrie fapte, evenimente, stări de lucruri) și forța ilocuționară (reprezintă expresia intenției comunicative a locutorului, fiind orientată spre realizarea unui act menit să producă efecte).

O contribuție importantă la dezvoltarea teoriei actelor de vorbire elaborate de Austin îi aparține filozofului John R. Searle, care nuanțează, în anumite aspecte, multe dintre distincțiile făcute de predecesorul său. Astfel, preluând distincția forță ilocuționară – conținut propozițional, stabilită de Austin, Searle notează structura semantică a enunțului cu ajutorul formulei $F(p)$; unde F marchează forța ilocuționară, adică modul în care este „luată” propoziția; puterea este caracteristică fiecărui tip de act ilocuționar; p desemnează conținutul propozițional, adică acțiunea sau starea lucrurilor asertate în actul de vorbire cu o anumită forță (Searle, 1982, p. 8).

Constatarea pe care o putem face pe baza celor afirmate mai sus e că valoarea ilocuționară reprezintă un concept fundamental pentru teoria actelor de vorbire, fiind folosit pentru a descrie, în structura semantică a limbii, acțiunile care pot fi îndeplinite prin însuși faptul producerii unui enunț. Drept exemple ar putea fi aduse următoarele activități realizate prin limbaj: a comunica o informație, a solicita o informație, a exprima o cerere, un ordin, o poruncă, un îndemn, o rugămintă, a face o promisiune, a propune, a felicita, a lăuda, a mulțumi etc.

În funcție de această componentă de natură ilocuționară, enunțul formulat de vorbitor este interpretat ca: aserțiune, întrebare, cerere, promisiune, propunere, avertisment, interdicție, mulțumire, felicitare, reproș etc.

Menționăm, totodată, că problema forței ilocuționare este capitală și pentru abordarea verbelor performative, acestea fiind printre mijloacele lingvistice folosite pentru realizarea intențiilor comunicative. Pe parcursul timpului problema verbelor performative a fost tratată pe lângă întemeietorii teoriei actelor de vorbire, J. Austin și J. Searle, de numeroși alți lingviști: E. Benveniste, Z. Vendler, J. Verschueren, P. F. Strawson, F. Récanati, J.-C. Anscombe, D. Vanderveken, E. Roulet, J. Moeschler, C. Kerbrat-Orecchioni etc. Pornind de la unele dintre studiile consacrate verbelor performative, prezentăm, în continuare, o succintă descriere a acestor unități lexicale.

Verbele performative reprezintă o clasă de lexeme a căror trăsături pragmasemantice se manifestă la nivelul discursului. În procesul de comunicare ele funcționează ca mărci ale forței ilocuționare a enunțului (*'illocutionary force indicating devices'*). Pentru exemplificare ar putea fi analizate următoarele enunțuri: *Te rog să mă ajuți. Promit că o să te ajut. și Îți mulțumesc că m-ai ajutat.* În structura semantică a enunțurilor menționate delimităm o componentă de natură semantică, reprezentând descrierea acțiunii pe care urmează să o realizeze sau a realizat-o unul dintre cei doi participanți la actul de comunicare (*să mă ajuți; o să te ajut; m-ai ajutat*) și o componentă de natură discursivă, dependentă de caracterul intențional al comunicării, constituind codificarea scopului urmărit de locutor în situația dată de comunicare (*rog, promit, mulțumesc*). Se poate ușor observa că fiecare dintre cele două componente delimitate în structura sensului global al enunțurilor citate dispune de mărci explicite în structura de suprafață. Astfel, forța ilocuționară este marcată cu ajutorul verbelor performative *a ruga, a promite și a mulțumi*, care funcționează în calitate de predicat al unor propoziții principale. La rândul său, conținutul propozițional este exprimat prin intermediul unor propoziții subordonate.

După cum s-a menționat deja, chiar dacă verbelor performative le revine un rol important în exprimarea valorii ilocuționare a enunțului, ele nu sunt singurele mijloace folosite în acest scop. O altă modalitate o reprezintă actualizarea forței ilocuționare a enunțului prin structuri sintactice specializate, caracterizate printr-o anumită ordine a cuvintelor și prin prezența unor elemente facultative specifice, precum ar fi modurile verbale, anumite adverbe etc. În același timp, structura sintactică a enunțului utilizată ca marcă a valorii ilocuționare se asociază cu intonația de un anumit tip. Astfel, pe lângă mijloacele de natură morfosintactică, enunțurile comportă și o marcă prozodică care are rolul de a exprima valoarea ilocuționară a enunțului.

O analiză paralelă a celor două modalități de marcarea a forței ilocuționare a enunțului ar face posibilă o precizare mai clară a specificului funcțional al verbelor performative. În legătură cu aceasta sunt de făcut mai multe observații.

În primul rând, se poate constata că fiecare dintre cele două modalități de marcarea a forței ilocuționare este specializată, într-o măsură mai mare sau mai mică, pentru exprimarea valorilor ilocuționare caracteristice anumitor tipuri de acte de vorbire. Dispun de structuri sintactice proprii următoarele valori ilocuționare: aserțiunea; este marcată prototipic prin structuri enunțiative (*Elevii sunt în clasă.*), întrebarea; este exprimată

prin structuri interogative (*Unde sunt elevii?*) și actele de vorbire directive; sunt realizate prin structuri imperative (*Elevi, intrați în clasă.*). După cum vedem, structura sintactică a enunțului este folosită pentru exprimarea forței ilocuționare în cazul celor mai generale scopuri urmărite de vorbitor în cadrul actului comunicativ, și anume să comunice ceva, să întrebe ceva sau să exprime o cerere (ordin, îndemn, poruncă). În același timp, în cazul celor mai multe acte de vorbire forța ilocuționară este exprimată cu ajutorul verbelor performative.

În al doilea rând, dacă încercăm să comparăm cele două modalități de marcarea a forței ilocuționare, observăm că în cazul actualizării valorii date prin construcții sintactice, forța ilocuționară și conținutul propozițional sunt exprimate prin elemente diferite reprezentând una și aceeași propoziție, iar în cel de al doilea caz cele două componente sunt realizate prin diferite propoziții: propoziția principală apare, de obicei, ca marcă de forță ilocuționară, iar propoziția subordonată are rolul de marcă a conținutului propozițional (DEP, p. 56).

În al treilea rând, cele două mijloace de realizare a forței ilocuționare se deosebesc prin faptul că sunt specializate în grade diferite pentru funcția de marcă a valorii în cauză. Din acest punct de vedere, verbele performative sunt văzute ca indicatori specifici, iar construcțiile sintactice, caracterizate, în principal, printr-o anumită ordine a elementelor componente și printr-o intonație proprie, apar ca indicatori nespecifici, polifuncționali.

De menționat că gradul diferit de specializare a celor două mărci ale forței ilocuționare servește drept bază pentru o altă clasificare a enunțurilor. Astfel, în funcție de prezența/ absența verbului performativ în structura lor, enunțurile sunt împărțite în următoarele două clase: performative explicite și performative implicite (Austin, 2005, p. 75). Enunțurile din prima clasă au în structura lor un verb performativ folosit la persoana I singular, indicativ prezent, diateza activa, deci un verb care desemnează și implică realizarea acțiunii date, de exemplu: *afirm, cer, rog, ordon, promit, mulțumesc* etc. Cea de a doua categorie o reprezintă enunțurile care actualizează o anumită forță ilocuționară în lipsa unor mărci formale folosite pentru exprimarea acesteia. Este vorba despre enunțurile care, fără a avea în structura lor un verb performativ, se definesc printr-o valoare ilocuționară caracteristică unuia dintre verbele performative. După cum menționează J. Austin, orice enunț performativ implicit poate fi transformat în unul explicit (Austin, 2005, p. 75-76). De exemplu, enunțul *Am să fac tot ce-mi stă în putință.* poate fi interpretat, într-un context dat, ca fiind o promisiune, deși această valoare nu este marcată explicit în structura de suprafață prin intermediul niciunui verb performativ. Enunțul citat poate fi transformat în performativ explicit prin restabilirea verbului performativ subînțeles: *Promit să fac tot ce-mi stă în putință.* O dovadă în plus că enunțul în cauză are un caracter performativ ar fi și faptul că el se poate conforma condițiilor impuse enunțurilor performative, fiind, în funcție de situația în care este utilizat, reușit sau nereușit.

În sfârșit, trebuie observat că, chiar dacă cele două modalități de exprimare a forței ilocuționare diferă, nu totdeauna este posibilă trasarea unei linii ferme de demarcație între ele. În unele cazuri, enunțurile a căror valoare ilocuționară este actualizată prin structura lor sintactică pot fi sinonime sub aspectul valorii ilocuționare,

adică în ce privește scopul comunicativ urmărit de locutor, cu cele care conțin în structura de suprafață un verb performativ. Să se compare, bunăoară, enunțurile a căror forță ilocuționară este marcată prin specificul construcției sintactice: *El a plecat. El a plecat? Pleacă!* cu cele care au în calitate de marcă a forței ilocuționare un verb performativ: *Îți spun că el a plecat. Vreau să știu dacă el a plecat. Îți cer să pleci.* În felul acesta, se poate stabili o corelație între enunțurile de tip asertiv, interogativ sau imperativ în calitatea lor de forme prototipice de manifestare a actelor enunțiative, interogative ori imperative și cele care înglobează în structura lor verbele performative corespunzătoare.

Dacă ținem cont de observațiile de mai sus, trebuie să conchidem că, de fapt, procedeele de marcarea a forței ilocuționare a enunțului formează două sisteme paralele, care însă sunt interdependente. Este evident că modalitatea de manifestare a fiecăreia dintre cele două tipuri de mărci ale forței ilocuționare este influențată, pe de o parte, de conținutul propozițional al enunțului și, pe de altă parte, de contextul în care acesta este utilizat.

Analiza mijloacelor de exprimare a forței ilocuționare a mai demonstrat că nu totdeauna se poate face o distincție netă între o marcă a forței ilocuționare și una a conținutului propozițional. Distincția marcă a forței ilocuționare/ marcă a conținutului propozițional se manifestă clar doar în performativele explicite. În legătură cu performativele implicite apare întrebarea: cum este indicată valoarea lor ilocuționară? Fără a intra aici în detalii, vom menționa doar că în cazul de față intervine contextul comunicativ, căruia de asemenea îi revine un rol important în actualizarea forței ilocuționare a enunțurilor. În aceste condiții, ar trebui să aibă în vedere distincția dintre enunțurile a căror forță ilocuționară este realizată prin mijloace specifice și enunțurile a căror valoare ilocuționară este determinabilă contextual.

Un alt aspect asupra căruia ne vom opri în continuare vizează manifestările lingvistice ale performativității. Astfel, în cazul în care problema performativității în limbă este abordată dintr-o perspectivă strict lingvistică urmează să fie stabilite manifestările lingvistice ale acestei trăsături pragmasemantice specifice verbelor din clasa dată. Precizăm că descrierea performativității în termeni lingvistici presupune examinarea următoarelor două tipuri de raporturi: raportul dintre performativitate și categoriile gramaticale pe care aceasta le implică și raportul dintre performativitate și semnificația lexicală prin care se definește verbul performativ.

În ce privește primul tip de raport, amintim că, după cum bine se știe, forma gramaticală la care este utilizat, de regulă, un verb performativ, și anume forma de persoana I, singular, timpul prezent, modul indicativ, diateza activă, este considerată marca lingvistică cea mai importantă a performativității unui verb. Și într-adevăr, în toate descrierile verbelor performative forma dată este văzută drept un criteriu important în identificarea acestui tip de verbe. Uneori, posibilitatea utilizării unui verb la această formă în enunțuri performative este prezentată ca test al performativității.

Totuși, după cum demonstrează analiza cazurilor de utilizare a verbelor performative, se poate constata că situația este mult mai complexă. Încă J. Austin se întreba dacă folosirea persoanei întâi singular și a așa-numitului indicativ prezent activ este esențială pentru un enunț performativ (Austin, 2005, p. 67). Este ușor de observat că în comunicare se întâlnesc enunțuri în care verbele chiar fiind la persoana I pot avea un uz neperformativ, descriptiv, de exemplu, *Eu îi promit, iar el nu mă crede.*

Când promit, eu chiar mă țin de cuvânt. Aici verbul *a promite*, folosit la forma de pers. I, prezent indicativ, diateza activă, nu mai are rolul de a realiza o promisiune, ci doar de a o descrie.

De-a lungul timpului, numeroase cercetări au demonstrat că, din punctul de vedere al exprimării sale, performativitatea cunoaște în limbă diverse forme de manifestare. Astfel, în structura enunțurilor verbele pot avea un uz performativ fiind folosite nu doar la persoana I, singular, prezent, indicativ, diateza activă, ci și la:

1) persoana întâi, plural, indicativ prezent activ: *Adeverim prin prezenta că domnul X este salariat la această unitate.*;

2) persoana a treia, singular, indicativ prezent activ: *Curtea hotărăște următoarele.*;

3) persoana a treia, indicativ prezent, diateza impersonală: *Ședința se suspendă. Se adeverește prin prezenta că...*;

4) persoana a doua sau a treia, singular sau plural, indicativ prezent, diateza pasivă: *În numele, legii ești arestat!*; *Domnul X este numit ministru.*; *Catedra de botanică este declarată vacantă.*; *Călătorii sunt rugați să urce în vagoane!*.

Analiza acestor și a altor exemple denotă faptul că nu există o relație univocă între performativitatea unui verb și forma de persoană, număr, mod și diateză a performativului, în sensul că niciuna dintre categoriile la care este folosit verbul performativ nu implică în mod automat și trăsătura performativitate. Ideile care se desprind din această constatare sunt următoarele.

În primul rând, forma de persoana I, numărul singular, modul indicativ, timpul prezent, diateza activă a verbului nu presupune în orice context o utilizare performativă. Prin urmare, nu putem vorbi despre o specializare strictă a unei anumite forme a verbului pentru uzul performativ.

În al doilea rând, performativitatea poate modifica semnificația formei gramaticale a verbului cu uz performativ. De exemplu, în legătură cu modul indicativ la care este folosit un verb performativ, Austin scria „nu e cu siguranță „indicativ” în sensul folosit de gramaticieni, adică de relatare, descriere sau informare despre o stare de fapt sau despre un eveniment care are loc: pentru că, așa cum am văzut, el nu descrie și nu informează deloc, ci este folosit pentru sau ca facere a ceva” (Austin, 2005, p. 66-67). Pornind de la aceste constatări, Austin conchidea că pentru performative nu poate fi găsit un criteriu de natură gramaticală (Austin, 2005, p. 93). Prin urmare, este firesc să ne întrebăm care sunt totuși factorii ce condiționează utilizarea unui verb cu valoare performativă. Răspunsul la această întrebare poate fi găsit examinând raportul dintre performativitate și semnificația lexicală prin care se definește verbul performativ.

Cercetătorii au relevat că performativele necesită un tratament particular în teoria semantică. Asupra acestui fapt a atras atenția, J. Searle, pentru care teoria actelor de vorbire era în primul rând o teorie a sensului.

După cum se știe, un act ilocuționar reprezintă actul pe care îl realizăm în procesul enunțării. De exemplu, pentru a convinge pe cineva, a cere cuiva să facă ceva, a acuza, a avertiza pe cineva etc., vorbitorul trebuie să formuleze un enunț.

Din această perspectivă, performativitatea apare ca o trăsătură proprie verbelor care înglobează în structura lor semantică componenta „a spune”.

Și într-adevăr, dacă avem în vedere faptul că unitățile în cauză semnifică acțiuni a căror realizare se produce prin actul de a spune ceva, este firesc să se stabilească o legătură între performativitate și componenta semantică „a spune”. Prezența acestei trăsături în structura semantică a verbelor în cauză a fost relevată de E. Benveniste, care explica specificul pragmatic al verbelor numite de el verbe delocutive prin faptul că ele implică semul „a spune”. Drept exemplu este adus lat. *salutare*, al cărui sens este definit de autor prin formula „a spune salut” (Benveniste, 1966, p. 277).

Totuși, semantica performativelor nu poate fi redusă la componenta dată. Drept argument menit să justifice afirmația că performativitatea nu poate fi derivată automat din sensul „a spune” este menționat faptul că în limbă există verbe care, deși se definesc prin componenta dată, nu sunt performative, de exemplu, *a bodogăni*, *a bombăni*, *a mormăi*, *a murmura*, *a șopti*, *a vorbi* etc. (Апресян, 1985, p. 149).

Având în vedere că verbele performative nu doar constituie enunțuri prin care se comunică ceva, ci funcționează ca mărci ale forței ilocuționare a enunțului, este evident că structura lor semantică este mult mai complexă decât cea a verbelor de vorbire. Fiind actualizată în actul de comunicare, semnificația lor corespunde faptului de a face ceva prin a spune. În literatura de specialitate, semnificația verbelor performative este descrisă cu ajutorul formulelor „*a realiza acțiunea pe care o faci atunci când spui X*” sau „*a face ceea ce se face spunând X*”.

Din cele consemnate până acum reiese că verbele performative, prin sensul lor, combină actul comunicării cu realizarea unei acțiuni, ele fiind descrise drept unități care „sunt și fac ceva în același timp” (DEP, p. 54). Așadar, ar trebui să constatăm că semantica verbelor performative se caracterizează prin următoarele două trăsături esențiale:

- 1) verbul exprimă actul enunțării, indicând uneori și motivele producerii acestui act;
- 2) verbul denotă acțiunea performată prin producerea enunțului, cu alte cuvinte, desemnează ceva ce se produce, se instituie ca rezultat al enunțării.

Conchidem, astfel, că a studia semantica verbelor performative înseamnă a stabili modul în care setul de forțe ilocuționare întâlnite în procesul de comunicare este *lexicalizat* în vocabularul limbii române.

În cele ce urmează vom examina modalitatea de clasificare a verbelor performative. După cum am văzut, între caracteristicile semantice ale verbelor performative și uzul lor există o strânsă interdependență. De aici reiese că interpretarea acestor unități depinde în cel mai direct mod de aspectele legate de funcționarea lor în actul de comunicare în calitate de elemente care asigură realizarea verbală a actelor de vorbire. Datorită acestui fapt clasificarea actelor de vorbire ar urma să fie aplicabilă și în cazul descrierii verbelor performative. Și într-adevăr, în studiile consacrate verbelor performative ele sunt examinate și clasificate pornindu-se de la o anumită tipologie a actelor de vorbire.

Există multiple modalități de clasificare a actelor de vorbire, dintre cele mai cunoscute fiind clasificările propuse de J. Austin și J. Searle. Majoritatea cercetărilor consideră drept criteriu de bază aplicat în procesul de clasificare a actelor de vorbire scopul comunicativ urmărit de locutor. Aceasta înseamnă că ele sunt clasificate pornind

de la ceea ce vorbitorii pot face prin intermediul lor. Trebuie avut însă în vedere faptul că actele de vorbire se definesc printr-o mare diversitate, iar clasificările rezultate diferă între ele foarte mult.

În descrierea verbelor performative în articolul de față vom pune la bază clasificarea actelor de vorbire în următoarele patru clase: 1) acte de vorbire de tip informațional, 2) acte de vorbire de tip acțional, 3) acte de vorbire expresive și 4) acte de vorbire declarative (Pătrunjel, 2015, p. 27-29).

1. Actele de vorbire de tip informațional vizează vehicularea informației în actul de comunicare. Ele au drept scop comunicarea sau solicitarea de informații. Cu ajutorul lor locutorul poate *să comunice ceva* sau *să întrebe ceva*, fiind, astfel, de două tipuri: acte de vorbire asertive și acte de vorbire întrebare. Și verbele care funcționează ca mărci ale forței ilocuționare în cazul actelor de vorbire din această clasă se împart, de asemenea, în două subclase: verbe asertive și verbe de întrebare.

În limbă română subclasa verbelor performative asertive înglobează următoarele unități lexicale: *accentuez, adevăresc, admit, afirm, alertez, amintesc, anunț, apreciez, asigur, atenționez, avertizez, bănuiesc, mă căiesc, mă căinez, comunic, concluzionez, confirm, consider, constat, corectez, cred, declar, deduc, definesc, denunț, descriu, dezvălui, divulg, enunț, estimez, evaluez, evoc, explic, exprim, formulez, ghicesc, informez, insist, încredințez, înștiințez, înțeleg, jur, mărturisesc, notific, observ, opinez, plănuiesc, planific, mă pocăiesc, postulez, precizez, presupun, pretind, prevăd, prevestesc, preven, prezic, proclam, profesesc, prorocesc, raportează, răspund, reafirm, reamintesc, recunosc, relatez, relev, reliefează, remarc, socotesc, spun, subliniez, sugerez, susțin etc.*

Utilizând verbele menționate, locutorul urmărește un singur scop comunicativ: să facă în așa fel ca interlocutorul său să fie informat în legătură cu o stare de lucruri din realitate, adică să facă astfel ca acesta să știe despre ceva. Structura lor semantică ar putea fi descrisă cu ajutorul formulei: *Eu vreau ca tu să știi că X*. Astfel, trăsătura semantică dominantă specifică tuturor verbelor din clasa dată este reprezentată prin semul „furnizare, transmitere de informații interlocutorului”. De precizat că pentru câteva dintre verbele asertive, precum *afirm, spun, informez*, aceasta este de fapt unica trăsătură care le caracterizează. Se consideră că ele realizează actul de a comunica informații într-o formă pură, fiind calificate drept verbe prototipice pentru subclasa dată.

Celelalte verbe asertive, pe lângă faptul că îi permit locutorului să realizeze actul de a-l informa pe interlocutor cu privire la ceva, exprimă caracteristici suplimentare ale forței ilocuționare. Să se compare: *Îți spun că planul a eșuat*. și *Recunosc că planul a eșuat*. După cum observăm, prin cel de al doilea enunț locutorul nu doar îi comunică destinatarului o informație pe care acesta nu o posedă anterior, ci îi furnizează și o anumită informație suplimentară. Ea vizează modul în care îi este oferită informația: locutorul îi comunică interlocutorului informația deschis, pe față, fără ocol.

Din clasa verbelor legate de vehicularea informației în actul de comunicare face parte și o subclasă de verbe cu sens negativ: *contest, declin, deneg, dezic, dezmint, infirm, neg, obiectez, reneg, renunț, resping, retractez, tăgăduiesc* etc. Ele se folosesc în enunțuri care neagă, contestă o afirmație precedentă făcută de unul dintre cei doi comunicanți. În felul acesta, ele „indică în mod explicit nonexistența unor stări de lucruri, fapte și obiecte” (GALR, II, p. 707) în legătură cu care s-a afirmat ceva anterior.

Referitor la funcționarea verbelor performative de informare, trebuie menționat că, de regulă, aserțiunile sunt exprimate prototipic prin enunțuri care nu conțin în structura lor de suprafață un verb performativ, fiind deci sunt niște performative implicite. Utilizarea verbelor performative asertive în structura unui enunț îl transformă pe acesta de la urmă într-un performativ explicit. Din punct de vedere sintactic, enunțurile construite cu un verb de informare reprezintă niște fraze a căror propoziție principală este reprezentată prin verbul performativ, iar subordonata funcționează ca marcă a conținutului propozițional: *Îți spun că astăzi va ploua*. Nu e greu de observat că fraza citată este aproape echivalentă cu enunțul construit fără verbul performativ: *Astăzi va ploua*. În cazul de la urmă, valoarea ilocuționară a enunțului este actualizată prin structura lui sintactică.

O altă subclasă semantică a verbelor de informare o constituie verbele folosite ca mărci ale forței ilocuționare în enunțurile care realizează actul „a întreba”, adică în enunțurile prin care locutorul urmărește scopul de a-l determina pe interlocutorul său să îi comunice o anumită informație: *întreb, mă interesez, verific* etc. Evident că verbul de bază, prototipic pentru clasa dată de acte de vorbire este *întreb*. Totuși, verbele de întrebare, la fel ca și cele asertive nu sunt folosite frecvent în structura enunțului. Aceasta deoarece actualizarea forței ilocuționare a enunțului în cazul dat se face prin structuri sintactice specializate.

În același timp, trebuie menționat că scopul ilocuționar întrebare poate fi marcat nu doar prin enunțuri cu sintaxă interogativă, ci și prin enunțuri cu sintaxă declarativă sau chiar imperativă. Enunțurile interogative cu structură declarativă se construiesc atât cu ajutorul verbelor performative de întrebare (*Întreb / mă interesează dacă sunteți de acord*), cât și cu ajutorul unor verbe care sunt echivalente semantic cu cele dintâi (*Vreau să știu / aș vrea să știu ce se întâmplă*). În anumite contexte, pot fi utilizate cu funcție interogativă și enunțurile construite cu un verb care, prin semantica lui, arată lipsa informațiilor: *Nu știu ce face el aici*. Întrebările cu formă imperativă pot fi exprimate cu ajutorul unor fraze alcătuite dintr-o propoziție principală conținând verbul *a spune* și o subordonată: *Spune-mi unde ești*.

2. Actele de vorbire de tip acțional determină realizarea unor acțiuni viitoare de către participanții la actul comunicativ. Clasa dată cuprinde următoarele tipuri de acte de vorbire: a) cererea (locutorul îi cere interlocutorului să realizeze o acțiune); b) promisiunea (locutorul se angajează el însuși să realizeze o acțiune) și b) propunerea (locutorul îl poate determina pe interlocutor să realizeze împreună o acțiune). Fiecăreia dintre aceste subclase de acte de vorbire îi corespunde un anumit tip de verbe performative.

Verbele performative care funcționează în limba română ca mărci ale cererilor, adică ale actelor de vorbire vizând realizarea unei acțiuni de către interlocutor, sunt următoarele: *cer, chem, comand, implor, indic, insist, invit, îndemn, îndrum, însărcinez, ordon, poftesc, poruncesc, povățuiesc, recomand, rog, sfătuiesc, solicit, somez, sugerez* etc.

Toate verbele menționate se definesc în plan semantic prin trăsătura „a cere cuiva să facă ceva”. Ele diferă însă în ce privește gradul de impunere a acțiunii exprimate. Spectrul lor se întinde de la cele care exprimă cereri cu caracter nonprescriptiv (rugămintea, sfatul) până la cele având caracter prescriptiv (porunca, ordinul).

Pe lângă acestea există însă și verbe utilizate pentru a interzice interlocutorului să realizeze o acțiune. Din subclasa dată fac parte verbul *interzic* și câteva verbe sau expresii folosite la forma negativă: *nu accept, nu permit, nu dau voie* etc.

Verbele performative cu ajutorul cărora este actualizată valoarea ilocuționară caracteristică actului de vorbire promisiune sunt următoarele: *mă angajez, făgăduiesc, mă îndatorez, jur, mă oblig, promit* etc. În sfârșit, verbele performative care funcționează ca marcă ilocuționară a actului de vorbire propunere sunt: *propun și provoc*.

3. Actele de vorbire expresive reprezintă manifestarea atitudinilor sau a sentimentelor locutorului față de comportarea altora sau față de anumite evenimente. După cum bine se știe, clasa dată cuprinde diverse tipuri de acte de vorbire. Clasificarea lor este realizată în funcție de mai mulți parametri, unul dintre aceștia fiind criteriul conotației pozitive sau negative a actelor de vorbire expresive (Zvirid Necula, 2012, p. 341-343). Astfel, din categoria actelor expresive conotate pozitiv fac parte salutul, mulțumirea, complimentul, lauda, felicitarea, binecuvântarea, urarea, consolarea, condoleanțele, scuza, iar în categoria actelor expresive conotate negativ intră regretul, reproșul, critica, mustrea, disprețul, acuzația, blestemul.

Evident că verbele performative care exprimă în limba română valori ilocuționare expresive pot fi clasificate și descrise în linii mari în funcție de același criteriu. Ele sunt următoarele: *acuz, afurisesc, aplaud, apreciez, aprob, binecuvântez, blagoslovesc, blamez, blestem, cinstesc, compătimesc, complimentez, condam, deplâng, deplor, desconsider, dezapro, disprețuiesc, dojenesc, elogiez, felicit, glorific, gratulez, iert, închin, învinovățesc, învinuiesc, jelesc, jeluiesc, lamentez, laud, măresc, mândresc, mulțumesc, mustru, omagiez, ovaționez, plâng, preamăresc, preaslăvesc, proslăvesc, protestez, regret, reproșez, repudiez, mă scuz, slăvesc, urez, venerez* etc.

Având în vedere faptul că actele de vorbire expresive, în foarte puține situații, admit o realizare implicită, este firesc că verbele în cauză să nu poată fi ușor șterse din structura enunțurilor folosite pentru actualizarea actelor respective.

4. Actele de vorbire declarative implică modificarea sau instituirea instantanee a unor noi stări de lucruri din lumea reală. Funcționează ca mărci ale actelor de vorbire în cauză următoarele verbe performative: *abandonez, abdic, abolesc, abrog, achit, acord, admit, adopt, amân, amnistiez, angajez, anulez, aprob, arestez, atest, autentic, autorizez, avizez, botez, brevetez, capitulez, cedez, certific, concediez, condemn, confer, contest, contramandez, convoc, declin, decretez, demisionez, denumesc, denunț, desemnez, destitui, dezmoștenesc, disculp, dizolv, eliberez, excomunic, grațiez, iert, inaugurez, instalez, institui, invalidez, împuternicesc, încuviințez, îndreptățesc, învinovățesc, justific, legiferez, nominalizez, numesc, omologhez, predau, proclam, promulg, ratific, recomand, recrutez, renunț, resping, retrag, revoc, reziliesc, sancționez, stabilesc, stipulez, suspend, testez, votez* etc.

Având în vedere semantica lor, constatăm că verbele performative folosite ca marcă a actelor de vorbire declarative reprezintă o clasă extrem de eterogenă. Ele realizează următoarelor tipuri de acte de vorbire: acte de vorbire care implică acțiuni ce se manifestă în situații ceremoniale sau ritualice (botezul, căsătoria, denumirea unor ființe sau lucruri etc.), acte de vorbire care echivalează cu un act juridic (diferite formule testamentare)

și acte de vorbire care exprimă acțiuni manifestate sub forma unor declarații, decizii ale autorităților statului (numirea într-un post, disponibilizarea, învinuirea, arestarea, sentințe de condamnare și de achitare etc.).

În concluzie, menționăm că analiza trăsăturilor pragmasemantice ale performativității relevă că elementul responsabil în cea mai mare măsură de utilizarea performativă a unui verb este semantica lui. Admit o utilizare performativă verbele a căror semnificație implică o corespundere între actul de a spune și cel al executării unei acțiuni. Cu alte cuvinte, în semantica lor se stabilește o strânsă legătură între „a spune” și „a face”. Anume această corespondență îi permite locutorului ca prin însuși faptul enunțării unui enunț să îndeplinească actul respectiv.

Potențialul funcțional al verbelor performative se manifestă la nivelul enunțului, ele asigurând materializarea verbală a actelor de vorbire. În aceste condiții, particularitățile semantice și sintactice ale unităților în cauză pot fi descrise analizând funcționarea lor în calitate de mărci ale forței lor ilocuționare a enunțurilor. În funcție de tipul de act de vorbire actualizat verbele performative pot fi clasificate în patru grupuri: verbe folosite în acte de vehiculare a informațiilor (verbe de informare), verbe care determină angajarea participanților la actul de comunicare în acțiuni viitoare (verbe de acțiune), verbe care exprimă sentimente și atitudini ale locutorului (verbe expresive) și verbe care instituie noi stări de lucruri în realitate (verbe declarative). Diferitele clase de verbe performative identificate pe baza criteriului semantic prezintă diferențe importate atât în planul structurii semantice, cât și în cel al structurii sintactice și al condițiilor de utilizare.

Referințe bibliografice

1. Anscombe J.-C., *Délocutivité benvenistienne, délocutivité généralisée et performativité*. In: *Langue française*, n°42, 1979. La pragmatique. p. 69-84.
2. Austin, John L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Pitești, Paralela 45, 2005.
3. Benveniste, Emile, *Problèmes de linguistique générale*, I, Paris, Gallimard, 1966.
4. GALR, II = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2005.
5. Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les actes de langage dans le discours*, Paris, Armand Colin, 2012.
6. DEP = Moeschler, Jacques, Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, Echinoc, 1996.
7. Pătrunjel, Alina, *Aspecte privind clasificarea actelor de vorbire din limba română*. În: *Buletin de lingvistică*, nr. 15 – 16, 24, XII-XIII, 2014 – 2015. p. 24 – 29.
8. Récanati, François, *Les énoncés performatifs*, Paris, Ed. de Minuit, 1981.
9. Roulet Eddy, *Essai de classement syntaxique et sémantique des verbes potentiellement performatifs en français*. In: *Cahiers de linguistique*, Montréal, 8, 1978, p. 437-455.
10. Searle John R., *Les actes de langage. Essai de philosophie du langage*, Paris, Hermann, 1972.

11. Searle, John R., *A Classification of Illocutionary Acts*. In: *Language in Society*, 1976, 5, p. 1-23.
12. Searle, John R., *Sens et expression: Etudes de théorie des actes de langage*, Paris, Minuit, 1982.
13. Strawson P. F., Gochet Paul. *Phrase et acte de parole*. In: *Langages*, 5e année, n°17, 1970. L'énonciation. p. 19-33.
14. Strawson P. F., *Intention and Convention in Speech Acts*. In: *The Philosophical Review*, Vol. 73, No. 4. 1964, p. 439-460.
15. Vanderveken Daniel, *Pragmatique, sémantique et force illocutoire*. In: *Philosophica* 27, 1981 (1), pp. 107-126.
16. Vanderveken, Daniel, *Les actes de discours*, Liege – Bruxelles, 1988.
17. Vendler Zeno, Gochet Paul. *Les performatifs en perspective*. In: *Langages*, 5e année, n°17, 1970. L'énonciation. p. 73-90.
18. Verschueren Jef, *The analysis of speech act verbs: Theoretical preliminaries*. In: *Journal of Pragmatics*, 1979, 3, p. 345 – 460.
19. Verschueren Jef, *On speech act verbs*. Amsterdam, J. Benjamins, 1980.
20. Zvirid Necula, Ramona-Maria, *Actele de limbaj expresive din perspectiva principiului pragmatic al politeții*. În: *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică. Actele celui de-al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică, II*, București, 2012, p. 339-347.
21. Апресян Ю. Д. *Избранные труды*, том II. *Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Alina PĂTRUNJEL

PERECHEA DE ADIACENȚĂ – UNITATE DE STRUCTURARE A INTERACȚIUNII CONVERSAȚIONALE

Punctul de plecare al acestui articol îl constituie problema funcționării actelor de vorbire în interacțiunea conversațională. Analiza comportamentului discursiv al actelor de vorbire presupune decuparea unităților minimale formate ca rezultat al înlănțuirii lor în secvențe conversaționale. Vom încerca în continuare să clarificăm esența unităților conversaționale date și să examinăm elementele lor componente și relațiile dintre acestea.

Faptul că interacțiunea conversațională ca formă particulară a dialogului nu reprezintă un șir arbitrar de enunțuri, adică o înșiruire de acte de vorbire fără vreo legătură între ele, nu cere o demonstrație specială. Pentru cercetătorii din domeniul analizei conversației, interacțiunea conversațională, care se desfășoară sub forma unei succesiuni de intervenții alternative ale unor participanți la actul de comunicare, reprezintă o structură analizabilă, având un caracter structurat.

După cum bine se știe, pentru interacțiunea conversațională este obligatorie prezența a cel puțin doi participanți care prin intervențiile lor alternative contribuie la desfășurarea procesului de comunicare. Prin urmare, pentru acest tip de comunicare verbală este important nu doar faptul că un emițător produce un enunț care este receptat și interpretat de către receptor, ci și reacția de răspuns a interlocutorului la replica precedentă a locutorului.

Așadar, principiul în conformitate cu care este construit dialogul vizează atât *procesul de transmitere* a unui mesaj de la emițător la receptor, cât și modul în care interlocutorul *reacționează* la intervenția locutorului. Acest al doilea aspect este tratat în cadrul analizei conversației, care a lărgit cu mult câmpul investigațiilor oferind studii asupra tuturor nivelurilor de organizare a interacțiunii conversaționale. Studiile de analiza conversației aduc în atenția noastră două niveluri de organizare a conversației: organizarea locală și organizarea globală a conversației [8, p. 43]. Aceste modalități de organizare în cauză reprezintă o expresie a relațiilor existente între unitățile constitutive ale conversației.

Organizarea conversației la nivel local presupune delimitarea unor entități constituite din două, uneori din mai multe intervenții alăturate. Astfel, ținând cont de relația stabilită între două intervenții succesive, și anume între intervenția în curs și cea imediat următoare [8, p. 43], interacțiunea conversațională este structurată în secvențe care au statut de unități dialogice minimale. Pentru desemnarea unităților în cauză sunt folosiți mai mulți termeni, dintre care cel mai frecvent este termenul *pereche de adiacență* (engl. *adjacency pair*, fr. *paire adjacente*, germ. *Paarsequenz*) [10, p. 236]. Conceptul de pereche de adiacență a fost elaborat de Sacks, Schegloff și Jefferson [17, p. 716].

Într-un sens foarte general, perechea de adiacență este definită ca fiind o secvență alcătuită din două enunțuri produse de doi locutori diferiți, ele aflându-se în poziție de succesiune imediată astfel încât să existe un element recunoscut ca cel dintâi și un altul drept cel de al doilea [5, p. 5].

Perechile de adiacență reprezintă, astfel, niște secvențe verbale formate din intervenții strâns legate între ele. În structura fiecărei intervenții a perechii de adiacență funcționează unul sau mai multe acte de vorbire. Exemple considerate clasice de perechi de adiacență sunt secvențele cu următoarea structură: salut – salut, întrebare – răspuns etc. Alte exemple de perechi de adiacență întâlnite frecvent în conversația de zi cu zi și descrise în studiile de lingvistică sunt: o rugămintă urmată de o acceptare, de o amânare sau de un refuz, o ofertă urmată de o acceptare sau de un refuz, un reproș urmat de o scuză, de o justificare, de o cerere de a uita sau de o provocare etc.

Cercetătorii fenomenului în cauză au relevat o serie de caracteristici care permit identificarea perechilor de adiacență în calitatea lor de unități minimale ale organizării conversaționale [8, p. 50; 13, p. 453]. Acestea sunt următoarele cinci trăsături principale:

a) actele de vorbire realizate în cadrul unei perechi de adiacență sunt exprimate prin două enunțuri;

b) enunțurile sunt produse de vorbitori diferiți. Trăsătura dată pune în evidență faptul că perechea de adiacență reprezintă o unitate interacțională;

c) enunțurile sunt adiacente, adică sunt dispuse unul lângă altul. De menționat însă că această trăsătură nu poate fi absolutizată. În interacțiunea conversațională, pe lângă perechile de adiacență în cadrul cărora cea de-a doua parte urmează imediat după prima, se întâlnesc și perechi de adiacență în care enunțurile nu sunt alăturate. Distanțarea celor două părți ale perechii de adiacență se explică prin intercalarea unei alte perechi de adiacență;

d) enunțurile se caracterizează printr-o ordine secvențială, fiind ordonate în primul și al doilea membru;

e) enunțurile sunt legate într-un mod pertinent, ceea ce înseamnă că între cele două replici succesive se stabilesc anumite relații.

Ultima trăsătură este importantă pentru organizarea și, mai ales, pentru funcționarea perechilor de adiacență. Ea vizează relația stabilită între cele două părți ale perechii de adiacență, care, după cum observă L. Hoarță Cărăușu, se înscrie sub semnul obligativității [7, p. 54].

Aspectul dat este reflectat și în definiția, exactă și, în același timp, concisă, a perechii de adiacență, pe care o găsim la L. Ionescu-Ruxăndoiu. Perechile de adiacență „sunt secvențe de două enunțuri consecutive, produse de emițători diferiți, ordonate ca o succesiune de părți și structurate astfel încât prima parte reclamă cu necesitate o a doua” [8, p. 50].

Este evident că relația dintre cele două părți ale perechii de adiacență nu se limitează doar la simplul fapt că odată ce primul vorbitor își încheie replica sa, constituind primul membru al perechii, cel de al doilea participant la interacțiunea conversațională produce o altă replică, adică un alt membru al perechii de adiacență. O importanță mare pentru înțelegerea perechii de adiacență are și explicarea modului în care cele două părți ale unei secvențe conversaționale interacționează între ele în plan semantico-pragmatic.

Faptul că replicile care constituie o pereche de adiacență sunt strâns legate între ele poate fi demonstrat prin aceea că, de obicei, cele două replici nu pot fi înțelese una fără cealaltă. De exemplu, răspunsul din următoarea pereche de adiacență: — *Când pleci la București?* / — *Peste două zile.* poate fi înțeles numai dacă se cunoaște întrebarea. Auzind doar replica răspuns, nu am putea să intuim despre ce este vorba și atunci am fi nevoiți să întrebăm: *Ce se va întâmplă peste două zile?*

Generalizând, putem menționa că, în opinia cercetătorilor, conceptul de pereche de adiacență este văzut drept una dintre cele mai semnificative contribuții ale analizei conversației. Reprezentând niște unități de construcție a interacțiunii conversaționale, perechile de adiacență oferă o perspectivă amplă de analiză a funcționării actelor de vorbire în comunicarea verbală. Totodată, caracteristica perechii de adiacență, în calitatea ei de unitate funcțională minimală din componența dialogului, permite o descriere corectă a trăsăturilor și a mecanismelor interacțiunii conversaționale.

Totodată, având în vedere că elementele componente ale perechii de adiacență sunt realizate prin acte de vorbire, care se succed, ar trebui să conchidem că descrierea modului de organizare a perechii de adiacență nu înseamnă altceva decât identificarea regulilor de succesiune a actelor de vorbire în interacțiunea conversațională.

Structura și elementele componente ale perechilor de adiacență. Fiind înțeleasă ca o combinație de acte de vorbire și constituind o unitate discursivă minimală, perechea de adiacență se caracterizează prin anumite trăsături formale, de conținut și funcționale specifice. Aceste aspecte pot fi scoase în evidență analizând elementele componente, structura și funcționarea perechilor de adiacență în interacțiunea conversațională.

Sub aspectul structurii sale, perechea de adiacență reprezintă o secvență comunicățională, constând din două sau mai multe replici interconectate structural și semantic (A_1 și A_2). După cum s-a mai spus, fiecare dintre părțile perechii de adiacență este produsă prin interacțiunea unor participanți la dialog, care, într-un moment dat, au rolul de emițător și receptor (E și R). Din perspectiva rolului pe care îl joacă în constituirea perechii de adiacență, participanții în cauză ar putea fi caracterizați în felul următor: participantul care emite un enunț prin care se inițiază conversația și participantul de la care se așteaptă un răspuns, o continuare a conversației. Astfel, în virtutea faptului că participanții la actul de comunicare își schimbă rolurile fiecare dintre ei poate apărea și în postura de emițător, dar și în cea de receptor. Prin urmare, pot fi notați și astfel: E_1 și E_2 .

În procesul interacțiunii conversaționale, aceștia se manifestă interactiv, având, totuși, un comportament diferit. Astfel, dacă emițătorul este ghidat, în producerea intervenției sale, de intenția sa comunicativă, atunci receptorul se vede obligat să reacționeze verbal la intervenția primului vorbitor, cu alte cuvinte, în formularea replicii sale el trebuie să țină cont de intervenția primului vorbitor.

În aceste condiții, constituenții de tip intervenție din structura perechii de adiacență, realizați prin implicarea celor doi participanți la actul de comunicare, au și ei un statut diferit: aceștia se deosebesc atât în ce privește poziția, cât și în funcție de rolul lor în interacțiunea conversațională.

După poziția lor în structura perechii de adiacență, se delimitează o intervenție care inițiază schimbul verbal și alta care îl încheie. Reprezentând intervenția în curs și cea imediat următoare, cele două părți ale perechii de adiacență se diferențiază și sub aspectul rolului îndeplinit. În felul acesta, caracteristica elementelor componente ale perechii de adiacență după funcția lor în interacțiunea conversațională presupune delimitarea următoarelor două tipuri de intervenții: **intervenția inițiativă** și **intervenția reactivă** [8, p. 41; 13, p. 443, 444; 3, p. 12; 4, p. 50].

Intervenția inițiativă, adică intervenția dialogală cu rol de stimul, reprezintă primul termen al perechii de adiacență fiind produs de emițător ca participant al interacțiunii conversaționale. Termenul în cauză cuprinde actul de vorbire care are funcția de inițiere a interacțiunii conversaționale, de declanșare a unei anumite reacții din partea interlocutorului.

Intervenția reactivă, adică reacția de răspuns a receptorului la intervenția dialogală precedentă a emițătorului, este cel de al doilea termen al perechii de adiacență. Ea înglobează actul de vorbire prin intermediul căruia receptorul se manifestă în cadrul interacțiunii conversaționale și constituie răspunsul, pozitiv sau negativ, cerut de intervenția emițătorului.

Un aspect important care trebuie avut în vedere vizează faptul că actul de vorbire nu coincide întotdeauna cu intervenția. În multe cazuri, o intervenție poate cuprinde două sau chiar mai multe acte de vorbire. Astfel, cu scopul de a evita confuzia intervenție – act de vorbire, V. Barbu amintește despre necesitatea distincției între funcție (care aparține intervenției) și forța ilocuționară (care aparține actului de vorbire) [2, p. 12].

Pentru a fi respectată această distincție, se menționează că perechea de adiacență reprezintă o secvență conversațională cuprinzând o intervenție inițiativă, realizată printr-un act principal, prin care emițătorul inițiază schimbul verbal, și o intervenție reactivă, în care apare un act subordonat, reprezentând reacția interlocutorului la actul principal, director [14, p. 68].

Accentuăm astfel că actul de vorbire independent se definește ca un act al cărui scop ilocuționar este determinat de intenția comunicativă a locutorului. În același timp, actul de vorbire dependent este un act de vorbire al cărui scop ilocuționar este determinat de scopul ilocuționar al actului de vorbire din intervenția anterioară. Spre deosebire de prima replica a perechii de adiacență, cea de a doua este dependentă de contextul anterior, fiind, de multe ori, de neînțeles în afara acestui context.

În ce privește funcționarea discursivă a actelor de vorbire, este important să menționăm că există o anumită specializare a utilizării acestora în anumite poziții. Astfel, în poziția intervenției inițiative apar, de obicei, întrebările, cererile, propunerile, promisiunile etc., iar în poziția intervențiilor reactive se folosesc: răspunsurile, infirmările, acceptările, refuzurile, mulțumirile, justificările, scuzele etc.

Cele expuse mai sus denotă faptul că perechea de adiacență admite posibilitatea abordării în termenii relației stimul – reacție. Din acest punct de vedere, perechea de adiacență este văzută ca fiind o unitate dialogică complexă, reprezentând o combinație de două sau mai multe enunțuri prin care se realizează anumite acte de vorbire, acestea având la bază o motivare diferită. O pereche de adiacență este dată de prima intervenție, intervenția inițiativă, a cărei apariție depinde exclusiv de intenția emițătorului. Această primă parte a perechii stabilește ceea ce trebuie făcut prin următoarea intervenție. În felul acesta, cea de a doua replică a perechii de adiacență este răspunsul necesar la replica stimul.

Totuși, doar faptul că actele de vorbire din componența schimburilor verbale au un statut diferit, între ele existând un anumit tip de relație, încă nu ne permite să înțelegem cum se constituie și cum funcționează perechile de adiacență. În această privință, se impune clarificarea relațiilor stabilite între cele două elemente din structura perechilor de adiacență.

Relațiile ilocuționare dintre actele de vorbire din structura perechilor de adiacență.

Analiza perechii de adiacență în calitatea ei de unitate structurală a dialogului demonstrează că aceasta se constituie într-o secvență de enunțuri interconectate semantic și pragmatic. În aceste condiții, relația care unește cele două părți componente ar trebui să aibă un rol fundamental în constituirea perechilor de adiacență. Prin urmare, identificarea tipului de relație stabilit între elementele componente ale perechilor de adiacență (A_1 și A_2) este relevantă pentru înțelegerea structurii și a rolului acestor secvențe conversaționale în procesul de comunicare.

Problema relației stabilite între cele două părți ale perechii de adiacență este abordată în numeroase studii consacrate acestei unități de structurare a interacțiunii conversaționale [12; 11; 15; 8; 18; 6].

Pentru cele mai multe lucrări care tratează problema dată este comun faptul că relațiile dintre părțile perechii de adiacență sunt văzute ca fiind organizate pe diferite niveluri. Astfel, C. Kerbrat-Orecchioni în articolul *La place de l'interprétation en Analyse du Discours en Interaction* constată că între părțile unei perechi de adiacență ar exista două tipuri foarte diferite de relații: o simplă relație de succesiune, care are caracter obiectiv, și o relație de natură logico-semantică, numită și relație a „dependenței condiționate”. Acest tip de relație este ilustrat de autoare prin faptul că, de exemplu, în interacțiunea conversațională, o întrebare cere un răspuns, iar răspunsul vine să completeze întrebarea împreună cu care formează o pereche de adiacență.

Referindu-se la cele două tipuri de relații stabilite între părțile unei perechi de adiacență, C. Kerbrat-Orecchioni constată că ele nu se suprapun. Explicația ar consta în faptul că, de exemplu, un enunț care vine imediat după o întrebare nu reprezintă o condiție, nici necesară, nici suficientă, pentru ca el să constituie un răspuns. Cu același succes, o întrebare a emițătorului ar putea fi urmată de o altă întrebare a receptorului.

Ideea privind organizarea relației dintre părțile perechii de adiacență pe două niveluri este întâlnită și în alte lucrări de lingvistică. De exemplu, E. Roulet definește perechea de adiacență ca fiind o unitate discursivă ai cărei constituenți sunt reprezentați prin intervenții, în cadrul cărora își găsesc manifestare anumite acte de vorbire. Între elementele constituente ale perechii de adiacență se stabilesc două tipuri de relații: relații ilocuționare (inițiative și reactive) și relații interacționale (pot reprezenta argumente, comentarii etc.) [16, p. 9-10].

Așadar, recunoscând existența celor două tipuri de relații: un raport de succesiune (ceea ce înseamnă că intervențiile diferitor participanți la dialog presupun o anumită ordine în desfășurarea lor) și un raport de interdependență (în acest caz se are în vedere faptul că intervențiile care constituie o pereche de adiacență se condiționează reciproc), ar trebui să admitem că succesiunea actelor de vorbire în interacțiunea conversațională este determinată de relația de interdependență dintre părțile perechilor de adiacență. În felul acesta, este evident că prima parte a perechii de adiacență, datorită trăsăturilor semantico-pragmatice, impune cu necesitate o anumită parte a doua.

Cât privește natura relației stabilite între părțile perechii de adiacență, trebuie menționat, totuși, că lucrurile sunt departe de a fi clare.

Organizarea perechii de adiacență și natura relației dintre părțile ei componente.

După cum am văzut, caracteristica principală a perechilor de adiacență este dependența celei de-a doua intervenții de prima intervenție, aceasta în condițiile în care fiecare intervenție aparține unuia dintre cei doi interlocutori. Prin urmare, ar trebui să conchidem că perechea de adiacență se caracterizează printr-o structură care are la bază relația de dependență dintre cele două părți ale sale.

În opinia celor mai mulți cercetători, principiul responsabil de organizarea secvențială a perechii de adiacență din structura interacțiunii conversaționale se bazează pe conceptul „dependență condiționată”, sau, cu un alt termen sinonim cu acesta, „relevanță condiționată” [9; 1, p. 52; 13, p. 453]. Referitor la acest concept, P. Bange constată: „Conceptul de „relevanță condiționată” sau „dependență condiționată” (conditional relevance) este instrumentul prin care analiza conversației etnometodologică explică înlănțuirea activităților verbale ale celor doi parteneri și structura interactivă a conversației” [1, p. 52].

Pornind de la felul în care este definit conceptul dat în literatura de specialitate, putem afirma că termenul „dependență condiționată” este folosit pentru a desemna condițiile stabilite de emițător pentru continuarea conversației de către participantul la dialog care produce intervenția reactivă. Ele au o importanță deosebită pentru desfășurarea interacțiunii conversaționale, în sensul că receptorul, care trebuie să reacționeze la replica emițătorului, trebuie să țină cont de intervenția precedentă.

Pe de altă parte, examinarea faptelor conversaționale arată, totuși, că rolul intervenției inițiative a emițătorului în determinarea părții secunde a unei perechi de adiacență nu poate fi absolutizat. După cum observă P. Bange, relația dintre cele două părți ale perechii de adiacență nu ar trebui înțeleasă ca o relație de cauzalitate [1, p. 53].

Este bine știut faptul că în orice situație de comunicare, o intervenție inițiativă a locutorului poate fi urmată nu doar de o singură intervenție reactivă, ci de o serie de replici. Astfel fiecare intervenție inițiativă admite posibilități de realizare mai mult sau mai puțin numeroase. De exemplu, o întrebare este urmată, în mod normal, de un răspuns, însă se poate întâmpla ca la întrebarea locutorului interlocutorul să reacționeze printr-o altă întrebare. În același timp, o propunere poate fi urmată nu doar de o acceptare, ci și de un refuz, de o scuză etc.

Pentru a arăta cât de amplă este posibilitatea structurală de a construi o pereche de adiacență, este suficient să examinăm ce replici ar putea reprezenta răspunsul la una și aceeași întrebare, de exemplu, *Mihai pleacă mâine?*

1. *Va pleca! Cum să nu plece?*
2. *Nu pleacă mâine, va pleca peste două zile.*
3. *Nu pleacă mâine, dar va pleca în curând.*
4. *De plecat va pleca, numai că nu se știe când.*
5. *Nu Mihai pleacă mâine. Mâine pleacă Ion.*
6. *Nu se poate. Nici nu are de gând.*
7. *Cum pleacă? Cine și-a spus? etc.*

Aceasta listă de răspunsuri posibile la întrebarea dată nu este, firește, nici pe departe completă.

După cum vedem și din exemplele prezentate, într-o situație concretă de comunicare prin reacția sa de răspuns, receptorul poate acorda preferință uneia dintre variantele posibile de continuare a conversației, ceea ce înseamnă că anumite replici vor fi preferate altora. Având în vedere această stare de lucruri, s-a considerat că un alt principiu în conformitate cu care este organizată perechea de adiacență este cel al organizării preferențiale a perechilor de adiacență [8, p. 51; 13, p. 447, 450; 19, p. 291-292].

Prin urmare, în orice situație de comunicare receptorul ține cont de intervenția inițiativă a emițătorului, având, totodată, libertatea de a alege, din mai multe posibilități, varianta care corespunde cel mai bine intenției sale comunicative.

Pe baza celor expuse mai sus, ar trebui să conchidem că perechile de adiacență din componența schimburilor conversaționale sunt organizate în conformitate cu două principii fundamentale:

1. principiul dependenței condiționate (care îi permite emițătorului prin replica inițiativă să stabilească condițiile de continuare a interacțiunii conversaționale) și
2. principiul organizării preferențiale (datorită căruia receptorul are posibilitatea să aleagă din mai multe variante pe cea pertinentă).

Anume respectarea acestor principii oferă posibilitatea ca două replici consecutive să constituie o pereche de adiacență. Ele sunt importante prin faptul că determină succesiunea replicilor în structura perechii de adiacență și asigură coerența și coeziunea semantică și pragmatică a interacțiunii conversaționale. Analiza modului de manifestare a acestor principii în procesul interacțiunii conversaționale demonstrează că ele nu se exclud, fiind, de fapt, complementare.

Așadar, studiul literaturii de specialitate a relevat că organizarea perechilor de adiacență, constituite prin înlănțuirea unor acte de vorbire strâns legate între ele, este explicată, de cele mai multe ori, în termeni de *dependență (implicare)* sau în termeni de *preferință (selecție, expectație, prezicere)*.

Referințe bibliografice

1. Bange P. A propos de la structure de l'interaction: la réciprocité des motivations. In: Réseaux, 1990, Hors Série 8, n°1, p. 51-68.
2. Barbu V. Actele de limbaj în incipit-ul interacțiunii didactice. Rezumatul tezei de doctorat. București, 2015.
3. Barbu V. La mise en discours de l'évaluation dans l'incipit de l'interaction scolaire. Signes, Discours et Sociétés, 6. Discours et institutions, 23 décembre 2010. <http://www.revue-signes.info/document.php?id=2240>
4. Bonta E. Conversația - ipostază a interacțiunii verbale. Bacău: Alma Mater, 2004.
5. Cohen-Vida M. Les microstructures conversationnelles. În: Buletinul Științific Al Universității „Politehnica” din Timișoara. Tom 2 (2) Seria Limbi moderne, 2003, p. 5-12.
6. Constantinovici E. Perechile de adiacență în structurarea actelor de vorbire. În: Philologia, 2013, LV, nr. 3-4, p. 53-59.
7. Hoarță Cărăușu L. Elemente de analiză a structurii conversației. Iași: Editura Cermi, 2003.

8. Ionescu-Ruxăndoiu L. *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, ed. II (revăzută). București: Editura All Educational, 1999.

9. Kerbrat-Orecchioni C. La place de l'interprétation en Analyse du Discours en Interaction. *Signes, Discours et Sociétés*, 3. Perspectives croisées sur le dialogue. <http://www.revue-signes.info/document.php?id=821>

10. Kerbrat-Orecchioni C. La notion d'interaction en linguistique: origine, apports, bilan. In: *Langue française*. 1998, vol. 117, n°1. La linguistique comme discipline en France, p. 51-67.

11. Kerbrat-Orecchioni C. *Les actes de langage dans le discours. Théorie et fonctionnement*. Paris, Armand Colin, 2012.

12. Moeschler J. *Argumentation et conversation. Élément pour une analyse pragmatique du discours*. Paris: Hatier, 1985.

13. Moeschler J., Reboul A. *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Cluj-Napoca: Echinon, 1996. 558.

14. Roulet E. De la structure dialogique du discours monologal. In: *Langues et linguistique*, 1982, no 8, tome 1, p. 65-84.

15. Roulet E. *La description de l'organisation du discours*. Paris: Didier, 1999.

16. Roulet E. Les relations de discours rhétoriques et praxéologiques dans la description des propriétés des constituants parenthétiques. In: *Travaux de linguistique*, 2004, n° 49/2, p. 9-17.

17. Sacks H., Schegloff E., Jefferson G. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. In: *Language* 1974, 50, p. 696-735.

18. Săftoiu R. *Limba în acțiune: Un model integrativ de studiere a pragmaticii*. Ploiești: Editura Universității din Ploiești, 2007.

19. Ștefănescu A. Preferențialitatea și acomodarea ilocuționară în interacțiunea verbală. În: *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică. Actele celui de-al II-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică, II*. București: Editura Universității din București, 2012, p. 291-305.

(Focșani, România)

Alexandru COSMESCU

**SURSELE EXPERIENȚIALE ALE PREDICAȚIEI
ÎN VIZIUANEA LUI E. HUSSERL**

Demersul teoretic al filosofului Edmund Husserl atinge, în câteva puncte esențiale, problematici de ordin lingvistic – în anumite cazuri chiar anticipând interesul lingviștilor față de anumite teme, inclusiv în domeniul pragmaticii și analizei discursului.

În textul de față, mă voi axa pe ultima lucrare aprobată spre publicare de către Husserl, în 1938, *Experiență și judecată*, dar și pe un curs al său din 1908, consacrat teoriei semnificației.

Ceea ce își propune Husserl să facă în *Experiență și judecată* – text asupra căruia a lucrat, împreună cu unul dintre asistenții săi, aproape 20 de ani – este o „genealogie a logicii”, al cărei punct nodal este examinarea predicăției și a felului în care este ea ancorată în structura experienței perceptuale. Specificul demersului filosofic al lui Husserl constă în faptul că orice temă pe care încearcă s-o abordeze este tratată pornind de la experiența subiectivă, dar într-un mod explicit non-psihologic. În mod reflexiv, cercetătorul de inspirație fenomenologică se întoarce asupra unui fenomen mental și îl chestionează cu privire la esența sa.

În trăirile mentale de tipul cunoașterii, de care este interesat Husserl în majoritatea textelor sale, noi ne orientăm spre un obiect – ceea ce pretindem că am cunoaște – care ni se prezintă într-un anumit mod, drept având anumite determinații. Or, această structură presupune o familiaritate *personală* cu obiectul cunoscut, ca și faptul că acest obiect ne este *dat* într-un anumit mod, reprezintă *ceva pentru noi*. În plus, dat fiind că forma sub care se exprimă cunoașterea a ceva este o judecată, care ni se prezintă, din perspectivă lingvistică, drept propoziție enunțiativă, avem de a face cu o structură binară, compusă din doi termeni fundamentali: „ceea despre ce e vorba” (subiectul, *hypokeimenon*, ceea ce stă la bază) și „ceea ce se spune despre ceea despre ce e vorba” (*praedicatum*, *kategoroumenon*, „spus despre”) – determinația pe care o primește subiectul în actul cunoașterii, ceea drept ce ni se arată substratul judecății noastre. Una dintre problematicile centrale în acest context este cea a *evidenței* – a conștiinței faptului că obiectul ni se arată „el însuși”, prin el însuși, și că judecarea noastră cu privire la el corespunde cu ceea ce se arată. Interesul nostru de cunoaștere constă, astfel, în a „fixa”, a „stabiliza” *cum stau lucrurile* – cunoașterea devenind în acest mod o *achiziție* a noastră, ceea ce ni se înscrie în memorie și putem, ulterior, relua. Întrebarea centrală a cercetării pe care o efectuează Husserl în *Experiență și judecată* e cea privind *structura* unei asemenea judecăți predicative ce pretinde că exprimă o cunoaștere, ca și cea privind *originea* ei – condițiile ei de posibilitate.

În mare măsură, este un demers paralel cu cel al lingvisticilor cognitive, care afirmă că structurile lingvistice exprimă, de fapt, structuri cognitive ce sunt prezente și în alte tipuri de acte mentale (Evans, Green, 2006, p. 17).

Cea mai generală structură sub forma căreia ni se prezintă obiectele, afirmă Husserl, este ceea ce putem numi *experiență*. Cea mai simplă formă a ei este *percepția* – acel tip de conștientizare care se orientează spre un obiect individual, luat ca prezent „în carne și oase”. Specificul percepției este conștientizarea unui obiect ca fiind dat „el însuși”, nu într-o reprezentare, și dat conștiinței într-un „acum” – o relație de coprezență a conștiinței percepătoare și a obiectului perceput. Percepția este, astfel, caracterizată printr-o anumită imediatețe: conștiința noastră nu vizează ceva absent, ceva care nu ne e dat experiențial în niciun fel, ci ceva care ne afectează. Acesta este nivelul la care Husserl identifică primele forme rudimentare ale fenomenului care, la nivelurile superioare ale conștiinței, capătă forma predicției explicite. Respectiv, Husserl numește acest nivel *pre-predicativ* sau *receptiv*.

Filosoful descrie în detaliu structura acestei experiențe receptive, ca formă fundamentală a trăirilor conștiinței, iar aici voi prezenta într-o formă rezumativă, lăsând la o parte extrem de multe aspecte, în măsura în care îmi permite spațiul, fenomenele pe care le descrie acesta în *Experiență și judecată*.

Experiența receptivă are, în primul rând, un caracter *senzorial*: în câmpurile noastre senzoriale ni se profilează, moment cu moment, o multitudine de *date* care ajung să se constituie în *obiecte* printr-un sistem de orientări și reorientări ale atenției. Faptul că ele ajung să se constituie drept obiecte, considerate drept existente autonome, prezente într-un spațiu și timp determinat, este rezultatul unei serii de prestații ale conștiinței pe care Husserl le numește *sinteze pasive* – adică „puneri împreună” ale diferitor procese cognitive și ale obiectelor vizate în ele fără ca eul să facă un efort activ, voluntar, intenționat. O serie de procese, care au caracter cognitiv, fără ca eul să fie implicat conștient în ele – procese care par să se deruleze de la sine, de aici pasivitatea eului. De exemplu, sintezele de asimilare și diferențiere – atunci când deschidem ochii și privim în față, datele senzoriale sunt grupate, fără să facem un efort conștient, în funcție de congruența lor, formând contururi unitare care se profilează pe un fundal diferențiat de ele. Forma unică a experienței – sinteza pasivă fundamentală care le oferă celorlalte posibilitatea să formeze un întreg coerent – este cea a temporalității, sau a conștiinței timpului. Fiecare nouă impresie senzorială este automat luată drept continuare a celei precedente, este „pusă împreună” cu ea. În același timp, anticipăm continuarea fluxului experiențial, persistența acestei structuri în care o nouă impresie o înlocuiește pe cea precedentă, suprapunându-se cu ea, iar cea precedentă se disipează treptat în memorie.

Atunci când eul este afectat de ceva care i se profilează în cadrul acestui câmp constituit deja pasiv pentru el, acesta simte tendința de a se orienta spre ceea ce îl afectează, pentru a determina mai îndeaproape acel lucru. Avem aici forma primară de interes cognitiv. Această orientare este deja una *activă* a eului: contemplând, examinând perceptual, eul nu doar „se supune” impresiilor, ci tinde spre o determinare a ceea ce îl afectează. Dacă primul pas îl reprezintă procesul pe care Husserl îl numește „sesizare frustă” a unui obiect, ceea ce urmează este un proces de determinare mai îndeaproape a lui.

Astfel, obiectul ne apare de fiecare dată drept „ceva” încă nedeterminat, dar determinabil – cu un orizont practic infinit de determinații posibile. Încercarea eului de a cunoaște, pas cu pas, determinațiile obiectului ce i se prezintă este numită de Husserl *explicitare*. Obiectul ne apare cu un orizont nedeterminat de posibile moduri de a fi. De exemplu, un obiect spațial ne apare de fiecare dată dintr-o perspectivă anume – vedem doar o porțiune a lui; dacă ne mișcăm puțin capul, observăm un nou aspect, o nouă „adumbrire”, în termenii lui Husserl; pe măsură ce ne învârtim în jurul obiectului, ne apar noi și noi fețe ale acestuia, dar ele sunt de fiecare dată sintetizate – puse împreună – cu celelalte pentru a constitui o identitate unitară pe care o vizăm – o poziționăm – dincolo de multiplicitatea/ pluralitatea experienței desfășurate moment cu moment. Această anticipare a posibilelor aspecte ale obiectului poate fi infirmată sau confirmată în cursul experienței, dar structurează obiectele pe care le experimentăm în funcție de o serie de aspecte „tipice”: un obiect care are o parte din față, pe care o vedem în mod clar, are și o parte din spate, despre care încă nu știm *cum* ar arăta, dar nu ne putem abține de la a o concepe de rând cu partea din față ș.a.m.d. Ansamblul a ceea ce ni se arată cu privire la obiect, atunci când îl examinăm, capătă o anumită congruență prin seria de sinteze pasive. Structura fundamentală a diferitor aspecte care se profilează în cadrul acestei congruențe este cea de *momente* care aparțin de un întreg. Momentele care aparțin în mod *direct* de obiect, cele care nu pot subzista de sine stătător, ne apar drept *proprietăți* ale lui – de tipul culorii sau texturii – iar cele care pot fi separate de el drept *fragmente*. Astfel, în seria de sinteze ale experienței perceptuale, noi „parcurgem” obiectul, scoțând la iveală noi și noi fațete ale lui, într-o încercare de a determina felul în care este el. Husserl vorbește, în acest sens, de caracterul „tematic” al orientării noastre spre un obiect: obiectul însuși reprezintă tema noastră principală, iar determinațiile pe care le parcurgem – niște sub-teme, sau teme secundare, care sunt tot atâtea aspecte ale temei principale. În afară de acest „orizont intern” al obiectului – ansamblul de determinații care apar drept aspecte ale unuia și aceluiași substrat – în câmpul experienței ne sunt date și alte obiecte-substrat; cu același succes, privirea care explicitează poate să treacă de la un obiect la altul, sesizând relațiile dintre ele, încă la acest nivel al receptivității perceptuale.

Pe baza experiențială a receptivității, în viziunea lui Husserl, se și constituie predicția. „Orice examinare a unui obiect, ce pătrunde ca atare în determinațiile sale, dobândește prin aceasta un rezultat durabil” (Husserl, 2012, p. 190), dar acest rezultat nu este fixat în mod explicit, devenind mai curând un fel de habitualitate a conștiinței care învață să se raporteze la ceea ce îi apare, construindu-și o serie de anticipări ale determinațiilor unor obiecte noi pe baza experienței anterioare cu obiecte similare. Predicția în sens strict apare drept un corelat al *telosului* cunoașterii, care constituie o năzuință de a „stabili” ceva în privința obiectului, de a obține rezultatul nu drept simplă habitualitate, ci ca achiziție a subiectului cunoscător. Respectiv, cunoașterea operează printr-o întoarcere activă asupra obiectelor care ne-au fost date în cursul experienței, creând, în judecăți enunțative, ceea ce Husserl numește „obiectualități categoriale” sau „obiectualități ale intelectului” (Husserl, 2012, p. 301).

„Aceste constructe condensează în ele însele cunoașterea dobândită de mine; odată cu ele, cunoașterea mea devine cu adevărat o posesie durabilă, un obiect de care nu numai că dispun ca obiect identic, ci care este deopotrivă constituit inter-subiectiv, așa încât – pe baza expresiilor legate de respectivele prestații logice și cu ajutorul indicațiilor lor – ceea ce era inițial dat doar în intuiția *mea* ca ceva identic poate acum să fie intuit și de alții” (Husserl, 2012, pp. 301-302). În mare, mișcarea predicăției constituie o repetare, la alt nivel, a acțiunii perceptuale, reluându-i etapele, petru că, după cum se exprimă Husserl, nu putem predica în mod originar decât ceea ce ne-a fost dat în mod originar. Examinării unui obiect ce ne-a fost dat în experiență îi corespunde, astfel, o judecată perceptuală simplă, de forma *S este p* – unde S reprezintă obiectul-substrat, iar p – determinația simplă pe care am observat-o. În cel mai simplu caz al examinării perceptuale, avem de a face cu un obiect care ne afectează – și de la o sesizare frustră a acestui obiect trecem la o determinație a lui. Însă, trecând la această determinație, nu pierdem din vizor obiectul ca întreg, ci îl „menținem în prinsură”, cum se exprimă Husserl: în conștientizarea determinației nu vizăm ceva nou, diferit de obiectul însuși, ci ne raportăm, prin intermediul proprietății observate, la obiect ca atare, în felul în care ne apare el. Avem de a face cu o sinteză de congruență între obiect și determinația lui – determinația nu apare ca ceva „străin” obiectului, ci ca ceva intim legat de „felul în care este el”. Atunci când, bunăoară, ne lipim palma de un perete și simțim răceala acestuia, răceala este o îmbogățire a sensului perceptual pe care îl are pentru noi peretele respectiv. În sesizarea răcelii, ne întoarcem atenția din nou spre perete, pe care îl concepem spontan cu această nouă determinație care îi îmbogățește sensul și, în intenția de a fixa în memorie ceea ce am înțeles, îi atribuim calitatea de a fi rece.

În predicăție, se întâmplă însă mai mult decât această atribuire de determinații, prezentă încă la nivel perceptual. Obiectul, de exemplu, se transformă din „simplu obiect sesizat”, apoi explicitat, în „obiect despre care” emitem o judecată – în temă explicită a respectivului enunț. La fel, determinația este și ea transformată din moment sesizat perceptual în „ceva sesizat în mod explicit ca neautonom”, ca „privitoare la” altceva decât ea însăși. Avem de a face aici, conform lui Husserl, cu o dublă formare: cea în subiect și predicat, pe de o parte – adică ceea despre ce este vorba și ceea ce se spune despre ceea ce este vizat în judecată – dar și cu o formare la alt nivel, ceea ce Husserl numește „forma substantivității” și „forma adjectivității”. Forma substantivității este cea care, în mod normal, marchează subiectul drept subiect. Husserl o concepe în termeni de „autonomie” a obiectului perceptual: ceea ce este substantivat este *eo ipso* percept ca substrat sau ca obiect tematic autonomizat al unei judecări, iar ceea ce ia forma adjectivității – drept neautonom, drept „enuțat cu privire la ceva”. În acest sens, Husserl se apropie de atitudinea specifică lingvisticilor cognitive, orientându-se mai curând spre structuri ale cogniției reflectate și în limbaj, dar care pot fi analizate și luându-le ca atare: „Atunci când vorbim aici despre «adjectivitate», «substantivitate» ș.a.m.d. nu trebuie să ne gândim, desigur, câtuși de puțin la niște diferențieri ale formei lingvistice. Chiar dacă denumirile date de noi formelor nucleice sunt într-adevăr preluate din sfera formelor lingvistice, noi nu avem în vedere, prin intermediul lor,

decât o *deosebire caracteristică modului de sesizare*. Pe de o parte, un obiect sau un moment obiectual poate fi luat drept temă ca fiind «pentru sine»; pe de altă parte, acest lucru se poate petrece sub forma lui «cu privire la ceva» -- iar acestor deosebiri ale modului de sesizare nu trebuie nicidecum să le corespundă mereu și o deosebire la nivelul formei lingvistice a expresiei. În fond, multe limbi nici măcar nu dispun, ca limba germană, de suficiente părți de vorbire distincte, având forme lingvistice diferite corespunzătoare lor, pentru a desemna asemenea deosebiri ale modului de sesizare, ci trebuie, dimpotrivă, să se folosească de alte mijloace în acest scop” (Husserl, 2012, pp. 318-319).

Merită să menționăm faptul că Husserl oferă o explicație adecvată a „autonomizării” unei determinații – care e luată la rândul ei drept temă pentru determinații ulterioare – și este marcată prin trecerea din categoria adjectivității în cea a substantivității.

După examinarea în detalii a „forme simple” S este p, Husserl trece în revistă și o serie de modificări ale ei – asupra cărora mă voi opri doar în treacăt. Unul dintre exemplele relevante pentru studiul aplicat al descrierii este felul în care Husserl prezintă succesiunea mai multor judecăți care vizează același obiect – conștientizat continuu drept unul și același, luat în mod continuu drept identic sieși – cu o serie de predicatii care scot la iveală diferitele lui determinații, într-un mod paralel cu desfășurarea percepției.

Co-originară cu judecata de forma S este p – numită ulterior de Husserl „judecata cu *este*” – e „judecata cu *are*”. Distincția dintre ele pe care o remarcă filosoful pare destul de relevantă: în judecata cu *este*, tratăm determinația drept moment neautonom – „peretele este rece” – în timp ce în cazul judecății cu *are* determinația devine un moment autonom – un fragment separabil al unui întreg („masa are picioare”) sau autonomizat, luat ca temă specială ce capătă forma substantivității („masa are culoare cafenie”).

Judecățile de orice tip exprimă, după Husserl, un „raport de fapt” care nu mai este o obiectualitate constituită în receptivitatea simplă, ci o „stare de lucruri” articulată într-un anumit mod ca „obiectualitate categorială” sau „obiectualitate a intelectului”. Acest fenomen devine vizibil prin posibilitatea de a lua ca temă însuși conținutul oricărei judecăți. În afară de „peretele este rece” mai putem spune „faptul că peretele este rece e îmbucurător”, de exemplu. „Faptul” despre care este vorba nu este o simplă dispunere a unor obiecte accesibile experienței, ci o „fixare” a lor, care le autonomizează, le extrage dintr-un loc și timp determinat și le face *inteligibile* intersubiectiv, le transformă din obiecte ale percepției externe în *sensuri*. Anume datorită acestei modificări putem vorbi despre enunțuri ca enunțuri și putem examina detașat conținutul lor propozițional: a spune „X există” sau „Această propoziție este adevărată” sunt deja judecăți care iau drept obiect *sensul* – fie conceptul obiectului, fie raportul de fapt cu privire la care este emisă o judecată anterioară – și îi atribuie predicatele de existență sau adevăr.

Avantajul modului de lucru al lui Husserl constă în faptul că el se mișcă, mereu, în cadru experiențial. Teoriile pe care le formulează, atât despre stratul pre-predicativ, cât și despre cel predicativ al experienței, se referă la fenomene subiective pe care le

putem verifica fiecare dintre noi, în calitate de subiecți locutori care formulează judecăți, și le putem confirma sau infirma. Aceste procese subiective, de ordinul experienței receptive sau al spontaneității gândirii care produce o judecată, pot să ne ajute să punem într-un context mai larg și mai intuitiv structurile diferitor tipuri de enunț. Însă există și cel puțin două aspecte problematice ale demersului lui Husserl în *Experiență și judecată*. Primul este că nu găsim, în text, nicio referință la predicatul verbal simplu, ci doar la predicția concepută ca determinare cu ajutorul unui verb copulativ sau auxiliar. Al doilea – din rațiuni metodologice și de spațiu, Husserl evită să vorbească despre funcția comunicativă a enunțului, abstrăgând limbajul din contextul intersubiectiv în care apare el și tratându-l, practic, ca pe un fel de monolog interior al unui subiect care încearcă să stabilească, pentru el însuși, proprietățile lucrurilor care îl înconjoară. Or, un interes deosebit atât din perspectivă fenomenologică, cât și pragmatică sau discurs-analitică, ar prezenta examinarea actelor mentale judicative – predicative – în funcționarea lor comunicativă, intersubiectivă din start.

Parțial, această temă este abordată în *Cercetări logice*, dar și, în formă mai extinsă, într-un curs din 1908, consacrat teoriei semnificației, care urmează în linii mari direcția investigativă din *Cercetări logice*. În cadrul acestui curs, Husserl pornește de la ideea că toate expresiile indică ceva, dar nu tot ceea ce indică este o expresie. În acest sens, funcția indicațiilor este de a servi drept motiv empiric pentru a predispuce pe altcineva la convingerea sau presupunerea cu privire la existența, prezența trecută sau viitoare, a unui lucru indicat – care e altceva decât indicația însăși. Expresia verbală are și această funcție a indicării, dar, după Husserl, nu aceasta este esența ei. Funcția esențială a unei expresii este cea de a *semnifica*.

Latura indicării funcționează, astfel, doar atunci când privim comunicarea din perspectiva relației dialogice cu alteritatea. Locutorul comunică ceva, în timp ce destinatarul înțelege, percepe comunicarea. Gesturile și cuvintele funcționează ca indicații doar pentru destinatar, cel care poate distinge partea fizică a expresiei (apariția senzorială a cuvintelor) și partea psihică (trăirea locutorului). Ceea ce motivează comunicarea, după Husserl, este „dorința de a te exprima cu privire la un lucru sau altul”, realizată, în cazul fiecărei subiectivități, printr-o succesiune de trăiri psihice. Or, obiectul indicat de expresie sunt anume trăirile psihice, nu semnificația acesteia – acesta fiind motivul din care Husserl afirmă că expresia nu se reduce la indicare. În măsura în care e înțeles, vorbitorul îi dă de știre celui care înțelege *cu privire la ceva* (stratul semnificării). Dar este înțeles doar în măsura în care destinatarul îl percepe drept cineva care realizează o asemenea funcție psihică, drept cineva care vrea să comunice ceva cu privire la un lucru sau altul (stratul indicării). Această funcție psihică de a percepe a intenției comunicative este cea care îi permite destinatarului să devină conștient de un *conținut* al comunicării exprimate.

În afară de distincția relativ clară și simplă dintre expresie și „ceea cu privire la ce dă ea de știre” Husserl se referă la distincția dintre apariția senzorială a expresiei (acustică sau grafică) și expresia însăși (Husserl, 1987, p. 12). Respectiv, atunci când avem de a face cu o expresie, există un nivel al experienței perceptuale, al auzirii sunetelor sau vederii semnelor grafice, atât pentru locutor, cât și pentru destinatar. Experiența respectivă poate fi și de ordinul amintirii sau fanteziei,

dar cuvintele unei expresii ne apar drept *existente în realitate*, drept obiect al unei poziționări. Însă, pe de altă parte, în vorbirea / gândirea internă, șirul de cuvinte nu este poziționat nici ca existând, nici ca non-existând; atunci când gândim în cuvinte despre ceva – monologul interior fiind forma „redușă” a limbajului, când facem abstracție de alteritate – posibilitatea de a semnifica a cuvintelor nu se anulează. Ele pot semnifica în același mod ca și în vorbirea „reală”, cu voce tare (Husserl, 1987, p. 12).

În mod normal, în viziunea lui Husserl, felul în care ne apare semnificația este unul intuitiv – avem acces nemijlocit la semnificații, în actele mentale de semnificare, de vizare a ceva prin intermediul unei expresii – dar le putem viza și în gol, de exemplu atunci când simțim că „ne lipsesc cuvintele” pentru a exprima ceva. În general, ceea ce funcționează ca declanșator pentru actele de semnificare sunt aparițiile cuvintelor, prezentarea lor (Husserl, 1987, p. 13).

Atunci când conștientizăm ceva drept expresie, aceasta trimite la altceva decât ea însăși – vizează o obiectualitate. Acesta și este felul în care funcționează cuvintele, în funcția lor referențială, în funcționarea „normală” a limbajului după Husserl: atunci când avem de a face cu un cuvânt pe care îl înțelegem, în însuși actul înțelegerii vizăm altceva decât cuvântul propriu-zis: ceea spre ce trimite el. De această atitudine „naturală” trebuie distinsă un alt tip de raportare la cuvinte – cel în care le vizăm anume pe ele drept obiecte, judecăm cu privire la ele și la funcționarea lor în atribuirea de semnificații, într-o atitudine reflexivă. Or, simpla conștientizare a cuvintelor încă nu înseamnă conștiința a semnificației lor: avem aici de a face cu un alt act mental, întrețesut cu conștientizarea cuvintelor – actul de „a avea în vedere ceva sau altceva prin acest cuvânt”. Respectiv, când, ca subiect, vizez ceva prin intermediul unui cuvânt, îmi este prezent ceva – o situație percepută, amintită sau imaginată pe care o numesc sau descriu. Această situație este „obiectul despre care” vorbesc. Desigur, se poate întâmpla și să nu avem în vedere nimic de genul acesta, și atunci expresia verbală nu încetează să fie expresie verbală; în schimb, capătă, în acest caz, o funcție „simbolică”. Când avem de a face cu o expresie prezentă senzorial fără nicio intuiție nemijlocită care s-o „umple”, s-o „clarifice”, să-i „dea chip” expresiile continuă să aibă în vedere ceva, dar fără ca referirea lor să fie „realizată” (Husserl, 1987, p. 15).

În măsura în care o asemenea vizare în gol se împlinește în mod intuitiv, se realizează funcția ei de referire la o obiectualitate, de legare a numelui de ceea ce este numit. Însă actul de conferire a unei semnificații – de vizare imediată a ceva prin intermediul unei expresii – și actul de „umplere” sau „împlinire intuitivă” a unei semnificații rămân distincte.

O altă distincție fenomenologică relevantă în acest sens are tangențe profunde cu presuposițiile filosofice ale analizei discursului în varianta propusă de Wallace Chafe, cu referință la William James, unul dintre filosofi care l-au influențat și pe Husserl (Chafe, 1994). Din această perspectivă comună lui Chafe și lui Husserl, în actul complex al experienței limbajului trebuie distinsă conștiința unui flux de cuvinte de conștiința orientată spre semnificație. Ele nu ne sunt date ca o simplă sumă și nici nu formează o unitate simplă.

După Husserl, conștiința de semnificație este construită pe conștiința șirului de cuvinte. În unitatea lor, fiecare are un alt loc și o altă funcție. Chiar dacă se construiesc ca un singur act, și vizează un singur obiect, fiecare dintre ele are un loc diferit și un caracter propriu: nu e ca și cum ar fi egale și interșanjabile. Atunci când suntem orientați spre șirul de cuvinte, el ne este prezent în mod intuitiv, senzorial, dar nu-l percepem în sensul pregnant al conceptului de percepție, el nu este un obiect spre care să ne întoarcem. Ceea ce vizăm sunt semnificațiile, „obiectele avute în vedere”. În experiența limbajului, trăim printre ele, cu ele, nu pur și simplu cu sunetul vocii sau cu cuvintele scrise.

Husserl explică acest fapt în corelație cu funcționarea atenției. În vorbirea normală, avem de a face cu o orientare intențională a conștiinței. Vorbind, vizăm ceva la care suntem atenți – ceva care poate fi și gând, și fenomen psihic, și generalitate ideală. Or, în funcționarea atențională a conștiinței, avem distincția dintre atenția primară și atenția secundară – între întoarcerea spre ceva relativ stabil, ca centru al atenției noastre, și co-remarcarea a ceva în fundal. A treia formă ar fi conștientizarea vagă a fundalului însuși. Aceste trei forme ale atenției sunt, în esență, diferite moduri de a fi conștient de ceva. Tipul de conștiință perceptivă, după cum remarcă Husserl, se modifică în funcție dacă ne întoarcem spre ceva perceput în mod primar sau secundar. Această distincție permite o analiză a tipurilor de orientare atențională specifice fenomenului indicării, direct aplicabilă și în cazul limbajului.

Unul dintre tipurile de orientare atențională este cel specific, de exemplu, contemplării unui peisaj – când, zice Husserl, îmi las privirea să curgă de la obiect la obiect, nu pur și simplu ca ceva ce plutește în fața ochilor mei fără a avea un sens definit, dar ceea ce îmi apare nu mă „incită” în niciun fel, deci nu e remarcat în mod primar ca temă. Acest lucru nu înseamnă că nu percep, doar că ceea ce percep se află mereu în relație cu alte lucruri, co-percepute, și cu fundalul.

Al doilea tip de funcționare a atenției pe care îl analizează aici Husserl este o contemplare a peisajului în care subiectul este deja *interesat*. Când urmăresc cu privirea un peisaj care îmi trezește interesul, pot să remarc cuvintele cuiva care vorbește în fundal, remarc și senzația hainelor pe trup, dar acestea nu mă fac să mă „întorc” spre ele, nu sunt luate ca „temă” a percepției. Interesul, aici, apare drept „tragere”, „înturnare”, în care „nu doar percepem obiectele peisajului, ci «trăim» aceste percepții” (Husserl, 1987, p. 21), fantezii sau preocupări teoretice. Remarcăm ceea ce ni se întâmplă, dar fără a fi preocupați în mod special de cântecul unei păsări sau vuietul unei mașini care trece pe alături. Chiar dacă le remarcăm în mod primar, nu suntem „atenți” într-un mod special la acestea – continuăm să fim „înturnați” (*zugewenden*) spre ceea ce ne preocupă. Aceasta este, după Husserl, atenția într-un sens special – care nu e simplă privire, simplă întoarcere primară spre ceva remarcat primar, ci „trăire-în-înturnarea-spre-lucruri” (*In-der-Zuwendung-zu-den-Sachen-Leben*), „fapt-de-a-le-lua-ca-temă” (*Sie-zum-Thema-Machen*). Pentru aceasta, nu e suficient ca ceva să fie prezent în fața ochilor noștri, ci trebuie și să devină tema unei înturnări interesate. Diferența dintre acestea nu se reduce la faptul empiric al revenirii repetate la ceva, care nu e decât un fenomen psihologic, nu un tip fundamental de orientare intențională a conștiinței.

Husserl transferă această descriere a tipurilor de atenție și asupra conștiinței verbale. Șirul de cuvinte ne apare, ne este prezentat într-un mod sau în altul, dar nu este vizat tematic. Suntem în același timp atenți și neatenți la el. Atenți în sensul remarcării primare, percepției primare, dar nu și la modul percepției tematice. Cuvintele, în conturul lor acustic, nu sunt obiecte ale interesului nostru atunci când purtăm o conversație cu cineva. Ceea spre ce ne orientăm în calitate de temă este semnificația – ea e ceea ce ne preocupă, ceea de ce suntem interesați, și în aceasta și constă funcționarea „normală” a cuvintelor după Husserl: a trezi orientarea spre o semnificație. Tendința locutorului este de a indica sensul cu ajutorul unei expresii și a face astfel încât conștiința ascultătorului să se oprească asupra sensului la modul preocupării atente. Un fenomen specific aici este faptul că șirul de cuvinte „se șterge” ca obiect al interesului nostru, nu are ca trăsătură specifică faptul de a ne atrage interesul asupra sa, decât în atitudinea reflexivă a unui fonolog. În vorbirea și ascultarea cotidiană, acest șir de sunete se prezintă drept irelevant – ceea ce contează atât pentru vorbitor, cât și pentru ascultător sunt lucrurile despre care este vorba. Respectiv, ne confruntăm cu anumite dificultăți în a ne orienta strict spre cuvinte, făcând abstracție de sens – fapt ce reclamă cultivarea unei atitudini speciale, diferite de cea obișnuită pe care o avem atunci când purtăm o conversație.

Momentul descris de Husserl este imanent experienței obișnuite a cuvintelor – experimentate într-o unitate nemijlocită cu conștiința de semnificație. Cuvântul și lucrul nu sunt vizate în mod separat, în moduri diferite, ci „prin cuvânt avem în vedere lucrul”. Remarcarea primară a cuvântului merge spre, tinde spre orientarea tematică în direcția lucrului despre care e vorba. Intenția verbală, vidă inițial, se umple în vizarea lucrului, de fiecare dată când cuvintele își realizează funcția obișnuită.

Or, următorul aspect asupra căruia ne atrage atenția Husserl – și care poate funcționa ca tranziție spre ideile din *Experiență și judecată* – este analiza modului în care este constituită acea „obiectualitate vizată” sau „lucrul despre care este vorba”. Pe de o parte, el trebuie distins de actele mentale de semnificare – care sunt apariții ca parte a unui flux al conștiinței, mereu mobile și schimbătoare, reactualizate în fiecare moment – în timp ce semnificațiile sunt unitățile vizate prin aceste acte.

O altă distincție este cea dintre obiectualitatea vizată și *obiectualitatea în modul în care este ea vizată*, termenii pe care îi folosește Husserl pentru a distinge între referent și sens, pornind de la ideea că dacă două expresii cu semnificații diferite pot viza același obiect, semnificația nu are cum să fie identică cu obiectul. În acest sens, judecățile predicative de forma *S este p* spun că un obiect are o proprietate – desemnând o stare de lucruri ce persistă atât timp cât obiectul are într-adevăr acea proprietate. În acest sens, trebuie să distingem între starea de lucruri despre care este vorba și modul în care poate fi ea exprimată – pentru că aceeași obiectualitate poate fi privită în mai multe moduri – de exemplu, spunând că „a este mai mic decât b” sau „b este mai mare decât a” ori schimbând diateza. Husserl folosește pentru starea de lucruri însăși termenul *Sachlage*, iar pentru starea de lucruri articulată categorial într-un mod anume – termenul de *Sachverhalt*, care poate fi tradus ca raport de lucruri. Or, funcția primară a expresiilor – care spun ceva despre ceva – este de a se referi la obiectualități. Expresia este expresie, după Husserl, anume datorită acestei funcții – de a spune ceva despre o obiectualitate (Husserl, 1987, p. 30).

Însă unde trebuie căutată această semnificație, diferită de obiectualitatea vizată? Ce tip de existență are ea?

Conform lui Husserl, semnificația nu este nici un act mental, nici un moment real al vreunui act. Expresia „spune” ceva – iar ceea ce spune expresia este însăși semnificația ei. Respectiv, semnificația nu este trăirea în care este constituită conștiința de cuvânt sau de semnificație, nici cea în care un cuvânt ne apare drept cuvânt. Ceea ce este spus – semnificația – este identicul vizat de multiple acte de exprimare / vorbire / semnificare. O expresie poate fi repetată de o infinitate de ori, fiind mereu înțeleasă în același sens. Actele de conferire a unei semnificații – de vizare a unei semnificații prin intermediul unei expresii – sunt trăiri ce apar și dispar ca parte a unui flux, iar semnificația rămâne una, atemporală, ideală, identică sieși. Dacă ar fi fost un moment al trăirii, ea ar fi la fel de fluidă și trecătoare ca trăirea însăși.

Or, semnificația – sau sensul – este ceea ce avem când înțelegem o propoziție, un sens care ar rămâne identic independent de subiectul locutor care o formulează sau și-o atribuie. Semnificația pare să fie, în acest sens, „conținutul” judecății, ceea ce rămâne comun indiferent de maniera determinată în care vizăm obiectualitatea la care ne referim. Respectiv, atunci când avem în vedere ceva, chiar dacă folosim mai multe cuvinte, unul după altul, fiecare cu sensul său determinat, avem în vedere o unitate. Tema spre care ne orientăm atunci când folosim o expresie nu este, după Husserl, pur și simplu „obiectul”, ci „obiectul avut în vedere ca atare în modul în care este avut în vedere”, adică obiectul intențional ca atare. Obiectualitatea categorială se constituie atunci când formulăm un enunț complet; schimbarea modului în care ceva este conștientizat merge mână în mână cu constituirea unui nou obiect, a unei noi teme – indiferent dacă ea are un referent real sau nu.

Respectiv, pentru Husserl, judecata interpretată ca predicatie reprezintă conștiința exprimată că ceva este sau nu este, are o proprietate anume sau nu o are etc. – conștiința ce vizează o obiectualitate categorială, ajunsă la expresie cu ajutorul cuvintelor. Corespondentul predicatiei în sens plin, care de obicei ajunge la expresie în modalitatea asertorică, este simpla gândire pentru sine, ce rămâne predicativă, indiferent dacă își poziționează obiectul drept „fiind într-adevăr” sau nu. Orice act predicativ este categorial în acest sens, chiar dacă actele categoriale pot fi și non-predicative – ca în cazul simplei percepții, lipsite de cuvinte, care include oricum forme categoriale. Ajungând la aceeași concluzie ca și Husserl, semanticile cognitive analizează modul în care structurile metaforice ale limbajului actualizează, de fapt, structuri categoriale ale percepției întrupate (Lakoff, Johnson, 1980).

Ca și orice tip de act prezentativ – act în care avem de a face cu un obiect conceput drept identic sieși – predicatie reprezintă o obiectivare, ce ia obiectul despre care ceva este predicat în calitate de unitate. „Actele nominale”, ca parte imanentă a predicatiei, adică actele prin care numim ceva, prezintă „obiectul-despre-care” (*Gegenstand worueber*) al predicatiei. Aceste acte formatează „ceva nedeterminat” drept subiect, fixează „obiectul despre care vorbim”. Ele indică în sens propriu, constituind substratul pentru orice determinare ulterioară. A spune despre ceva că este obiectual pentru noi înseamnă

a spune că putem avea despre el o conștiință nominală. Predicația leagă de această formă substantivală un adjectiv, care, la rândul său, poate fi substantivat și el – „masa e cafenie” devine „cafeniul mesei”, „cafeniul” fiind constituit astfel în calitate de „obiect despre care”. Predicatul determină obiectul-subiect, legând determinarea de ceea ce este determinat. În predicație, identificăm ceva drept unitate și prezentăm ceva drept proprietate a obiectului respectiv, cu ajutorul unei „sinteze de identificare”. Expresiile nominale, constitutive pentru funcționarea enunțului, ne prezintă ceva, apoi, în desfășurarea explicitării – a gândirii articulate – acel ceva ajunge să aibă o formă categorială determinată, a cărei „ogindire”, atât pentru Husserl, cât și pentru gramaticile cognitive, sunt formele gramaticale, ancorate, esențialmente, în structuri cognitive care le fac posibile în primă instanță.

Referințe bibliografice

1. Chafe, Wallace. *Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago & London, 1994.
2. Evans, Vyvian; Green, Melanie. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh, 2006.
3. Husserl, Edmund. *Cercetări logice II. Cercetări asupra fenomenologiei și teoriei cunoașterii. Partea întâi. Cercetările 1 și 2*. București, 2009.
4. Husserl, Edmund. *Experiență și judecată*. București, 2012.
5. Husserl, Edmund. *Vorlesungen über Bedeutungslehre. Sommersemester 1908*. Dordrecht, 1987.
6. Lakoff, George; Johnson, Mark. *Metaphors We Live by*. London, 1980.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Marcu GABINSCHI

DESPRE MOTIVAREA ÎN FOND NELINGVISTICĂ* A PREZENTĂRII UNEI SFERE A LIMBII ROMÂNE

I

În prezenta lucrare¹, ca și în altele pe tema dată sau pe alte teme, am respectat cerința proclamată într-o formă sau alta în lingvistică demult (cf. deja Gramatica din Port-Royal) și îndeosebi de cea actuală în vremea noastră, cea de a privi orice limbă particulară ca o variantă a invariantei limbii umane în general. Altfel spus, pentru orice noțiune aplicată la limbi diferite trebuie să avem un singur criteriu de identificare, fie și realizat într-o mulțime de fapte concrete, dar totuși doar în cadrul acestui criteriu unic. De exemplu, substantivul în genere îl identificăm, având deja definite în ierarhia noțiunilor morfocategoria (categoria morfologică), ca un cuvânt ce distinge toate categoriile pansomatice (adică proprii tuturor denumirilor de corpuri fizice) din limba dată în felul propriu lor (adică în cazul acordului, acordă în ele cu sine altceva, nu invers). Realizări concrete ale acestei identități, stabilite pe baza a ceea ce numim „algebra categoriilor”, sunt îmbinări de morfocategorii proprii cutărei sau cutărei limbi (de exemplu, în română, genul, numărul, cazul și determinarea, în rusă genul, numărul, cazul și animat/neanimat etc.), putându-se găsi și câte două limbi ale căror substantive nu au nicio categorie comună. Și dacă există și metoda contextelor diagnostice, aplicabilă doar la câte o singură limbă, ca și metoda categoriilor concrete etc., toate acestea sunt manifestări ale identității generale a substantivului. În mod analog tratăm și alte clase de cuvinte.

---

* Prezentul articol a fost predat pentru tipar în 2015, deci nu putea să țină cont de cartea autorului „Studii de limbă română”, Chișinău, 2017, în care se aduc alte argumente privind sfera examinată aici mai jos. Ne vom referi la această carte, post factum.

¹ Întrucât considerațiile lingvistice propriu-zise de la care pornim mai jos au fost expuse amănunțit într-o mulțime de lucrări și totalizate în cărțile [1] și [2], acest ultim volum conținând o bibliografie de treizeci de lucrări precedente la temă ale autorului, în cele ce urmează, spre a nu complica expunerea, ne permitem să ne abținem de documentarea amănunțită a tezelor noastre precedente pe tema dată, care pot fi ușor găsite în op. cit. și în cele aduse acolo. Adică mai jos expunem doar esențialul spuselor noastre de până acum pe tema în discuție, făcând mai jos anumite concluzii din cele spuse. În plus se aduc doar două articole ale autorului apărute după lucrările menționate. Cu părere de rău, nu pentru toate cărțile citite înainte de stabilirea noilor reguli ale revistei au fost fixate editurile, din care cauză acestea nu se indică în „Bibliografie”.

Deci, de pe aceste poziții examinăm și limba română, în cazul dat sfera ei limitrofă nominalo-verbală, de care țin practonimele (numele de acțiune) și formele verbale nonpredicative (infinitivul, gerunziul, o parte a ceea ce se clasează la așa zisul „supin” etc.)²

Și în cercetarea acestei sfere, cu toate succesele lingvisticii românești și aplicarea în ea a metodelor lingvistice cele mai moderne, ne ciocnim cu niște contradicții flagrante dintre tezele ei și criteriile lingvistice generale de identificare a faptelor de limbă.

O parte a acestei sfere o constituie infinitivul de tipul *a face* și rezultatele evoluției lui ulterioare, anume formațiile de tipul lui *facere*. Tipul *a face* se lasă ușor cuprins de definiția lingvistică generală a infinitivului (vezi [1, p. 20]), iar tipul *facere*, se identifică la fel de ușor ca substantiv (vezi mai sus). Se înțelege că deosebim strict identitatea sincronică de cea diacronică. Tot așa, deosebim *c a l i t a - t e* a unei formații de *î n s u ș i r i l e* ei, în cazul dat însăși substantivitatea de însușirile unor subclase de substantive, în special ale practonimelor, care în unele limbi pot să fie tranzitive, să cunoască uz absolut (să aibă subiect propriu) ș.a., ca, de exemplu, în limba macedoneană sau, prezentate prin substantivatele infinitivelor, în limbile sud-romanice. În măsura în care aceste însușiri verbale nu destramă complexul categorial pansomatic (vezi mai sus), formațiile în cauză rămân substantive (spre deosebire de ceea ce se întâmplă în cazul „supinului”, vezi mai jos). Iar la practonimele de tipul rom. *facere* nici aceste însușiri verbale, posibile în genere la substantivele unor limbi, nu există: aceste *facere* ș.a. nu pot nici să fie tranzitive, nici să aibă subiect propriu, ceea ce ușurează practic identificarea lor ca substantive, nu ca altceva.

Și totuși, în ciuda acestei substantivități evidente a practonimelor de tipul *facere* ele figurează permanent în lingvistica română ca „infinitive lungi”, opunându-se deci tipului *a face*, nu ca substantivate și postsubstantivate, ci doar ca cele lungi opuse celor scurte (fapt posibil în realitate ca marcări stilistice diferite în unele limbi și dialecte sud-romanice, ca, de ex., în sp. *cantar* și dial. *cantá* din cântec sau *cantare* din romanțe, cerut de asonanța în *a* paroxiton, toate rămânând infinitive).

Recent, tratarea tradițională a „infinitivului” lung și a celui scurt a fost dezvoltată de către I. Diaconescu în teoria celor două „valori” ale infinitivului ca o pretinsă singură entitate. Ce este atunci infinitivul ca atare, adică la care clasă de cuvinte („parte de vorbire”) aparține, rămâne necunoscut. Cum să se împace cu teoria claselor de cuvinte introducerea acestei noțiuni supraclasiale, este și mai puțin clar. (De notat că nici adepții împărțirii cuvintelor în doar patru clase, cum e, de exemplu, E. Coșeriu, nu au văzut în forme verbale și cele nominale câte o singură clasă). Mai mult decât atât, dacă din aromână infinitivul a dispărut complet, iar substantivatul lui (tipul *fașiri*), a rămas (și au apărut, ca și în română, și postsubstantivatele lui, ca, de ex., *tipusiri* „tipărire”), reiese, după I. Diaconescu, că acolo infinitivul (în „valoarea” sa substantivală) s-a păstrat, ceea ce ar denatura închiuirea despre infinitiv în aromână, ca și panorama balcanică a acestuia în genere.

² Cât despre participiu, potrivit criteriilor general lingvistice acceptate, nu-l considerăm formă verbală, ci ori 1) adjectiv postverbal (uneori substantivat) ori 2) component al altor forme verbale, cum sunt formele de perfect, de pasiv ș.a.

În afară de aceasta, tratarea acceptată a tipului *facere* nu distinge substantivate de *postsu substantive*. Substantivate au fost infinitivele existente doar în epoca agrafă a istoriei limbii române, poate doar în româna comună, când o mulțime de verbe apărute în românește mai târziu încă nu existau, iar infinitivele lungi adevărate practic au dispărut din limbă până la apariția scrisului. Prin urmare, o mulțime de practonime, printre ele mii de neologisme, nu sunt substantivate, ci postsubstantivate, calificându-se corect ca sufixale, adică practonime în *-re*. Acum, identificarea sincronică a tuturor acestor practonime în *-re* este una și aceeași, totuși nici pentru diacronie nu trebuie admisă calificarea totală a lor ca „substantivate” și cu atât mai puțin ca „infinitive”³.

O inovație sui-generis a ultimilor ani din sfera în discuție este prezentarea substantivului și a verbului ca sfere având centru și periferie, resp. formații prototipice și periferice. Împărțirea aceasta într-adevăr reflectă unele relații din interiorul claselor respective, dar duce și la interpretări alogice ale faptelor. Astfel, potrivit unor teze recente (vezi [2, p. 187]), clasa morfologică *arinc lude* termenii cu trăsături, apropiate de cele ale prototipului (de ce atunci nu de însuși prototipul?) și termenii periferici, cu alte trăsături, cum sunt numele de acțiune, care de aceea ar avea statut *intermediar* între substantiv și verb (relevările ne aparțin). Dar aceasta contrazice logica: ceva *inc lude* în clasa dată ca periferia ei poate să se opună doar centrului ei sau zonelor ei de mijloc, însă nu clasei în întregime, din care face parte. Iar ceva intermediar dintre două clase se găsește în afara celor două. Deci din tezele aduse nu se poate afla dacă numele de acțiune (nu numai cele în *-re*) sunt substantive sau altceva. La baza acestor teze stau cele ale Gramaticii Academice a limbii române despre „natura dublă”, ca una „verbală și nominală”, a unor formații, ceea ce, nefiind bazat pe definițiile lingvistice generale ale claselor de cuvinte, încetează situația, în loc s-o clarifice.

Totuși, dacă ne uităm la cuvinte ca *a face* și *facere* nepreconceput, fără să ne gândim la părerile gramaticienilor despre ele și despre ceea ce au fost ele, ni se face clară natura diferită a unuia și a altuia. Altfel nu l-am putea trata, ca vorbitori, pe *facere* în aceleași categorii ca și pe *casă* sau *masă*, iar pe *a face*, n-am putea deloc să-l excludem din acest complex de categorii. În genere deci calificarea faptelor examinate mai sus, dacă nu e preconcepută, nefiind împiedicată de dogme și clișee ecolalice, nu prezintă dificultăți serioase.

Lucrurile stau altfel în altă parte a sferei nominalo-verbale, obiectiv într-adevăr mai dificil de calificat, dar tot prezentată de obicei fără criterii deslușite. E vorba de așa-zisul „supin”. Lipsa de claritate în această problemă bate la ochi chiar la prima vedere,

³ De notat că părerea aceasta a noastră era cunoscută dlui T. Cotelnic (vezi [3, p. 29], care face referință la o lucrare a noastră din 1965), Dlui aducând ulterior (p. 34) fapte în același sens (cf. și însuși subtitlul caracteristic „așa-zisa substantivizare a infinitivului lung”, p. 28). Totuși, în calificarea sincronică a faptelor Domnia Sa operează nu odată cu „valoarea nominală a infinitivului” (vezi p. 30, 32), iar în bibliografie figurează și citate din somitățile lingvisticii române, precum aceea că „infinitivul este forma substantivală a verbului” (p. 28), părere ce face imposibilă calificarea univocă a acestuia (vezi despre recente sofisticări din această sferă, aici, mai jos).

când întâlnim în gramatici formula tradițională „(de) făcut”, despre *de* sau altă prepoziție din paranteză nefiind clar dacă alternează pozițional cu Ø (ca *a* la infinitiv), deci e parte a unuia și aceluiași cuvânt cu el, sau dacă îl însoțește pe *făcut* ca alt cuvânt. Dar nici în menționata Gramatică Academică vreo definiție a „supinului” nu se dă, suplinită fiind printr-o „caracteristică” puțin răspicată și contrazicând unele fapte aduse ulterior. Impresia generată lăsată de această caracteristică confirmă faptul că o definiție consistentă a „supinului” românesc ca o entitate întregă e imposibil de dat și că prin urmare avem de a face cu formații diferite, pe cât am putut stabili, în număr de șase (cu unele zone înguste de neutralizare în contexte insuficient de diagnostice), care nici în diacronie (nemaivorbind de sincronie) nu sunt identice toate. Aceste formații sunt următoarele:

1) Practonimul omoparticipial (omonim al participiului) în măsura în care nu manifestă niciun fel de trăsături verbale, ci numai cele substantivale, de ex., *culesul merelor*, *vremea culesului merelor* sau *de mere*, *un cules de mere vesel* ș.a., adică demonstrând, prin schimbare sau acord, prezența tuturor morfocategoriilor pansomatice. Aceste substantive se formează acum doar de la câteva grupe semantice de verbe, fiind cu mult mai numeroase în limba veche.

2) Îmbinarea de tipul „prepoziție + ceea ce arată că practonim omoparticipial”, adică tipul *de făcut*, *la făcut*, *pentru făcut* ș.a., în care nici schimbarea după categoriile pansomatice (substantivale) nici acordul în ele nu sunt posibile, fiind exclusă de obiectul direct, de ex., *Ne ducem la cules mere*, *Clește de scos cuie*, *Umblă după prins fluturi* etc. Dar această însușire verbală coexistă cu păstrarea prepoziției nedeseantizate, aceeași ca și nefiind urmată de omonimul participiului, cf., de ex., *Aparate de măsurat și de sondaj* sau *Ne ducem la cules mere și la plimbare*. Pentru aceste prepozitive, care nu sunt nici substantivale, nici verbale (adică sunt p a r a v e r b a l e) are rost să rezervăm denumirea de *supin în sens strict*.

3) Formația de tipul *de făcut*, în care *de* și-a pierdut calitatea de prepoziție, neputând introduce niciun substantiv neomonim al participiului – se înțelege că nici omogenitatea sintactică de tipul celei aduse mai sus nu e posibilă aici. Prin aceasta a fost eliminată și substantivitatea, deci nici *de*, nici *făcut* nu sunt două cuvinte aparte, ci o logoformă întreagă, formată prin confixul *de...ut* (generalizat: *de ... P*, unde *P* simbolizează omonimul desinenței participiale). Ea se formează de la orice verb românesc, indiferent dacă există sau nu există substantivele omoparticipiale respective. Însușirile acestui *de făcut*, în primul rând tranzitivitatea și indistinția oricărei categorii nominale îi asigură verbalitatea, iar capacitatea de a fi subiect, predicativ și mijloc de nominare a denotatului (de ex., *De învățat e greu*) spun că acesta este infinitiv. De realitatea lui ne putem ușor convinge, auzind în Moldova la tot pasul *Trebuie de făcut*, *Se poate de făcut*, *De făcut (nu) vreau* ș.a. Existând în limba dată și un infinitiv mai vechi (moștenit) de tipul *a face*, cel în discuție este secundar. Ca o formație relativ nouă, cunoaște mai puține funcții decât infinitivul primar, totuși în unele din ele amândouă sunt interșanjabile (cf. *A lucra e greu = De lucrat e greu* ș.a.), iar în unele funcții *de făcut* l-a înlocuit complet pe *a face* în limba comună (cf. tautologiile de tipul *de făcut fac* și acum dialectalele *a face fac*) și se întrebuintează în cazuri cu totul necunoscute infinitivului vechi: cf. întrebările *Când de plecat?*, *Cum de trecut?*, *Unde de căutat?* ș.a., sau îmbinări de tipul *ca de făcut*.

4) Formația confixală arătând tot ca *de făcut* (ca *de... P*), dar prezentată de verbe tranzitive când nu pot avea complement direct, adică au sens pasiv, ca atribute sau predicative ale semnificantului obiectului acțiunii, de ex., *O carte de citit* sau *Poama e de cules*. Uneori e naturală impresia că acest *de făcut* prezintă doar o funcție, identificată prin poziție, a infinitivului secundar. Această funcție a infinitivului a existat în româna veche (cf. *A prăvi era aieve a și pedeapsa și stângerea casei lui Vasile Vodă* – M. Costin) și este obișnuită acum în engleză (cf. *a problem to tackle* „o problemă de rezolvat”). Și totuși între infinitiv și formația în chestiune este și o deosebire formală, deși manifestată rar: e vorba de topica elementului *mai*, care la infinitivul secundar se plasează după *de* (ca în *Trebuie de mai așteptat*, cf. *a mai aștepta*), iar la formația în cauză stă înaintea lui *de*: de ex., *Unde-i mai de îndurat ocară* (L. Lari) sau *Lucrul cel mai de ținut minte* (L. Botnaru). Dar cf. deja din limba veche: *Și este mai de crezut* (Gr. Ureche) și *Mai de crezut sântu acei carii...* (M. Costin). Având în vedere însușirile acestui *de făcut*, putem constata calitatea lui de *gerundiv* invariabil. Un analog al lui este tipul latin *cantandus*, deși variabil în gen, număr și caz, dar la un nivel mai general amândouă formațiile reprezintă aceeași entitate. Gerundivul în genere este uneori calificat just ca participiu de necesitate pasivă. Formându-se de la orice verb tranzitiv, este un fapt al morfologiei, anume membru al paradigmei interclasiale verbo-adjecțivale.

5) Adjectivul imperformativ de tipul confixal „*de ne... P*”, adică tipul *de netrecut*, care, contrar primelor impresii, nu este (cu excepția unor cazuri rare, ca *de găsit* „posibil de găsit” – *de negăsit*) negarea gerundivului: acesta denotă *n e c e s i t a t e a* pasivă, pe când tipul *de netrecut* neagă *c a p a c i t a t e a* pasivă. Adjectivele de acest tip nu sunt forme gramaticale, deoarece, deși de o oarecare productivitate, nu se formează de la orice verb, inclusiv de la cele mai întrebuițate, ca *a vedea*, *a auzi*, *a simți*, *a mânca*, *a bea*, *a iubi*, *a urî*, *a da*, *a lua* ș.a. Iar sinonimia, ca cea dintre *de necomparat* și *incomparabil* relevă deosebirea dintre confixare, ca în *de ne... P*, și îmbinarea prefixului cu sufixul, ca în *... abil*, în care *in-* neagă capacitatea pasivă a lui *comparabil*, nu necesitatea pe care o exprimă gerundivul *de comparat*. Se cere subliniată originalitatea tipologică a acestui tip de formații, care nu are analoge în nicio altă limbă romanică, inclusiv nici în „dialectele” dacoromanice sud-dunărene.

6) Omonimul participiilor unor verbe intransitive, calificat tot ca „supin” în îmbinări cu unele verbe de necesitate, ca în *Trebuie înotat*, *Trebuie alergat* ș.a. (teză proclamată de „Gramatică” în contradicție evidentă cu propria ei caracterizare a „supinului” prin apariția obligatorie în contextul unei prepoziții). Evoluția acestui tip de construcții este destul de transparentă: la baza ei se găsește cea participială, ca în *Cartea trebuie* (sau *Se cere*) *citită*, cu ulterioara eliminare a acordului în gen și număr, deci cu departicipializare într-o formație sui-generis, ca, de ex., în *Trebuie avut grijă* și, mai departe, în asocierea și cu verbe tranzitive. Contrar unor posibile impresii, aceste omonime invariabile ale participiilor nu sunt încă un tip de infinitive, deoarece sunt posibile doar pe lângă câteva verbe de necesitate, ca *trebuie*, *se cere* sau *se cuvine*, neputând fi subiecte, predicative și nici denumiri ale semnificatului. De aceea, pot fi califica-

te ca necesitative (termen deja existent în lingvistică). E de relevat că acest tip de construcții e ca și inexistent în Moldova, preferându-i-se curente *Trebuie* sau, mai rar, *Se cere* sau *Se cuvine de făcut*, acest *de făcut* mai demonstrându-și odată natura de infinitiv.

II

Precum vedem, atât „infinitivul” în sensul tradițional al gramaticii românești, cât și „supinul” ei prezintă câte o adunare de părți de vorbire diferite. Și dacă în primul caz delimitarea dintre acestea e ușoară, în cazul al doilea, ea implică greutăți serioase de calificare a fiecăruia din ele (lucru pe care ne și străduim să-l facem). Rezumăm că, după noi, „supinul”, fiind un conglomerat eclectic, trei din formațiile numite așa sunt forme gramaticale (infinitivul secundar, gerundivul și necesitativul), iar două reprezintă alte clase de cuvinte: substantive (ca *citit* sau *scris*) și adjective (ca *de netrecut* sau *de neșters*), pe când supinele în sens strict (ca prepoziția *de/la/pentru* etc. + „participiu”) sunt formații paraverbale. Așa este în prezent, ceea ce se stabilește independent de trecut, lucru care constituie o problemă aparte. Dar în vechea problemă a supinului român deseori se confundă două lucruri: 1) s-a păstrat oare în limba română supinul latin și 2) există oare în românește supinul ca atare, indiferent dacă e moștenit din latină sau creat pe teren propriu.

Și credem că indistinția acestor două lucruri contribuie⁴ și ea, fie și în mod implicit, la haosul existent. Această lipsă de claritate în problema supinului limbii române, așa cum se manifestă de înșși vorbitorii ei, contribuie la confuzie în plan confruntativ. Astfel, în balcanistică e bine cunoscută lucrarea lui K. Sandfeld(-Jensen), în care se compară situațiile din sfere analoge din română și albaneză, lucrare din care totuși nu se poate afla ce este fiecare din formațiile care au sau includ forma participiului (el însuși, sau substantiv, sau infinitiv), părere exprimată de autor încă în 1895 și prezentată unui cerc mai larg de cititori în 1930: „Participiul se întrebuițează în română ca substantiv verbal și, regizat de prepoziții, în special de *de*, deseori joacă rolul infinitivului” [5, p. 130]. O atitudine asemănătoare față de „supin” (pe care îl pomenește în ghilimele, ca o noțiune a altora) are cunoscutul românist A. Lombard, care prezintă nediferențiat multe cazuri ale „supinului” tradițional doar ca întrebuițări ale participiului [6, p. 302-306]. Această descriție dă o informație amănunțită, pentru uz practic despre ceea ce arată ca participiu sau îl include, dar nu comunică ce este tocmai ceea ce se numește „supin” decât că el „se întrebuițează oarecând ca supinul latinei și deoarece probabil provine parțial din el” [p. 302].

⁴ Pentru istoricul problemei mai prezintă interes articolul [4], în care se aduc părerile gramaticienilor din secolele XVIII și XIX în favoarea și contra existenței și a originii latine a supinului românesc. Însuși V. Cireș, totalizând discuția, construiește un tablou, ce e drept, complicat și de aceea puțin verosimil, al apariției prepozitivelor ca din *Mă duc la vânat iepuri* ș.a. pe teren propriu român (p. 539-542) și apreciind negativ găsirea în românește, după exemplul latinei, a supinului și a diferitor participii, ca eforturi în spiritul școlii ardelenne (p. 538, 541-542). De aceea consideră că româna are doar trei forme verbale nepersonale: infinitiv, gerunziu și participiu. Noi socotim, precum am spus, că moștenirea supinului din latină e una, iar însăși existența lui în limba dată e alta, fiecare din două probleme cerând câte o soluție proprie. Interpretarea noastră sincronică a „supinului” e dată mai sus, iar un excurs în problema originii lui vezi mai jos.

Oricum, cât e de complicată problema supinului român totuși, date fiind succesele lingvisticii, și nu numai cele din ultimele decenii, credem că ea ar fi putut să fie demult rezolvată, în tot cazul să se elibereze de acele contradicții flagrante, pe care le-am indicat mai sus, dar și în [1, p. 28-78, 103-106] și [2, p. 222-225]. Totuși aceasta nu se face. Nu numai în detrimentul descrierii adecvate a înseși limbii române, ci și ignorându-se rara posibilitate de a observa în vremea noastră apariția infinitivului în limbă, proces încheiat odată în mai multe strălimbi și de aceea inaccesibil observărilor noastre directe. Și stând lucrurile așa, vedem cauza situației într-un factor extralingvistic, de altfel manifestat în interpretarea și a altor fenomene ale sferei limitrofe nominalo-verbale (și nu numai). Oare nu s-a putut observa demult, la o analiză nepreconcepută, absurditatea afirmațiilor despre „supinul substantivat” (în care nu a avut ce să se substantiveze)? Căci ce a putut să fie vreodată, de ex., *copt* sau *cules*, sau *vânat* ș.a., ca și sute de alte practonime formate după pilda lor, altceva decât substantive? Sau nu e ignorată oare ideea părților de vorbire, prin includerea acestui *făcut* (*făcutul* ș.a.) într-o singură formație cu *de făcut* (din *E greu de făcut* sau *De făcut am făcut*, *Am terminat de făcut* ș.a.) cu *făcut* lipsit de orice categorie nominală? Și cu cât acest *de făcut* evoluează tot mai mult ca formă pur verbală (ajungându-se și la *Se poate de făcut*, la *Cum de făcut?*, la *ca de făcut*, la *de mai făcut*, la *de le făcut* ș.a.), cu atât ignorarea acestor manifestări de infinitivitate se face tot mai depășită și ea. Și oare nu e tot așa de evidentă absurditatea operării cu „infinitivul” lung, purtător al întregului complex categorial substantival? Și aici fie-ne permis să observăm că noi, încă în 1959 propunând soluția noastră a problemei „supinului” (se înțelege, de atunci revizuită în unele detalii), soluție demult bine cunoscută colegilor moldoveni, n-am găsit nicio reacție adecvată la ea (deși multe fapte relevante au fost fixate chiar în vorbirea lor, vezi, de ex., [2, p. 125-226]). Tot nicio reacție la argumentele noastre în problema dată n-am găsit la colegii români. Dar de alte încercări de a revizui abordarea tradițională (deși exprimată acum în termeni moderni și ultramoderni) a problemei „supinului” (ca și cea a „infinitivului lung”) din nefericire nu știm deloc.

Așadar, despre starea actuală în sfera „supinului” român vezi mai sus. Această calificare se face, precum s-a mai spus, independent de cea diacronică, despre care totuși are rost să se expună unele considerații, în special în lumina celor ce urmează (vezi mai jos). Și aici trebuie constatat că operarea tradițională cu pretinsa *păstrare* a supinului latin în sens strict în română (vezi, de ex.: [7, p. 600])⁵ apare nefondată chiar la prima vedere. E drept că specificul comun al supinului latin și al celui românesc în sens strict (vezi mai sus) într-adevăr există: e vorba de tranzitivitate, și aceea tocmai în manifestările ei oblice, în ambele limbi, a practonimelor omoparticipiale, ca în (*Eo venatum lupos – Mă duc la vânat lupi*) și în aceleași practonime formând complement de relație adjectival (ca în *pulcher spectatu – frumos de privit*). Dar tot de aici se vede că în latină supinele erau forme de caz, adică *s i n t e t i c e*, pe când în română ele sunt prepozitive, adică *a n a l i t i c e*.

⁵Aceeași părere se exprimă în [8, p. 210], deși în comentariile sale [8, p. 638] D.E. Mihalci o repetă, referindu-se la alt loc din E. Bourciez, în care supinul nu e menționat [8, p. 502-503].

Deci de *păstrarea* supinelor în românește nu este mai drept să se vorbească decât de *păstrarea* cazurilor în romanica apuseană. Cum nu este, de ex., în it. (*la casa di Pietro* *păstrarea* a genitivului latin din (*domus*) *Petri*, sau în it. *Dico a Pietro* *păstrarea* a dativului latin din (*Dico*) *Petro*, așa nu este nici *la vânat* (*lupi*) *păstrarea* a lat. *venatum* (*lupos*) și nici (*frumos*) *de privit* nu este *păstrarea* a lui (*pulcher*) *spectatu*. Adică, în toate aceste cazuri e just să se vorbească doar de *analizarea* a formelor cazuale latine în limbile romanice⁶. Și pentru explicarea acestei analizări poate fi admisă, în principiu, atât restructurarea tocmai a supinelor, cât și o evoluție independentă de *păstrarea* lor în conștiința vorbitorilor, *păstrare* poate deja dispărută. Argumentele nu sunt suficiente în favoarea niciuneia din cele două presupuneri.

În favoarea analizării supinelor latine pledează specificul comun al *păstrării* tranzitivității tocmai în cazul oblicității praconimelor omoparticiale (vezi mai sus). Chiar au fost fixate și cazuri concrete de tipul *deducatur equos ad pastum* (din Gregorius Turonensis [7, p. 600] „să scoată caii la păscut”), posibile puncte de plecare a ulteriorului *la păscut*, *la făcut* ș.a., deși tot atunci supinul se înlocuia și prin „*ad*+gerundiv” și mai des prin „*ad*+infinitiv” (tot acolo). Încă o comunitate cu româna este întrebuintărea supinului de scop nu numai după verbele de mișcare, ci și, deși rar, după mai multe altele (tot acolo).

Tot aici trebuie respinsă apelarea la lipsa supinului în alte limbi romanice ca argument în favoarea nepăstrării lui în română (vezi [4, p. 539] sau, recent [9]. În lingvistică sunt cunoscute multe cazuri de *păstrare* a faptelor din strălimbă doar în câte o limbă puțin răspândită și periferică din familia respectivă. Ca niște paralele ale situației în cauză putem aduce *păstrarea* supinului slav doar în slovenă și în soraba de jos (și a celui omonimizat cu infinitivul, în ucraineană). Și în genere, nu e logic să se nege *păstrarea* unui fenomen al strălimbii într-o urmașă a ei din cauza că el nu s-a păstrat în alte limbi din familie. Ca arhaism așa un fenomen putea să se păstreze și la periferia ariei strălimbii.

Și totuși, niciunul din aceste fapte nu ne permite să vedem în apariția supinului român (în sens strict, vezi mai sus) tocmai transformarea formelor latine de tipul *factum* și *factu* (că de alte „supine” românești în acest caz nici nu e vorba).

Astfel, prepozitivele tranzitive le pot forma în dacoromanică nu numai praconimele omoparticiale. Un exemplu edificator dă aromâna prin echivalentele supinului român ca *văjitsi tră ligari mănucl'i* (D. Cuvata) „sfori pentru legat mănunchiuri” sau *s'dutsea la acătsari peshtsă* (M. Sterghiu) „se duceau la prins pește”. Iar în macedoneană și bulgară praconimele în *-ње*, resp. *-не* (adică neparticiale), pot atât să fie tranzitive, cât și să aibă obiectul în *на*, iar pe lângă prepoziția *за* (= rom. *pentru*, *de*) preferă stabil obiectul direct, de ex., maced. *клешти за вадење клинци* = rom. *clește de scos cuie*. Ce e drept, există și comunitatea, descrisă de mult (vezi, de ex., [5, p. 130]) dintre tipul alb. *për të bërë* și rom. *de făcut* tranzitive, dar aici, ca și în alte sfere ale limbii, sunt posibile influențe reciproce, atât din partea (stră)albanezei asupra (stră)românei,

⁶ Cu titlu de contrast putem constata moștenirea în românește a activului paradigmelor verbale ca cele de prezent, perfectul simplu, imperfect, conjunctiv și imperativ, ca și a celui ce a devenit mai-mult-ca-perfectul, cf. și infinitivul și gerunziul (și, dacă-l socotim după tradiție tot formă verbală, participiul). Nu sunt moștenite perfectul compus, nicio paradigmă a viitorului, nici condiționalul, nici prezumtivul.

cât și invers. Analogia totuși nu e completă, deoarece în albaneză, tranzitive pot să fie și practonimele nu numai omoparticiale, și nu numai după prepoziții, ceea ce nu e posibil în română.

Nu se găsește în română nici o supraviețuire a supinului sintetic de tip latin, care să mărturisească despre existența lui de altă dată în românește, cum mărturisesc despre productivitatea mai mare (poate absolută), în trecut, a practonimelor omoparticiale, expresiile ca *în ruptul capului, nici în ruptul capului, în faptul zilei, în fapt de seară, luminatul zorilor, a-și lua rămas bun, ori Bun venit!, Bun sosit!, Bun întâlnit!* ș.a., cu aceste practonime deja eliminate din uzul liber.

În afară de aceasta, precum se știe, între exemplele „supinului” în gramaticile românești e nelipsit gerundivul confixal (de ex., *O carte de citit* sau *Poama e de cules*). Aceasta este o formație pur proprie specifică românească, fixată chiar într-o zicală deja la Varlaam (*Dobitocul de ucis bine-l hrănesc*), deci cu zeci de ani înainte de cazurile atestate ale „supinului” cu recțiune verbală (ca în *falnic și plânguros lucru este de văzut atâta micșurare și călcare rodului nostru celui românesc* – din *C. Cantacuzino*⁷), , cazuri ce par a fi mai ușor de dedus din supinul latin. Însă acest gerundiv nu poate nicidecum să-l continue pe cel latin în *-ndus*, un adjectiv postverbal, schimbat după gen, număr și caz, și nemoștenit de nicio limbă romanică, deci nici de română⁸. Dar acest gerundiv are paralele în albaneză și în slava de sud, ceea ce e încă un argument în favoarea independenței „supinului” român de supinul latin. Și nici vorbă nu poate să fie de continuare prin acest gerundiv al supinului latin.

Iar apariția independentă, în românește, a „supinului” reprezentat prin infinitivul secundar se prezintă ca probabilă în lumina faptelor de felul următor: în propoziții ca *E greu de urcat dealul*, cu *dealul* ca subiect, iar *de urcat* complement de relație, româna neavând nominativ și acuzativ ca două cazuri diferite, *dealul* a putut ușor să fie interpretat ca obiect direct, *de urcat* devenind *eo ipso* tranzitiv, iar prin rolul său în propoziție și prin forma specifică fiind înțeles ca infinitiv.

III

Cele spuse se rezumă în felul următor.

Infinitivul (tipul *a face*) a fost moștenit de română din latină, reducându-se la forma scurtă pe care în latină nu o avea. Forma plină a infinitivului mai era simțită de vorbitoarii românei vechi scrise ca arhaism (cf. câteva exemple introduse de copiiști în cronică lui I. Neculce), dar nu mai exista ca fapt al vorbirii neutre. Tot odată, forma plină a fostului infinitiv a fost moștenită din timpul agraf al românei (sau al străromânei), devenind acolo substantiv de formație postlatină, deoarece se substantiva prin articol, pe care latina nu-l avea, acolo substantivarea efectuându-se prin determinative (vezi [12, p. 161]). Tipul moștenit *facere* a devenit modelul productiv al practonimelor, a căror calificare ca infinitive contrazice bazele împărțirii cuvintelor în clase („părți de vorbire”), iar recenta găsimă în infinitiv, substantivatul și postsubstantivatul lui doar a două „valori” a ceva chipurile unic aduce

⁷ Faptul ne este cunoscut din [10, p. 376].

⁸ Textele vechi ne permit chiar să urmărim evoluția gerundivului spre forma specifică proprie („*de... P*”), aleasă treptat dintre îmbinările lui *de* cu practonime de mai multe tipuri: cf. *de mustrare, de certare, de laudă și de mărire, de batjoc și de ocară* ș.a. (vezi [11, p. 80-81]).

o confuzie și mai mare în teoria claselor de cuvinte, lipsind-o de un principiu unic și încurcând sincronia cu diacronia. Găsirea în română a „infinitivului” lung persistă în ciuda tuturor argumentelor aduse contra acestei confuzii.

„Supinul” român întrunește șase formații diferite la nivelul claselor de cuvinte, formații din care doar una este în mod evident moștenită din latină: e tipul omoparticipial de practonime (moștenit și în forma multor cuvinte concrete, cf. *venatus* > *vânat*), devenit model al practonimelor formate ulterior de la verbe de semantică mai variată decât cea păstrată la aceste nume până acum. Dar aceste substantive nu sunt supine, cum nu erau supine în latină, în care acest termen se aplica doar la formele lor de acuzativ și de ablativ singular. Acest tip de practonime, denotând în special procese de muncă, există și în spaniolă, și în catalană în care nimeni nu găsește pe drept cuvânt, nici un supin. Și acolo e vorba doar de substantive. Tipul de prepozitive cu însușiri verbale, ca, de ex., în *Ne ducem la cules poamă* sau *frumos de privit* pot fi rezultate ale analitizării supinelor latine (deci nu ale păstrării lor), dar nu există date câtuși de sigure că a fost anume așa și nu în mod independent de evoluția din latină, inclusiv în vremea (stră)română.

Celelalte formații clasate la „supinul” românesc (infinitivul secundar, gerundivul, adjectivul imperformativ și necesitativul) nu pot, cum e clar la prima vedere, să fie păstrări ale supinelor latine (nu știm de unde a apărut clișeul absurd „supin substantivat” – vezi despre el [13], dar în sfera confuziei generale e explicabilă și apariția lui). În favoarea părerilor critice pe care le expunem au fost aduse nu odată argumente, care sunt însă ignorate de românistica oficială și de cei ce se țin în mod ecolalic de clișeele ei. Iar încercările de a salva aceste clișee duc Gramatica academică la tratări sofisticate și de fapt inextricabile ale „supinului”, cu „jocuri”, „grile”, „ancorări”, „migrări” ș.a., adică mistificări. Și aici, ca și în cazul infinitivului se naște întrebarea: dacă la ceva chipurile unic, se găsesc diferite „naturi” sau „valori” de nivelul diferitor clase de cuvinte („părți de vorbire”), de ce să nu fie aceste „naturi” și „valori” calificate chiar ca ținând de aceste clase?⁹

Din cele spuse reiese că persistenta prezentare neadecvată a unei sfere importante a limbii române, neputând fi justificată prin mijloace lingvistice, se datorează unui factor extralingvistic.

Și aici nu ne rămâne decât să vedem factorul care, deși nu se relevă în mod explicit, ci acționează subconștient sau după inerție, este totuși mereu prezent, într-o formă sau alta, în cercetarea limbii române, cel puțin din vremea școlii ardelenene (cf. [4, p. 536-542]): e vorba de dorința de a găsi în română mai mult în comun cu latina decât există în realitate.

Așa este și nestrămutarea clișeului „infinitiv lung” aplicat la substantive care în mai puține cazuri nu mai sunt, dar de cele mai dese ori nici nu au fost infinitive. Procedarea este cu totul inconsistentă, dar în schimb îi atribuie românei un „infinitiv” cu același formant

⁹ O problemă întrucâtva analogă o pune găsirea tradițională în română, tot după exemplul latinei, a cazurilor diferite nominativ și acuzativ, între care nu există în românește nicio deosebire formală în afara celor două pronume, *eu* - ... *mine* și *tu* ... *tine*, și acelea condiționate de context. Doar nu găsește nimeni, de exemplu, în it. *io* - *me*, sp. *yo* - ...*mí*, port. *eu* - ...*mim* ș.a. nominativ și acuzativ de dat în paradigmele generale ale numelui din aceste limbi. Dar nici inconsecvența în cauză a gramaticii române nu a fost dusă până la sfârșitul logic. Căci de ce să nu se găsească în românește, tot ca în latină, și „ablativul”, pentru, de ex., *din casă*?

al tuturor verbelor la activ (-re), ca și în latină și în italiană. Până și verbul adus deseori ca exemplu *facere* arată sau arăta exact (în it. veche) ca în aceste două limbi. Așa româna apare ca „mai latină” decât franceza, spaniola, portugheza ș.a.!

În ceea ce privește „supinul” e relevantă însăși denumirea unui fenomen care exista în latină, dar nu s-a păstrat în nici o limbă vest-romanică, ceea ce tot ar fi un simbol al „latinității” mai mari a românei decât al tuturor celorlalte limbi din familie. Mai mult decât atât, contra bunului simț, în acest „supin” mereu „se bagă” formații care în mod evident nu pot fi moștenite din latină, dar așa „supinul” e menționat mai des, tot contribuind la impresia latinității mai mari a românei decât cea reală. În același fel se ignoră importanța fenomenelor din cadrul „supinului”, care merită toată atenția din punct de vedere lingvistic general (care pe materialul latinei nu poate fi observat direct).

Faptele descrise nu sunt decât un exemplu concret al atitudinii față de limbă, manifestată și prin alte fapte.

Cf. în primul rând discuția în jurul lui *i* și *â*, care ar fi putut să fie evitată, rămânându-se la ortografia din 1953, credem, optimă la care s-a ajuns după mai multe schimbări ale normelor precedente. În problema aceasta nu putem decât să ne asociem la părerea critică a dlui V. Cirimpei (vezi [14]) și a celor citați de Dlui. Ortografierea cu *â* este pseudoetimologică: în românește nu a existat tradiția neîntreruptă a scrierii impusă de evoluția latinei în limbile vest-romanice. Dar și acolo, cu excepția francezei (în care reforma ar fi grea practic) ortografierea etimologică a fost demult abolită (ultimele au fost reformele din portugheză, din anii 1931 și 1945). Iar în română s-a făcut contrariul îngreunându-se astfel învățarea limbii și creându-se confuzii până și în sursele oficiale. Scopul implicit al acestei atitudini e destul de clar: ca să se scrie *român*, asemănător cu *roman*, iar pentru a camufla iraționalitatea ținerii unei litere în alfabet doar pentru câteva cuvinte omorizice, s-a impus aplicarea acestei scrieri și la multe alte cuvinte, despre care în societate nu este unitate de păreri. Culmea acestei „romanizări” a fost scrierea pe timbre „POSTAROMANA” (în loc de „POȘTA ROMÂNĂ”), parcă scrisorile vin din orașul independent Roma (dacă nu din însuși Imperiul Roman renăscut!¹⁰). Deci jocul de-a „romanizarea” a ajuns la niște copilării... În același sens trebuie interpretată impunerea pronunțării *sunt*, *suntem*, *sunteți*. Asemenea strădanii ies din cadrul „romanizării” lexicului românesc statornicite până acum. Tot așa de deplasat este clișeul „latinitatea limbii române”, de natură să prezinte româna ca o variantă a latinei (cum e moldoveneasca o variantă a românei).

E drept că în limbile romanice, din cauza specificului lor, structural și genealogic, este rațională îmbogățirea lexicului mai ales prin împrumuturi din latină. Totuși, și în această sferă limba română se pare că uneori întrece măsura: de exemplu, pentru ce a trebuit să se împrumute, chiar în sensuri specializate, *cord* (dacă este moștenitul *inimă*), *pulmon* (dacă s-a moștenit *plămân*) sau *venă* (dacă s-a moștenit *vâna*) ș.a.? Dar asemenea satisfaceri ale ambițiilor colective nu împiedică cercetarea obiectivă a limbii în problemele ei cardinale. Lucrurile stau însă altfel când de dragul unor asemenea preferințe extralingvistice se schimonosește tabloul întregii sfere limitrofe nominalo-verbale a limbii, precum s-a arătat mai sus.

¹⁰ Iar pentru textele în limba engleză publicate la noi, din cele trei variante ale etno- și glotonimului *Roumanian*, *Rumanian* și *Romanian*, a fost ales ultimul, ceea ce nu dă efectul tocmai scontat, fiindcă așa apare asociația mai mult cu *Romany*=*Gipsy* „țigan”.

Referințe bibliografice

1. M. Gabinschi. *Formele verbale nepredicative nonconjunctivale ale limbii române (pe marginea tratării lor în gramatica oficială)*, Chișinău, 2010.
2. M. Gabinschi. *Studii de limbă română, Chișinău, 2017.*
3. Т. Котелник. *Деспре нумеле де акциуне ын -ре (аша-зуса субстантивizare а инфинитивулуй лунг)*, „Лимба ши литература молдовеняскэ”, 1972/ 3, п. 28-34.
4. V. Cireș. *Participiul și supinul în limba română*, „Arhiva. Organul Societății științifice și literare din Iași”, 1897, p. 535-543.
5. K. Sandfeld. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930.
6. A. Lombard. *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974.
7. F. Stolz, J.-H. Schmalz. *Lateinische Grammatik*⁵, München, 1928.
8. Э. Бурсье. *Основы романского языкознания*. Пер. с фр., Москва, 1952.
9. H. Krenn. *Lateinisches und rumänisches Supinum*, în: „Rumänistik in der Diskussion”, Tübingen, 1986, S. 350-356.
10. A. Mateevici. *Opere*, ed. îngr. de I. Nuță, E. Levit, S. Pânzaru, Chișinău, 1995.
11. M. Gabinschi. *Sfera formelor verbale nepredicative nonconjunctivale în româna veche (Contribuții la periodizarea istoriei limbii)*, în: *Omagiu Nicolae Raevschi. 80 de ani de la naștere (29.XII.1929 – 13.V.2009)*, Chișinău, 2010, p. 38-92.
12. S.B. Hofmann. *Lateinische Umgangssprache*, Heidelberg, 1926.
13. M. Gabinschi. *Ce este substantivat în „supin”?*, „Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Umanistice”, anul VIII, 2014, nr. 4 (74), p. 85-88.
14. V. Cîrimpei. *Cât te costă scrisul „academic” românesc*, în: „V. Cîrimpei, Comicul folcloric, literar, politic-național”, Chișinău, 2013, p. 179-189.d

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Marcu GABINSCHI

O ÎNTREBARE PENTRU CERCETĂTORII DIFERITOR LIMBI (O ENIGMĂ A LIMBII ROMÂNE)

După cum am încercat să arătăm într-o serie de lucrări, așa zisele „articole” *al*, *a*, *ai*, *ale* de la genitiv, fiind complet indiferente față de sensul de hotărât/ nehotărât (adică cel al determinării) nu sunt articole, iar „prepoziția” *a* de la infinitiv, străină de orice sens oblic (pentru a cărui exprimare este precedată de mai multe prepoziții adevărate) nu este prepoziție¹. Relațiile celor două formații resp. cu genitivul fără aceste *al*, *a*, *ai*, *ale* (ca în *al*, *a*, *ai*, *ale casei* – *casei*) și cu infinitivul fără *a* (ca în *a face* – *face*) arată că în ele se exprimă alomorfa pozițională (complementară, cu o zonă foarte îngustă de variere liberă, ca în *jocul băieților și (al) fetelor*).

O particularitate a ei este aceea că variantele cu *al/ a/ ai/ ale* și *a* pot constitui enunțuri aparte (de obicei, ca răspunsuri la întrebări, de ex., – *A cui e casa?* – *A vecinului* sau – *Care este sarcina noastră?* – *A învăța*), iar cele fără ele, păstrându-și sensul, nu o pot face, apărând doar în contexte cu altceva².

Dat fiind acest statut adevărat al lui *al*, *a*, *ai*, *ale* genitival și al lui *a* infinitival ca indicatoare ale variantei poziționale a logoformei ce are și o altă variantă, le-am și calificat ca semiconfixe stângi ale confixelor, resp. ale lui *al.../ lui/ ei/ lor și a... /ă/ eă/ e/ î/ î* (confixul fiind cunoscut demult lingvisticii ca morf, despărțit de temă în două). Deci, în cazurile examinate avem alomorfa pozițională confixal-sufixală de tipul *a... lui/ Ø lui și a face/ Ø face*.

Oricât e de paradoxal, definiția strictă a confixului extraalomorfic este relativ mai complicată³ comparativ cu cea a confixului-alomorf pozițional al sufixului, acesta definindu-se în felul următor: dacă o logoformă în unele tipuri de contexte arată că **Тр** (tema+exponentul postpus), iar în alte tipuri de contexte devine în mod automat **а Тр** (tema între exponentul antepus și cel postpus), atunci aceste **Тр** și **а Тр** (mai pe scurt, în tipul **а/ Тр**) sunt variante poziționale, confixal și sufixal, ale uneia și aceleiași logoforme (resp. clasoforme)⁴.

¹ Vezi una din primele descrieri, foarte amănunțită, a faptelor (Габинский 1978) și ultima (rezumativă) Gabinschi 2005, ca și răspunsul nostru (Gabinschi 2010) la prezentarea ei din Dragomirescu 2008.

²Ca să relevăm specificitatea fenomenului (necunoscută nouă din nici o altă limbă) l-am denumit a l a u t e m i e, adică alternarea a u t e m u l u i (a variantei de sine stătătoare a logoformei) cu a n a u t e m u l (variantea ei de sinestătătoare), deși, se înțelege, principalul nu este denumirea, ci însăși relevarea esenței fenomenului pe care, în principiu, cineva l-ar putea numi și astfel.

³Vezi definiția lui, de ex., în Gabinschi 2005, p. 31.

⁴Ca să mai ilustrăm odată caracterul pur pozițional al varierii dintre morfocomplexele în cauză, aducem contexte ca, de ex., *casa învățătorului și a meșterului* sau *Putem auzi, dar*

Ce e drept, prezentarea tradițională a faptelor în discuție ca „articole” și ca „prepoziție” a provocat deja încercări de revizuire, care au fost pași înainte, dar nu au ajuns la o calificare cât mai precisă. Astfel, de ex., *a... a*, *a... ea* ș. a. infinitivale figurează câteodată ca „morfeme discontinue” sau „întrerupte”, cu primul *a* fiind denumit „marcă” a infinitivului, „morfem” etc., ceea ce nu precizează statutul lui ca parte a confixului, deci ca semiconfix stâng, noțiunea de confix, pe cât ne e cunoscut, lipsind din lingvistica română (cel puțin până la examinarea noastră a tratării de acolo a problemei în cauză). Cât privește „marca” infinitivului, el nu este „marcat” numai prin acest *a*, căci nu există infinitive ca **a fac* sau **a cânt*, ci doar acele ca *a face* sau *a cânta*, adică formate de la temele *fac-* sau *cânt-* respectiv prin *a... e* sau *a... á* concomitente, ceea ce implică ideea de confix. „Marca” infinitivului ar putea fi numit engl. *to*, ceea ce tot nu are rost, fiindcă mai univoc este aici vechiul „prefix”.

Iar morfeme discontinue sunt prezentate în limbi și prin difixe, transfixe, perifixe, apofonofixe ș. a., deci aplicarea denumirii lor generice în locul celor concrete de confix ar fi ceva ca și nerelevarea specificului sufixului, prefixului, postfixului, interfixului etc., printre morfemele continue. Dar fără identificarea confixului nu poate fi identificată aici alternanța lui, anume cea pozițională, cu sufixul și ca urmare nu poate fi constatată precis trăsătura respectivă comună a genitivului și a infinitivului.

Dar fenomenul în cauză, manifestat în limba română de orice formă de genitiv, reprezintă tot substantivul și tot adjectivul, așa cum, manifestat de orice formă de infinitiv al ei, reprezintă tot verbul. Aceste clase de cuvinte fiind deschise (adică prezentate de câte o cantitate innumerabilă de unități), identificăm alomorfiile în cauză (anume alautemia confixal-sufixală a ei) ca o trăsătură globală a limbii române. Prin asta se are în vedere că în ambele situații examinate autemul îl include ca secvență liniară pe anautem, diferențindu-le peste tot prin unul și același element *a* (deși completat în limba literară la genitiv prin acordatorii $\emptyset$, *-l*, *-i*, *-le*)⁵.

Odată identificat izomorfismul celor două alomorfiile în discuție, se pune problema: manifestă el oare doar o coincidență sau ascunde un factor de adâncime pe care încă nu l-am putut descoperi?

Un răspuns univoc în acest al doilea sens ni l-ar putea da fapte analoge din limba dată și din alte limbi, ceea ce ar spune dacă ne găsim în fața unui fenomen glotic general, chiar manifestat rar. Și în acest procedeu avem unele date doar de ordin intern, ceea ce nu e suficient pentru a rezolva problema definitiv.

Astfel, cât sunt de diferite ca formații glotice genitivul și infinitivul, o trăsătură comună a lor este rolul lor de secund rang în actul predicativ, care e posibil și fără ele, de ex., *Omul lucrează*, *Pasărea zboară* sau *Râul curge*. Dar în afară însuși faptului de a fi unități de acest secund rang, genitivul și infinitivul au în limbă în genere puțin în comun⁶.

a vedea nu putem ori invers *A auzi putem*, dar nu putem vedea, sensuri la redarea cărora alte mijloace, schimbându-și poziția, nu-și modifică forma: cf. conjunctivul în *Să auzim putem*, dar *să vedem nu putem* sau „supinul” în *De auzit putem* (*să auzim*), dar *de văzut nu putem* (*să vedem*).

⁵ Se înțelege, fenomenele în discuție pot să fie examinate și din diferite alte puncte de vedere, ceea ce nu anulează trăsătura lor de care e vorba.

⁶ Substantivul și infinitivul sunt interșanjabile printre altele în contexte ca *o dorință de a lucra* (învechitul *o dorință a lucra*) și *o dorință de lucru*, da *de lucru* nu e genitiv, iar ca

E posibil totuși ca acest factor să fi jucat un rol în evoluția paralelă a celor două alomorfi. Simptome în acest sens sunt atât 1) stabilizarea lor cam concomitentă în timp, cât și 2) păstrarea lor ca fenomene relictuale în unele graiuri periferice. Astfel, la cronicari mai sunt obișnuite (deși mai rare decât cele de tip contemporan) îmbinări ca, de ex., *în dzisele a lui Ștefan Vodă și cât a putut a strânge Konecpolski hatmanul oaste*, ceea ce dă chiar confluente caracteristice, ca *Pâinea a unui satu de la Hotin ar hi putut a ținea un anu* (exemplele sunt de la Miron Costin). Același lucru se confirmă prin coexistența acelorași două fenomene în unele graiuri bucovinene, de ex., *spuni mama a feti sau să puoată a merge și di-oi ave cini a faci nunta cieia* (s. Colincăuți, reg. Cernăuți).

Încă o trăsătură comună a celor două clasoforme este aceea că tocmai autemele lor pot fi întărite prin elementul *de* redundant ca, de ex., în *de-al vecinului și de a face* (acest tip de construcție, deși susținut de influența franceză, este totuși băștinaș, obișnuit în poezia populară).

Deci, evoluția limbii date ne dă voie să admitem în prealabil că ne găsim în fața unei singure tendințe de adâncime, manifestată de două fenomene observabile la suprafață.

Se naște totuși întrebarea dacă faptele în discuție demonstrează și o tendință glotică generală manifestată de limba dată în două feluri.

La această întrebare însă nu putem da (deocamdată?) un răspuns afirmativ. Putem doar să aducem fapte de alomorfie pozițională (de obicei nu chiar de alautemie) din diferite limbi, atât ale genitivului, cât și ale infinitivului, dar nu ale celor două tot odată.

Astfel, în albaneză, în care există elementele analoge ale rom. *al, a, ai, ale*, anume *i, e, tē, sē* (semiconfixe stângi și ele, dar considerate de asemenea după tradiție „articole”), de ex., *e* și *tē* la acuzativul determinantului se aleg nu în funcție de statutul de hotărât sau nehotărât al determinatului, ci în funcție de poziție. Cf. *E shoh shtëpinë e fqinjit dhe të vëllaut të tij* „Văd casa vecinului și a fratelui lui”, iar dacă acest *vëllaut* ar urma imediat după *shtëpinë* „casa” (acuz.) ar arăta ca *e vëllaut*. Tot așa se întâmplă cu adjectivele formate confixal⁷, de ex., *E shoh shtëpinë e re dhë të bukur* „Văd casa nouă și frumoasă”, căci dacă *bukur* ar urma imediat după *shtëpinë* „casa” ar avea forma *e bukur*. Deci, avem aici alomorfie pozițională. Infinitivul albanez (păstrat numai în dialectul gheg) nu cunoaște însă alomorfia.

În georgiană, genitivul în poziție obișnuită i se antepune determinatului, de ex., *klațis sakhli* „casa omului”, iar dacă i se postpune ca inversie, exponentul lui *-s* se preface în *-sa*: Cf. *sakhli klațisa*. Deci, avem tot alomorfia pozițională a genitivului. Infinitivul însă nu există în georgiană (sensul lui redându-se acolo de obicei prin nume de acțiune).

să punem aici, ca și infinitivul și genitivul la autem, trebuie să spunem *o dorință a lucrului*, ceea ce nu sună natural și, chiar dacă se întâlnește undeva, e departe de a demara un proces important în limbă care ar cuprinde orice nume și orice verb.

⁷ Acest fenomen n-are paralele în românește, iar în ordinalele de tipul *al doilea, a doua*, confixale și ele, elementele *al, a* nu alternează nicăieri cu Ø. Prezentarea lor tradițională ca aceleași purtătoare de „articolului pronominal” este și ea o greșeală, repetată în mod ecolalic după o lungă tradiție.

În schimb, în unele limbi europene infinitivul cunoaște alomorfia pozițională. Aici, cea mai apropiată de română este engleza cu infinitivul exprimat în alomorfia de tipul *to/Ø*, adică prefixală-zero. Cf. în special însoțirea verbului modal *to want* „a vrea” într-o poziție sau alta. În acest sens e caracteristică cunoscuta sentință a lui R. Reagan *How can we love our country and not to love our countrymen?* „Cum putem să ne iubim țara și să nu ne iubim compatrioții?” Cf. rom. *Apele puternice nu pot stinge iubirea, nici torențele a o îneca*” (A. Cibotaru, după „Cântarea cântărilor”). În engleză, infinitivul cu exponentul *Ø* neputând constitui enunț aparte (căci așa s-ar confunda cu imperativul), ia în contextul zero prefixul *to* (ca *to love* de mai sus), prin urmare alternarea de tipul *to love/ love* este alautemie. Însă genitivul englez nu cunoaște alomorfie.

În germană și franceză infinitivul își schimbă forma în funcție de context, apărând ba cu germ. *zu*, ba fără el, resp. ba cu fr. *de* ba fără el. De ex., rom. *A fuma e dăunător* se redă în germană ba ca *Es ist schädlich zu rauchen*, ba ca *Rauchen ist schädlich*, iar în franceză ba ca *Il est nocif de fumer*, ba ca *Fumer est nocif*. Deci avem alomorfie pozițională de tipul resp. *zu/ Ø... en* și *de/ Ø ... er*, însă nu tocmai alautemie, deoarece forme ca *rauchen*⁸ sau *fumer* pot constitui enunțuri aparte. În germană însă genitivul nu cunoaște alautemie, iar în franceză nici nu există.

Paralele din vreo limbă mai apropiate de fenomenul limbii române descris mai sus nu cunoaștem, nici din limbile accesibile nouă nemijlocit, nici din literatură lingvistică. De aceea ne adresăm cercetătorilor diferitor limbi cu întrebarea dacă le este cunoscut de undeva ceea ce numim alautemia confixal-sufixală comună a genitivului și a infinitivului. Se înțelege, nu avem în vedere această alautemie tocmai inclusivă în sens liniar, și cu atât mai puțin, realizată tocmai prin ne/punerea unuia și aceluiași fonem (ca rom. *a*). A căuta chiar întocmai așa ceva ar fi cu totul nerealist. Totuși dacă într-o limbă s-ar găsi însăși alautemia comună genitival-infinitivală, fie și chiar nu tocmai confixal-sufixală, ci alta afixală, aceasta ar constitui un argument important în favoarea existenței unui factor de adâncime unic glotic general manifestat împreună de genitivul și infinitivul limbii române. Despre aceasta și punem întrebarea noastră cercetătorilor diferitor limbi.

Referințe bibliografice

1. Gabinschi 2005: Marcu Gabinschi, *Alautemia inclusivă confixal-sufixală – o trăsătură globală a limbii române*, *Limba română* (Chișinău), 2005, anul 15, nr. 10, p. 31-41.
2. Gabinschi 2010: Marcu Gabinschi, *Apropo de prezentarea conceptului de alautemie în revista „Limba română”* (București), „*Philologia*”; 2010, anul 52, nr. 1, p. 79-89.
3. Dragomirescu 2008: Adina Dragomirescu, *Notă asupra conceptului de alautemie confixal-sufixală inclusivă la Marcu Gabinschi*, „*Limba română*” (București), anul 57, p. 150-155.
4. Габинский 1978: Марку Габинский, *Типология редерий рапортурилор женитивал-дативале ын молдовенеште (БІн контекстул алтор лимбь, ын спечил ал челор славе)*. // În: „Рапортурь ши паралеле лингвистиче романо-славе. Романо-славянские языковые отношения и параллели”, Кишинев, 1978, п. 112-181.

⁸ Cf., ca un act de vorbire ilustrativ, titlul unei cărți germane și traducerea lui în românește: *Vergessen – begreifen – behalten – A uita – a înțelege – a ține minte*, cu infinitivul german fără *zu*, dar cu cel românesc cu *a* obligatoriu (vezi W. Benz, B. Mihok, *Holocaustul la periferie*. Trad. din germ. de Cr. Grossu-Chiriac, Chișinău, 2010, p. 150).

Vasile BOTNARCIUC

UNELE REFLECȚII PRIVIND INCONSECVENȚELE ȘI CONFUZIILE „CONSFINȚITE” DE TRADIȚIA SINTAXOLOGICĂ ROMÂNEASCĂ

Făcând un tur de orizont asupra studiilor efectuate de către cercetătorii din domeniul sintaxei tradiționale, putem constata că specialiștii dispun de suficiente date, ce țin de specificitatea structurii sintactice și de gradul de sașietate informațională atins de sintaxa românească. Cu toate acestea, cercetări temeinice, axate pe orientări și principii epistemologice riguros fundamentate, sunt puține în sintaxologia românească. Lingviștii români și nu numai, de regulă, au trecut/și mai trec cu nonșalanță peste rigorile cercetării epistemologice, inclusiv a principiilor epistemice, iar consecințele nu s-au lăsat mult așteptate. Anume neglijarea totală a principiilor semnalate a generat o mulțime de contradicții, inconsecvențe și chiar regretabile erori, care, în viziunea prof. universitar Ion Ețcu, au fost „conșfințite” de tradiția românească, peste care savanți de notorietate au trecut „cu o ușurință înspăimântătoare” [6, p. 3-4].

În acest context, merită să amintim despre trista constatare pe care o făcea ilustrul savant Nicolae Drăganu încă în 1945: „Lingviștii au neglijat mult timp acest domeniu, pentru că el le dă mai puțin prilej de comparație ca fonologia, morfologia și etimologia, care, cu numeroasele lor probleme și rezultate care-i ademenea, nu lăseau de ajuns timp liber pentru astfel de cercetări. Afară de aceasta, sintaxa (adică sintaxologia – *V.B.*) cere o cunoaștere mai adâncă și mai precisă a limbii decât celelalte părți ale gramaticii” [5, p. 7].

Așadar, sintaxa, în calitate de compartiment (sau de componentă centrală) al unei sau altei gramatici, este responsabilă de organizarea tuturor elementelor sale esențiale – instrumentarul corespunzător și absolut necesar în vederea asigurării eficiente a comunicării între membrii societății, inclusiv a progresului și existenței acesteia din urmă.

Indiscutabil, sintaxa se caracterizează printr-o complexitate deosebită și, începând, mai ales, cu cea de-a doua jumătate a sec. al XX-lea, și-a deschis mereu problemele, particularitățile semantico-structurale și potențialul. Conștientizarea acestui fapt l-a determinat pe Sorin Stati încă în 1972 să afirme că știința ce se ocupă de studierea acestui sector în ultimele decenii a obținut „înnoiri radicale, spectaculoase” [10, p. 3].

Pesemne, anume aceste, înnoiri radicale și spectaculoase i-o fi servit drept motiv lui R. Robins să formuleze următoarea judecată de valoare: „Sintaxa reprezintă inima gramaticii și nu doar o părțică care ar explica folosirea formelor morfologice” [11, p. 259]. Au fost însă promovate și opinii diametral opuse. Astfel, pentru savantul danez A. de Groot „termenul *sintaxă* este inagreabil prin faptul că desemnează orice, începând cu morfologia și terminând cu teoria propoziției, fără a excepta fenomenele intermediare” [Ibidem]. La fel, cercetătorul D. Worth consideră că: „sintaxa deseori prezintă o sferă prost determinată, care se află la jumătate de cale între morfologie și semantică. Ea nu dispune nici de un set unanim acceptat de unități structurale și nici de o terminologie consacrată” [Ibidem].

O opinie separată atestăm la savantul francez E. Benveniste, care, referindu-se la unitățile ontologice ale limbii, afirma următoarele: „Fonemele, morfemele, cuvintele (lexemele) pot fi enumerate. Numărul lor este finit. Numărul propozițiilor este infinit..., pentru propoziții nu există nici legi ale distribuției, nici legi ale folosirii... Începând cu propoziția, noi părăsim domeniul limbii ca sistem și intrăm în altă lume, în lumea limbii ca mijloc de comunicare, a cărei expresie este vorbirea (parole)” [2, p. 138-139].

În aceeași ordine de idei [ni se pare potrivit] să ne amintim despre constatarea tristă făcută de ilustrul lingvist F. De Saussure privind starea de lucruri în sistemul terminologic tradițional din acea perioadă, care, în viziunea savantului, lasă mult de dorit, caracterizându-se printr-o vădită absurditate, sistem terminologic defectuos, ce trebuie urgent reformat (vezi supra).

În contextul acestei enorme discrepanțe de opinii privind valoarea sintaxei și a unităților ei fundamentale ne putem întreba: care e starea de lucruri în sintaxologia oficială astăzi? S-au înregistrat anumite schimbări în mai bine?

Analizând cu luare-aminte sursele bibliografice de specialitate, am constatat că starea de lucruri din sintaxa tradițională, oficială prea puțin s-a schimbat în bine. Dimpotrivă, ea mai mult s-a agravat. O serie de contradicții, afirmații nefondate și paradoxuri terminologice, utilizate în diferite lucrări de specialitate, nu numai că n-au fost evitate, ci, dimpotrivă, au fost promovate, tirajate și susținute în mod tacit absolut în toate tipurile de manuale, destinate învățământului preuniversitar și celui universitar, căpătând astfel statut de axiomă. Cercetătorii, în asemenea situații, au acceptat, conștient sau inconștient, să ignore documentarea, fundamentarea epistemologică a cercetărilor realizate, iar „adevărurile” tradiționale, care au căpătat statut de axiome, nu s-au lăsat mult așteptate. Actul iresponsabil de neglijență, i-a costat destul de scump pe acești cercetători: gândirea le-a fost îngrădită și chiar viciată „generând un proces adânc de stagnare” [7, p. 4-5]. Și încă ceva: generațiile de lingviști, pe parcursul dezvoltării gramaticii ca știință, au apelat/ utilizat metode de cercetare și principii metodologice mult prea diferite, din care motiv rezultatele finale obținute sunt la fel de eterogene, caracterizându-se implicit printr-un șir de contradicții, neajunsuri și inconsecvențe.

Această situație deplorabilă și-a găsit materializare în sistemul terminologic pestriț și contradictoriu, creat și lansat pe parcursul deceniilor de către mulți cercetători lingviști, care, de multe ori, au insistat cu orice preț să devină numaidecât autori de noi termeni lingvistici. Astfel, arbitrarul și dorința personală de a se impune cu orice preț în acest domeniu au generat situații agravante, când lingviștii, din cauza creării și promovării unui sistem terminologic defectuos, nu se mai pot înțelege unii cu alții.

Pentru a ilustra cele semnalate, în special, pentru a demonstra caracterul păgubos care-l are „sincretismul terminologic sintactico-sintaxologic” propagat și promovat insistent de către adepții tradiționaliști, vom examina o serie de definiții, afirmații și constatări pe care le-am atestat în diferite lucrări de specialitate românești, și nu numai. Începem cu afirmația că termenul *sintaxă* denumește concomitent atât un *nivel al limbii*, cât și *știința despre acest nivel*. Să se compare: „Sintaxa este parte a gramaticii care studiază funcțiile cuvintelor și ale propozițiilor, stabilind regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziții și

a propozițiilor în fraze; lucrare consacrată unui asemenea studiu... Îmbinare, ordonare a cuvintelor în propoziții și fraze; topică...” [12, p. 867.] sau „Sintaxa este partea gramaticii care cuprinde reguli privitoare la aranjarea, îmbinarea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze prin modificarea formei cuvintelor (care ține de morfologie), acestea intră în sfera sintaxei, căci prin această modificare ele realizează raporturi unele cu altele pentru a se comunica ceva” [1, p. 269] sau „Sintaxa este partea gramaticii care cuprinde regulile referitoare la îmbinarea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze” [4, p. 209].

Analizând cu atenție aceste definiții, constatăm că unitatea fundamentală a nivelului sintactic este anume *cuvântul*, care, grație potențialului său combinatoric, generează îmbinări de cuvinte, propoziții și fraze. Potrivit sintaxei tradiționale, unitatea de bază este considerată propoziția, în cadrul căreia sunt delimitate mai multe părți de propoziție, și anume: subiectul, predicatul, atributul, complementul etc. Să urmărim în continuare modul cum definește sintaxa oficială, tradițională părțile de propoziție semnalate mai sus. Astfel, *subiectul* „este partea principală de propoziție despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului” [4, p. 227] sau *subiectul* este o parte a propoziției „care desemnează cu morfeme obișnuite *obiectul* despre care se comunică ceva” [8, p. 238]. *Predicatul* e „partea principală de propoziție care atribuie subiectului o acțiune, o stare, o însușire, adică arată ce face, ce este sau cum este subiectul” [4, p. 232]. *Atributul* este „partea secundară de propoziție care determină un substantiv sau un substitut al acestuia” [Ibidem, p. 242]; „*atributul* marchează diferite caracteristici (calități, însușiri) ale obiectului/finței” [8, p. 248]. *Complementul direct* „indică obiectul asupra căruia se exercită acțiunea unui verb tranzitiv sau care este rezultatul unei acțiuni” [4, p. 257].

Comparând și examinând cu atenție definițiile respective, observăm cu ușurință că părțile de propoziție nominalizate/ numite subiect, predicat, atribut, complement direct ș.a.m.d. sunt considerate niște cuvinte sau logoforme, care denumesc obiecte, fenomene, calități, acțiuni etc. Interesant este faptul că sintaxiștii tradiționaliști, de regulă, consideră atât *propoziția*, cât și *părțile ei componente*, adică *părțile de propoziție*, unități concrete ale limbii. Pentru a ne convinge de acest lucru, vom recurge la două citate spicuite din sursele bibliografice de specialitate: „*Partea de propoziție* – cea mai mică unitate sintactică – este cuvântul cu sens lexical care poate îndeplini anumite funcții sintactice în procesul comunicării” [9, p. 200]. Propoziția este „o unitate elementară de redare a unei informații încheiate”, unitate „obținută prin îmbinarea *cuvintelor*” (n.n. – *V.B.*) [8, p. 219]. După cum rezultă din cele două definiții, ambele unități (propoziția și partea de propoziție) sunt entități empirice, entități concrete și sesizabile, alcătuite din cuvinte concrete. Așa stând lucrurile, ne putem întreba: care este rolul și menirea entităților sintaxologice *subiect*, *predicat*, *atribut*, *complement direct și indirect* ș.a.m.d., descoperite și puse în circulație de către lingviștii-sintaxologi pe parcursul timpului? Deocamdată, gramatica tradițională la această simplă întrebare nu oferă niciun răspuns. Mai mult, ea, fără pic de ezitare, pune la îndemâna cititorului afirmații și constatări, care cel puțin îl nedumeresc și derutează: „Părțile de propoziție se află într-o anumită corelație cu părțile de vorbire. Astfel, subiectul este exprimat, de regulă, prin substantiv sau pronume la nominativ, predicatul – printr-o formă personală a verbului, atributul – prin adjectiv, complementul circumstanțial – prin adverb etc.” [8, p. 236].

În continuare vom reține încă un moment important: părțile de vorbire de asemenea sunt clase de cuvinte: „părțile de vorbire... cuprind cuvinte care au... sens lexical concret: substantive, adjective, verbe, adverbe și numerale” [Ibidem, p. 43]. În concluzie vom observa că propoziția se constituie din cuvinte, care, fiind actualizate în structura acesteia, devin părți de propoziție: subiect, predicat, atribut etc. Aceste elemente propoziționale continuă, pe de o parte, „să fie cuvinte concrete, care denumesc ceva”, iar, pe de altă parte, pot să se exprime prin următoarele părți de vorbire: substantiv, verb, adjectiv etc., care, la rândul lor, „desemnează obiecte în sens larg” [Ibidem, p. 47], „denumesc procese în sensul larg al cuvântului” [Ibidem, p. 37], „exprimă însușiri ale obiectelor” [Ibidem, p. 85]. În felul acesta, cititorul este derutat, rămânând în totalitate nedumerit și confuz, fiindcă cele trei entități semnalate (propoziția, partea de propoziție și partea de vorbire) nu sunt altceva decât cuvinte. Peste tot cititorul se ciocnește cu situația paradoxală – cuvintele se exprimă prin cuvinte. Pentru a limpezi lucrurile și a pune capăt acestui haos terminologic e neapărată nevoie, pe de o parte, de a desincretiza terminologia lingvistică și, pe de alta, de a face o strictă delimitare între sintaxă, ca obiect de cercetare și de studiu, de știință despre acest obiect.

În acest context merită să amintim încă de o problemă sau de un aspect puțin sau, mai exact, aproape nediscutat în literatura de specialitate. Vorba e că cercetătorii din domeniul gramaticii oficiale, adică tradiționale, inclusiv profesorii universitari de la facultățile de litere, care predau disciplinele lingvistice (fonetica limbii române, morfologia și sintaxa limbii române etc.), nu dau dovadă întotdeauna de consecutivitate și nu utilizează aceleași metode și principii de cercetare, din care motiv rezultatele obținute în procesul de cercetare sunt mult prea diferite și uneori imposibil de comparat. Spre exemplu, studiarea nivelului sonor și a celui morfologic se încheie cu stabilirea inventarului finit de unități abstracte, numite *foneme* și *părți de vorbire*, ce constituie două subsisteme aparte. Același lucru nu se poate afirma însă și despre sintaxa tradițională, care, la acest capitol, bate pasul pe loc. Mai mult, s-au inventat și așa-zisele argumente sau justificări plauzibile de tipul următor: unitățile comunicative ale limbii ne copleșesc, există un număr enorm de enunțuri, adică unul infinit; începând cu propoziția – unitatea de bază a sintaxei, noi intrăm, de fapt, într-o cu totul altă lume, adică în alt univers, „unde nu sunt nici legi ale distribuției, nici legi ale folosirii” [2, p. 138-139].

Cu toate că atestăm asemenea constatări sau afirmații, totuși majoritatea sintaxologilor recunosc caracterul de sistem al limbii române, inclusiv al gramaticii, care se prezintă drept un ansamblu de unități riguros și bine structurate din perspectivă sistemică. Iată de ce atât morfologia, cât și sintaxa, categoric, nu pot fi tratate și considerate niște conglomerate sau îngrămădiri haotice de elemente dispersate. E ușor să recunoști și să declari caracterul de sistem al nivelului sintactic și e cu mult mai greu să-l demonstrezi. Prin urmare, una este să afirmi că unitățile sintaxei românești au organizare sistemică și cu totul alta e să demonstrezi acest lucru. Există câteva motive care stăvilesc sau îngreuiază demonstrarea sistemicității unităților, ce constituie nivelul sintactic al gramaticii limbii române. În primul rând, existența unui număr nelimitat de enunțuri, care niciodată nu poate fi stabilit; în al doilea rând, fiecare unitate comunicativă din mulțimea nelimitată de enunțuri are un caracter indefinit; în al treilea rând, pășind pe domeniul propozițiilor/enunțurilor, noi intrăm, de fapt, în „vâltoarea limbii ca mijloc de comunicare cu vârtejuri și praguri surprinzătoare,

unde e imposibil să te descurci fără o pregătire specială” [6, p. 33]. Așa stând lucrurile, cercetătorul se poate întreba, care e totuși soluția? Răspunsul este evident, acesta trebuie să se pregătească serios și destul de temeinic în vederea alegerii chibzuite a metodelor adecvate de lucru și a principiilor epistemologice necesare; să conștientizeze și să promoveze respectând cu strictețe etapele de cercetare și de cunoaștere științifică.

În baza celor discutate mai sus se impun următoarele concluzii:

– știința limbii evoluează în permanență, îmbogățindu-se cu noi noțiuni, ceea ce duce la crearea unui număr impunător de termeni lingvistici noi;

– pentru a evita ambiguitatea, situațiile confuze, vagi și îndoielnice în ceea ce privește analiza, comentarea și explicarea faptelor de limbă, inclusiv a celor de sintaxă, este stringentă nevoie să se facă o serie de precizări și delimitări privind modul cum se folosesc termenii lingvistici tradiționali la examinarea și descrierea celor trei niveluri ale limbii române: sonor, nominativ și comunicativ;

– la examinarea și descrierea nivelului sonor al limbii române se utilizează preponderent termenii *sunet* și *fonem*, primul fiind tratat drept entitate ontică, iar al doilea termen – drept entitate gnostică;

– la examinarea și descrierea nivelului nominativ se recurge la următoarele perechi terminologice: *cuvânt* – *parte de vorbire* și *îmbinare de cuvinte* – *sintagmă*, unde entitățile *cuvânt* și *îmbinare de cuvinte* sunt tratate și considerate niște entități ontice, pe când termenii *parte de vorbire* și *sintagmă* denumesc două entități gnostice;

– la examinarea și descrierea nivelului comunicativ se folosesc alți doi termeni – enunțul și propoziția. Primul termen – *enunțul* este tratat și considerat drept entitate ontică, iar al doilea termen – *propoziția* – constituie o entitate gnostică;

– limba este o realitate ontică fiind reprezentată, după cum s-a observat, din câteva niveluri între care se întemeiază/se stabilesc niște relații sistemice, strict ierarhizate, niveluri care sunt reprezentate de unități ontice concrete inerente fiecărui nivel în parte;

– lingvistica, dimpotrivă, este știința care studiază limba ca realitate ontică; lingvistica este și ea o realitate, numai că e una de natură gnostică;

– în procesul de studiere și de cunoaștere a limbii române este absolut necesar să se facă o strictă delimitare între ontic și gnostic, între ontologie și gnoseologie, inclusiv între unitățile corespunzătoare: sunet și fonem, cuvânt și parte de vorbire, îmbinare de cuvinte și sintagmă, logoformă și parte de propoziție, enunț și propoziție;

– la nivel ontic, profesorul sau cercetătorul operează cu fapte de limbă concrete, individuale, sesizabile, care pot fi pronunțate, scrise, auzite și văzute;

– la nivel gnostic, profesorul sau cercetătorul, dimpotrivă, operează cu entități abstracte, generale și constante, care țin de rațiune și de raționalul teoretic;

– delimitarea senzorialului empiric de raționalul teoretic, a nivelului ontic de cel gnostic este o necesitate imperioasă pentru fiecare cercetător și profesor de limbă română, fiindcă doar așa se poate mai ușor înțelege cum este structurată ea (limba română) și cum funcționează mecanismul interior al limbii române ca sistem; această delimitare strictă reprezintă, în fond, o etapă absolut necesară a cunoașterii științifice, unde se produce saltul calitativ de la concretul senzorial la abstractul rațional, succedată de revenirea ulterioară la concretul îmbogățit cu cunoștințele noi [vezi I. Ețcu, lucrările citate; V. Botnarciuc, *Studiu asupra îmbinărilor de cuvinte în limba română*].

Referințe bibliografice

1. Bejan, D., *Gramatica limbii române*. Compendiu. Cluj, Editura Echinox, 1997.
2. Бенвенист, Е., *Общая лингвистика*. М., „Прогресс”, 1974.
3. Botnariuc, V., *Studiu asupra îmbinărilor de cuvinte în limba română*. Chișinău, CEP, USM, 2009.
4. Cruceru, C., Teodorescu, V., *Gramatica limbii române*. București, Editura Gramar, 2002.
5. Drăgan, N., *Istoria sintaxei*. Lucrare postumă. București, 1945.
6. Ețcu, I., *Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în syntaxologie*, 2000.
7. Ețcu, I., *Studiu epistemologic asupra propoziției în limba română*. Chișinău, 1997.
8. *Gramatica uzuală a limbii române*. Chișinău, 2001.
9. Petrina, E., *Limba Română: teorie și aplicații*. Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1996.
10. Stati S., *Elemente de analiză structurală*. București, EDP, 1972.
11. Серебренников, Б. А., *Общее языкознание. Внутренняя структура языка*. Москва, Наука, 1972.
12. Șăineanu, L., *Dicționar universal al limbii române*. Chișinău, Litera, 1998.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Liliana POPOVSKI

**MOTIVAȚII ALE DENUMIRILOR DE BOLI
ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE**

Studiul tipologiei denumirilor în baza motivației ce le generează constituie o problemă actuală a lingvisticii, în special a teoriei nomației.

Onomasiologia (teoria nomației) este disciplina care se interesează de mecanismul creării semnelor limbii, a unităților de nomație. Procesul nominativ este unul complex, în care se împletesc factori de natură diferită (ontică, psihică, culturală etc.), și presupune, drept primă etapă, analiza în conștiința vorbitorului-denominator a conceptului ce trebuie numit. Identificarea trăsăturii dominante a conceptului și fixarea ei prin asociere cu un cuvânt existent în limbă joacă un rol extrem de important în acest proces, deoarece reprezintă premisa creării noii denumiri și precedă alegerea modelului de formare a noii unități nominative. Acea însușire sau particularitate a obiectului, ce stă la baza denotării lui, constituie *semnul reprezentării obiectului, semnul motivant al noii denumiri* [6, p. 226]. Manifestarea abstractă a acestuia în cadrul sensului lexical este cunoscută drept *formă internă a denumirii* [6, p. 227].

Motivația semnelor limbii în momentul creării lor reprezintă o particularitate tipologică universală. Se consideră că în faza inițială orice cuvânt este motivat. Pe parcursul timpului însă denumirea se demotivează, întrucât necesitatea corelării ei cu denotatul se diminuează. Astfel, în toate limbile naturale se deosebesc două tipuri de unități nominative: motivate și nemotivate. Motivația este, în general, proprie cuvintelor derivate, cuvintelor compuse, sintagmelor, denumirilor onomatopice (motivate prin însăși latura lor sonoră) și derivatelor semantice, iar caracter nemotivat pentru vorbitori au, cu mici excepții, cuvintele autohtone, cele moștenite și cele împrumutate (în cazul când nu se cunosc limbile din care s-a împrumutat sau nu se recurge la analiză).

Abordarea unităților nominative din punctul de vedere al motivației este de importanță primordială pentru înțelegerea naturii nomației [11, p. 54], pentru explicarea variației glotice, pentru stabilirea specificului unui idiom (limbă, dialect, grai) în numirea realității, pentru efectuarea investigațiilor contrastiv-tipologice. Studiarea terminologiei populare (în special a celei înregistrate de atlasele lingvistice) este revelatoare în acest sens. Imaginea primară a unui obiect poate varia de la om la om, de la comunitate la comunitate, ceea ce explică existența diferitor tipuri de denumiri pentru același denotat. Pe de altă parte, cercetările realizate în ultimii ani au demonstrat existența semnelor motivante comune denumirilor aparținând unor domenii onomasiologice sau grupuri tematice.

Este vorba de segmente ale vocabularului, stabilite în baza generalizării funcției denotative a denumirilor, cum ar fi: denumirile de plante, de animale, de păsări, de culori, de unelte etc. [5, p. 145], caracterizate prin anumite particularități motivaționale, comparabile la nivelul unui grup de idiomuri.

O precizare se impune în această ordine de idei. Semnele motivante concrete, numite și *motive*, trebuie deosebite de tipurile de semne motivante, *motivemele*, ce aparțin nivelului abstracției și corespund unor clase de semne omogene (culoare, formă, funcție etc.). Semnul motivant concret poate varia în funcție de viziunea celui care numește obiectul. De exemplu, ficatul este numit *ficat negru*, *plămân negru*, dar și *gigheru ăla roșu* (ALRR. Sinteză II, h. 210), deși culoarea obiectivă a organului, conform literaturii de specialitate, este brună-gălbuie sau brună-roșietică [2, p. 539-540]. Din acest considerent clasificările denumirilor se realizează după tipurile de semne motivante.

În cele ce urmează vom încerca să stabilim tipologia motivației denumirilor populare românești ale unor boli. Vom utiliza în acest scop termenii înregistrați de atlasele lingvistice românești regionale (NALR/ALM), reuniți în cadrul atlasului regional-sinteză, vol. II, 2012 (ALRR. Sinteză II).

Termeni pentru „tuberculoză” (ALRR. Sinteză II, h. 177). Deși tuberculoza poate afecta orice parte a corpului, dialectologii și-au propus să afle denumirile tuberculozei pulmonare – forma cea mai frecventă a bolii ce se manifestă prin tuse persistentă, inițial seacă, nădușeală, expectorații cu sânge, dureri în piept, oboseală, scăderea capacității de muncă, pierderea poftei de mâncare, transpirație abundentă în timpul somnului, reducerea masei corpului etc. [2, p. 518]. La întrebarea „Ce boală zici că are omul pe care îl doare în piept, tușește și scuipă sânge?” (Chestionarul NALR)/ „Cum îi ziceți la boala aceea când pe om îl doare în piept, tușește și scuipă sânge?” (Chestionarul ALM) s-au obținut răspunsuri variate: *oftică*, *tuberculoză*, *ftizie*, *tebece*, *cihotcă*, *boală de/la plămâni*, *plămânie*, *plămunoară*, *boală de piept*, *bai la plămâni*, *tuse*, *tușit*, *boală seacă*, *boală uscată*, *boala ai uscată*, *beteșug uscat*, *uscătură* etc. Termenii fixați sunt atât motivați, cât și nemotivați.

Dintre termenii nemotivați cel mai vechi este *oftică* (*óftică/oftică*, *óftigă/oftigă* etc.) < ngr. *óftikas* (DER, 5836). Alte împrumuturi, preluate însă din terminologia științifică, sunt: *tuberculoză* < fr. *tuberculose*; *ftizie* < fr. *phtisie*, lat. *phtisis*. Influența limbii literare explică și prezența în graiuri a termenului *tebece* < *TBC* (abreviere pentru „bacilul de tubercul”). *Cihotcă* este un împrumut din rusă, caracteristic regiunii de la est de Prut (cf. rus. *чахотка*).

Denumirile create de vorbitorii graiurilor dacoromâne reflectă diverse aspecte ale bolii.

Boală de/la plămâni, *plămânie*, *plămunoară* (pct. 701), *bai la plămâni*, *boală de piept* indică organul bolnav.

Tuberculoza a fost numită după simptomul principal în cazul termenilor *tuse*, *tușit*, iar sintagma *tuse rea* subliniază și gravitatea bolii. Simptomul „tuse uscată” este reflectat de termenii: *boală seacă*, *boală uscată*, *boala ai uscată*, *beteșug uscat*, *uscătură*. Denumirea *coptură la piept* (< *coptură* „puroi” (DEX)) a fost generată de două semne motivante: simptom și organul afectat.

Faptul că boala poate apărea brusc și poate avea aspectul unei pneumonii [1, p. 162; 10, p. 40] motivează termenii *atac*, *boală de atac*, *atacari* (< *atac* „aparitie bruscă și puternică a unei boli” (DEX)) și, respectiv, *pleumonie* (*pneumonie* + *plămâni*).

S-a notat și termenul general *boală*, dar și denumiri ale altor boli cu forme de manifestare asemănătoare: *răceală*, *bronșită*, *silicoză* („boală pulmonară profesională cronică, care apare... în urma inhalării prelungite a pulberilor de dioxid de siliciu” (DEX) > „tuberculoză”), *aprinde* și *aprinde de plămâni* („congestie pulmonară” (DEX, NODEX) > „tuberculoză”).

Nădușeală / înădușeală (pct. 464, 514, 024, 025, 032, 033, 071), *greumânt* (pct. 101) au fost notate atât pentru „tuberculoză”, cât și pentru „astm”, ambele boli fiind asociate cu respirația dificilă.

Termeni pentru „astm” (ALRR. Sinteză II, h. 179). Astmul este o boală caracterizată prin accesuri repetate de sufocare, prin respirație grea și prin nevoia intensă de aer (NODEX). Pentru a nota denumirile populare ale astmului, anchetatorii au pus informatorilor următoarea întrebare: „Ce boală are omul când suflă greu și se îneacă?” (Chestionarul NALR)/ „Cum îi ziceți la boala aceea când omul răsuflă greu, fiindcă nu-i ajunge aer?” (Chestionarul ALM).

Simptomul principal – a se sufoca, a se înăbuși – a determinat apariția denumirilor *năbușeală*, *înăbușeală*, *nădușeală* (< *a se năduși* „pop. a se sufoca, a se înăbuși”), *înădușeală* (< *a se înăduși* „reg. a se sufoca, a se înăbuși”), *năduf*, *năduf în piept* (< *năduf* „senzație de sufocare, de greutate în respirație”), *zăpușeală* (< *zăpușeală* „căldură înăbușitoare”), *arșiță* (< *arșiță* „căldură înăbușitoare”), *îneacă*, *îneacăciune*, *necăciune*, *îneacătură* (< *a se îneca* „a se sufoca, a se înăbuși”), *astupătură*, *astupală*, *astupărie*, *astupală în piept*, *astupare de piept*, *astupăciune* (cf. *s'astupă* – pct. 690, *s'astupă omu* – pct. 692), *hămătură*, *înhamătură* (cf. *se-nhamă-n piept* – pct. 714, *e-nhamat* – pct. 855), *fuitușag* (probabil de la *a fuitui* „a îndesa, a apăsa, a presa” (DAR, Scriban; cf. *fuituială*, *fuituitor*)).

Respirația grea este reflectată în denumirile: *greutate*, *greumânt*, *greumânt în piept* (< *greu*), *gâfă*, *gâf* (< *a gâfăi*), *suspîn* (suspînul fiind asociat cu respirația grea).

Tuse cu năduf (pct. 817) indică două simptome ale astmului.

Se întrebuintează și termenul *păs*, sinonim popular al lui *boală* (DAR), precum și termeni, ce desemnează alte boli cu simptome asemănătoare: *oftică*, *atac*, *atacari* „tuberculoză” > „astm”; *aprinde* „congestie pulmonară” (DEX, NODEX) > „astm”.

Materialul notat pe harta *ASTM* include și câteva împrumuturi. Doi termeni sunt împrumutați din maghiară: *șui* < mag. *süly* „artrită” (DER, 8347), *chéhe* < mag. *keh(e)* (MDA2). *Târnafes* (pct. 737), *târnahet* (pct. 750) par a fi variante ale lui *tignafes*, împrumut din limba turcă (< tc. *teknefes*), înregistrat de dicționare cu sensul de „astmă la cai” (DER, 8690; Scriban) sau „emfizem pulmonar la animale” (DEX). Ștefan Giosu consideră forma *târnafes* rezultat al etimologiei populare, sub influența lui *târnă* „botniță ce se pune boilor ca să nu mănânce” [4, p. 231]. Pe lângă acești termeni, specifici graiurilor, apare și cel din limba literară: *astm* (*astmă*, *asm*) < fr. *asthme*, lat. *asthma*.

Termeni pentru „guturai” (ALRR. Sinteză II, h. 305). Guturaiul, boală constând în inflamația mucoasei nazale, cauzată de răceală sau de infecție și manifestată prin strănuturi dese și secreție nazală apoasă (NODEX), cunoaște mai multe denumiri în graiuri.

Termenii cei mai răspândiți, *guturai*, *troahnă*, sunt și cei mai vechi [vezi și 4, p. 223-228]. *Guturai* (*guturar*, *gutunar*, *gutunai*, *buturai*, *butunari*, *cuturari* etc.) este de origine latină: *guturái* < lat. *gutturālia*, pl. de la *gutturālis*, iar varianta *gutunar* indică

o încrucișare cu sb. *gúntura*, *gunturač*, cr. *guntunar* (DER, 3938). *Troahnă* (*troană*, *troacnă* etc.) nu are origine sigură. Părerea cea mai plauzibilă, susținută și de Ștefan Giosu [4, p. 226], este cea care îl prezintă drept element slav: *troahnă* < sl. *otravna* „boală contagioasă” (vezi și DER, 8925). Împrumuturi sunt, de asemenea: *gubérniță*, de origine slavă (Scriban), *șuhărie* < rut. *šuhlja* „febră” (DER, 8340; Scriban), *șugă* (*șuhi*) < scr. *șuga* „râie” [4, p. 229-230], *zalfă* < germ. *Seifel* „râie” [4, p. 232], *nathă/nathăș* < mag. *natha/náthás* [4, p. 235].

Răpciugă, care circulă, mai ales, cu sensul de „boală contagioasă (la cai), caracterizată prin ulceratii pe mucoasa nazală, respirație grea etc.; morvă” (DEX), este întrebuițat la est de Prut cu sensul de „guturai”.

Simptomele afecțiunii au determinat crearea termenilor: *mucărie* (< *muci*, cf. *curge mucii* – pct. 698, 742; *am mucii* – pct. 748; *are mucii la nas* – pct. 811), cunoscut și ca sinonim al lui *răpciugă* sau *morvă* (Sinonime; DER, 5461), *străfig* (< *străfig* „strănut” (DAR, Sinonime)), *străfigală* (probabil de la *a străfiga* „a strănuta” (DAR, Sinonime)), *fofaină*, notat în câteva localități din Moldova (pct. 536, 619, 0121, 0125), probabil creație onomatopeică, ce amintește zgomotul caracteristic nasului înfundat, la fel ca verbele *a fârnâi*, *a fornâi*, și pe care o putem pune în legătură și cu *fofârnă* „(reg.) femeie cârnă care vorbește pe nas” (DAR) sau *fonf* „care vorbește pe nas”. După Ștefan Giosu, formele *bâhniță*, *bâcniță* au luat naștere de la *bahniță* „loc mlăștinos sau mocirlos”, amintind de curgerea din nas a unui lichid asemănător cu apa stătută dintr-o mlaștină [4, p. 237].

Starea generală a persoanei care are guturai este reflectată de termenul *zdroabă* (< *zdroabă* „oboseală” (DEX)).

Motivația afectivă explică termenul *budihală* („monstru” > „guturai”), amintind de un lucru neplăcut.

Bolășniță (*bolejniță*, *bolevniță*, *bolehniță*), cunoscut ca termen pentru „boală molipsitoare (nu prea gravă)” (DEX), și-a specializat sensul în unele localități (pct. 632, 709, 734), desemnând guturaiul.

Elemente preluate din sistemul de denumiri ale altor boli, cu simptome asemănătoare sunt: *răceală*, *gripă*, *tuse*, *târnașes* (< *târnașes* „astm”).

Termeni pentru „tifos” (ALRR. Sinteză II, h. 307). *Tifos* (< ngr. *tifos*, fr. *typhus*) este termenul generic pentru un grup de boli infecțioase și epidemice care include tifosul exantematic, tifosul tropical, tifosul endemic (murin), simptomele comune fiind febra, durerile de cap și erupțiile cutanate [8].

Harta *TIFOS* din atlasele lingvistice regionale ale limbii române fixează denumirile populare ale tifosului exantematic, fapt pe care îl deducem din întrebarea adresată informatorilor: „Cum îi ziceți la boala grea de care zace omul multă vreme și, dacă se face bine, de obicei îi cade părul?” (Chestionarul NALR).

Forme ale termenilor *tifos* și *tifos exantematic* (*tifos*, *tifus*, *tifós*, *tifús*, *tifuț*, *tifus ezentimatic*, *tifus zantimatic* etc.) sunt destul de răspândite în graiuri. Varianta *tif*, cunoscută în special în rețeaua ALM, este un împrumut din limba rusă (cf. rus. *муф*).

O serie de termeni notați pentru „tifos” sunt preluați din sistemul de denumiri ale altor maladii.

Principala confuzie pe care o constatăm este cea între tifosul exantematic și febra tifoidă, care se explică prin similitudinea denumirilor, dar și a formelor de manifestare ale celor două boli. Febra tifoidă, numită și *tifos abdominal* sau *lingoare*, face parte din

grupul infecțiilor intestinale și se caracterizează prin febră care crește treptat, atinge 39-40° și rămâne la acest nivel timp de 10-14 zile, dureri de cap, intoxicație generală, erupții cutanate, mărirea în volum a splinei și a ficatului etc. [2, p. 536-537]. Astfel, termenii *febră tifoidă* (pct. 874), dar și *lingoare* (*lângoare*, *lungoare*), *boală mare*, *boală lungă*, pe care majoritatea dicționarelor îi prezintă ca sinonime pentru *febră tifoidă* (DEX, NODEX, Scriban), se datorează acestei confuzii. Cu siguranță, și termenii *holeră*, *pelagră*, *aprinde de mațe* („gastrită” după MDA2), *târpie* („boală de stomac” după DAR) au fost întâi asociați cu febra tifoidă, întrucât și aceste boli se caracterizează prin tulburări gastrointestinale [2, p. 572-573; 232; 132-133].

Termeni preluați de la alte maladii cu simptome asemănătoare sunt: *scarlatină* (*scarlatina*, la fel ca tifosul exantematic, se manifestă prin febră și erupții pe corp [2, p. 461]), *malărie* (malaria este o boală infecțioasă, caracterizată prin puternice accese de friguri), *orbălț* (orbălțul este o boală infecțioasă, manifestată prin inflamarea și înroșirea unei părți din piele și prin febră).

Câteva denumiri ale tifosului exantematic derivă de la denumirea simptomului considerat principal: *febră* (pct. 670, 832), *friguri* (pct. 823), *miață* („febră, friguri” după DER, 5250; Scriban) și *boală de miață* în Banat, *róhii* („bube dulci pe obrazul și capul copiilor de un an” după Șăineanu).

Izolată apar termeni, ce desemnează orice stare patologică a organismului: *maladii* (pct. 660), *boală* (pct. 975, 993, 997).

Ciumă este utilizat pentru „tifos exantematic” datorită forței sale expresive și afective. Evocând ravagiile provocate de ciumă, termenul a suferit transferul către o maladie considerată la fel de periculoasă [7, p. 214]. La momentul efectuării anchetei locuitorii teritoriului dacoromân mai păstrau în memorie imaginea dezolantă a epidemiilor de tifos exantematic din timpul celor două războaie mondiale, cauzate de condițiile precare de viață, lipsa de igienă, păduchi (maladia se datorează unei bacterii, răspândite de păduchi), deplasările de populație și supraaglomerare, care au provocat sute de mii de morți [9].

Termeni pentru „epilepsie” (ALRR. Sinteză II, h. 322). Epilepsia este o boală a sistemului nervos central care se manifestă prin crize repetate convulsive și neconvulsive, caracterizate prin pierderea cunoștinței, învinețirea feței, contractarea maxilarelor, eliminarea unei secreții spumoase din gură etc. [2, p. 189-190]. Pentru a afla denumirile epilepsiei în graiuri, anchetatorii au formulat o întrebare, ce amintește simptomele ei: „Ce boală zici că are omul când își pierde din când în când firea, cade jos, începe să miște din mâini și din picioare și face spumă la gură. Ca să-și vină în fire trebuie să-l strângi de degetul mic?” (Chestionarul NALR)/„Cum îi ziceți la boala aceea când omul își pierde din când în când firea, cade jos, se zbate și face spumă la gură?” (Chestionarul ALM).

Sporadic s-a înregistrat termenul științific *epilepsie* (< fr. *épilepsie*, lat. *epilepsia*). Cele mai multe denumiri ale maladiei sunt însă sintagme formate de la termenul general *boală* sau un sinonim popular al lui, *bai*, *beteșug*, *betejeală*, *necaz*, *nevoie*, și un determinant, care pune în evidență gravitatea bolii: *boală rea*, *boala cea rea*, *boală urâtă*, *boala aia urâtă*, *boală grea*, *boala cea grea*, *boală neagră*, *boală mare*, *boală câinească*, *boală diavolească*, *beteșug rău*, *beteșugul cel rău*, *beteșug de cel rău*, *bai rău*, *baiul cel rău*, *necaz rău*, *necazul cel rău*, *necaz de cel rău*, *nevoia rea*, *betejeală de cea rea*. Aceeași caracteristică a determinat crearea termenilor *lucru rău*, *lucrul cel rău*.

Ștefan Giosu sublinia rolul important al eufemismului, mai ales în cazul unei boli rele, când vorbitorii îi evită numele, încercând s-o „îmbuneze” [4, 236]. Atitudinea eufemistică explică denumiri ale epilepsiei, precum: *boala ceea/aia, beteșug cu răul ăla, baiu cela/ăla, răul cela, necazu ăla, boala aia doamne ferește, doamne ferește, ducă-se pe pustii, ducă-se cu noaptea*.

Sminteală, boală de nervi, termeni, care desemnează categoria bolilor mintale, și-au specificat semnificația, la fel ca *boală, bai, beteșug, rău, patimă, neputință, nevoie, necaz, supărare, hibă* „cusur, defect” (DEX), *călcătură* „boală” (MDA2). În cazul lui *boală*, Valeriu Rusu admite că ar putea fi vorba, de asemenea, despre atitudinea eufemistică a vorbitorilor care au evitat să exprime caracteristica bolii [7, p. 213].

Epilepsia apare deseori în copilărie [3, p. 427], ceea ce i-a determinat pe vorbitori să o numească *boala copiilor, boala copilului, boală de/la copii, boala pruncilor, boala băieților*.

O serie de denumiri reflectă simptome ale bolii:

– *amețeală, amețeală de cap, îmbătăciune, îmbătăciune de cap* (< *îmbătăciune* „amețeală” (DRAM 2015)), *neștire, necaz de pică* (pct. 89) indică pierderea cunoștinței, – *stropșală* (< *a (se) stropși* „a (se) poci, a (se) deforma, a (se) schimonosi” (DRAM 2015), cf. *stropșitură* „epilepsie”), *bătăi, căzături, zbucium, strânsoare* (< *strânsoare* „convulsie” (Sinonime)), *pripadoc, pripadci* (< rus. *npunadok*, pl. *npunadku* „convulsie”), notate în rețeaua ALM, amintesc de convulsiile caracteristice crizelor epileptice.

Observăm prezența pe harta *EPILEPSIE* a unor termeni, preluați de la maladii cu simptome asemănătoare: *paralizie, damba și damblageală* („paralizie” după DEX; DER, 2767), *șlog* (< *a șlogui* „a paraliza” (Sinonime)), *anemie*.

Ceas(ul) rău, ceasul cel rău amintesc de momentele nefaste când se repetă crizele convulsive.

Denumirile *păcat, blestem, duh rău, duhuri rele* reflectă cauza bolii, în interpretarea mistică a omului simplu. Pe de altă parte, *pedepsie, epidepsie, apedepsie*, apărute în urma asocierii cu *pedeapsă*, sugerează că epilepsia ar fi o pedeapsă pentru păcate. Aceste forme se datorează etimologiei populare, la fel ca *eclipsie*, de la *epilepsie* + *eclipsă*, cuvânt ce înseamnă și „pierdere temporară a cunoștinței” (MDA2).

Epidemie, boala epidemică se explică prin confuzia la nivelul formei termenilor.

În concluzie constatăm existența unor particularități de motivație specifice denumirilor de boli în graiurile dacoromâne. Majoritatea termenilor creați pe terenul limbii române au fost determinați de simptomele bolilor numite, de gravitatea lor. Drept semn motivant poate servi, de asemenea, organul bolnav, momentul declanșării bolii, cauza bolii. Un rol important îl joacă afectivitatea, atitudinea eufemistică față de bolile grave. Confuzia termenilor sau utilizarea aceluiași termen pentru mai multe noțiuni se explică fie prin simptomele comune ale bolilor (*gripă* „guturai”, *scarlatină* „tifos”), fie prin similitudinea formelor (*tifos exantematic* și *febră tifoidă, epidemie* „epilepsie”). Nu trebuie neglijată nici influența terminologiei medicale populare animale (*răpciugă* „guturai”) pe care țărani o cunosc mai bine și o utilizează la necesitate și cu referire la bolile omului [4, p. 230-232].

Referințe bibliografice

1. Didilescu, C., Nicolaescu, O. *Tuberculoza pulmonară. Ghid de diagnostic și tratament*. În: Ghiduri medicale, p. 149-182. [online] Disponibil: <http://www.usmf.md/Infomedica/documente/Alre%20resurse/Ghiduri%20medicale/tuberculoza.pdf> [accesat: 21.09.2017]
2. Anestiadi V., Redactor responsabil. *Enciclopedie medicală populară*. Chișinău: Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1984.
3. Gherman D., Moldovanu I., Zapuhlăh G. *Epilepsia și sindromul convulsiv*. În: *Neurologie și neurochirurgie: manual*. Chișinău: Medicina, 2003, p. 427-433. Disponibil: [http://library.usmf.md/old/downloads/ebooks/neurologie_si_neurochirurgie_gherman_2003/partea_21_p.\(427-433\).pdf](http://library.usmf.md/old/downloads/ebooks/neurologie_si_neurochirurgie_gherman_2003/partea_21_p.(427-433).pdf) [accesat: 10.11.2017]
4. Giosu, Șt. *Termenii pentru noțiunea „guturai” pe baza Atlasului lingvistic român*. În: *Studii și cercetări științifice. Filologie*, anul XIV, fasc. 2, 1963, p. 221-243.
5. Onică-Minciună, E. *Fenomenul motivării lexicale reflectat în denominarea grupurilor tematiche*. În: *Cercetări asupra graiurilor românești de la est de Prut*. Chișinău: Magna-Princeps SRL, 2010, p. 143-153.
6. Pavel, V. *Cu privire la tipologia motivației unităților de nominație*. În: *Studii de dialectologie și onomasiologie*. Chișinău, 2014, p. 224-234.
7. Rusu, V. *Termeni pentru denumirea tifosului (pe baza ALR)*. În: *Fonetica și dialectologie*, vol. 2, 1960, p. 209-219.
8. *Tifos*. În: Wikipedia, Enciclopedia liberă. [online] Disponibil: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Tifos>
9. *Tifos exantematic*. În: Wikipedia, Enciclopedia liberă. [online] Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Tifos_exantematic
10. *Tuberculoza la adult. Protocol clinic național*. Chișinău, 2015. [online] Disponibil: http://old.ms.gov.md/_files/15076-PCN%2520TB%2520adult_16_04_2015.pdf [accesat: 21.09.2017]
11. Павел, В. К. *Лексическая номинация*. Кишинев: Штиинца, 1983.

Abrevieri bibliografice

- ALM – Rubin Udler. *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol I, partea 1, *Fonetica*; Rubin Udler. Partea 2, *Fonetica*; Vasile Melnic. *Morfologia*, Chișinău, 1968; Victor Comarnițchi. Vol II, partea 1, *Lexicul*. Chișinău, 1972; Vasile Melnic și Vasile Pavel. Partea 2, *Lexicul*, Chișinău, 1973.
- ALRR. Sinteză II – Nicolae Saramandu, coordonator. *Atlasul lingvistic român pe regiuni: Sinteză*, vol. II. București: Editura Academiei Române, 2012.
- DAR – Bulgăr Gh., Constantinescu-Dobridor Gh. *Dicționar de arhaisme și regionalisme*. București: Saeculum Vizual, 2002.

- DER – Ciorănescu Al. *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Saeculum I.O., 2002.
- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998.
- DRAM 2015 – Ștef D. *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Maramureș*, ed. a II-a. Baia-Mare: Editura Ethnologica, 2015.
- MDA2 – *Micul dicționar academic*. Vol. I-II. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- NALR – *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni*.
- NODEX – *Noul dicționar explicativ al limbii române*. Litera Internațional, 2002.
- Scriban – Scriban A. *Dicționarul limbii românești*. Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Sinonime – Seche L., Seche M. *Dicționar de sinonime al limbii române*. București: Editura Academiei RSR, 1982.
- Șăineanu – Șăineanu L. *Dicționar universal al limbii române*. Chișinău: Litera, 1998.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Anatol EREMIA

CONSIDERAȚII PRIVIND TOPONIMIA ISTORICĂ A BASARABIEI

Orașele și satele, ai domoștenilor, își au destinul lor: un început, o perioadă de creștere și înălțare, cu urcușuri mici și mari, cu multe evenimente, fapte și întâmplări, care le-au grăbit sau le-au încetinit dezvoltarea. Localitățile sunt locuri de sălășluire a străbunilor noștri, sunt vetre de activă viață umană pe parcurs de secole și milenii. Fiecare așezare își are filele sale inedite de istorie. În spațiul pruto-nistrean au fost descoperite vestigii arheologice care datează din epoci preistorice. Aici s-au păstrat urme de viață sedentară autohtonă din epoca romană a Daciei. Numeroase sunt satele care își au începuturile în perioadele timpurii și cele de mai târziu ale Evului Mediu. Hrisoavele domnești ne amintesc de vechile obști sătești, conduse de juzi, cnezi și vătămani, de sate și moșii stăpânite de dregători și demnitari de curte, de oștenii viteji din oastea marilor voievozi Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș.

Poziția geografică și condițiile naturale favorabile oamenilor, cu pământuri cultivabile și pășuni bogate, cu râuri și lacuri, cu crânguri și păduri întinse, au asigurat în această regiune o viață sedentară și o activitate umană intensă din cele mai vechi timpuri. Geto-dacii au populat aceste meleaguri, le-au valorificat, le-au apărut și au făcut ca neamul lor să se mențină în istorie secole și milenii la rând. Alături de băștinași, în centrele economice nord-pontice și nord-dunărene, au locuit grecii antici, apoi aici s-au așezat legiunile romane, cu mulțimea de administratori, meseriași și negustori. Și autohtonii, și cei veniți de peste mări și țări au conviețuit pașnic, timp îndelungat, întreținând strânse legături economice, comerciale și culturale. Întreg spațiul pruto-nistrean s-a aflat sub influența romanilor, aici având loc și intensul proces de romanizare a populației, în urma căruia băștinașii au însușit limba și cultura romanilor.

În spațiul de la est de Carpați au fost descoperite peste 350 de așezări ale geto-dacilor. Dintre acestea aproximativ 150 au fost identificate pe teritoriul dintre Prut și Nistru. Denumirile unora conțin componentul *dava* „oraș”, acesta fiind recunoscut în toponimele preistorice: *Petrodava*, *Sergidava*, *Molisdava*, *Buridava*, *Tamisdava*. După opinia unor cercetători, numele orașului de astăzi *Piatra-Neamț* l-ar continua pe străvechiul *Petrodava*, iar hidronimul *Moldova*, prin oiconimul dispărut *Moldova*, pe cel de *Molisdava*. Una dintre aceste *dave*, și anume *Clepodava*, s-ar fi aflat nu departe sau chiar pe locul actualului oraș Soroca.

Romanii, în scopul apărării provinciilor Moesia și Dacia, au construit în estul și nord-estul Imperiului Roman grandioasele valuri de pământ, cunoscute astăzi cu denumirea *Valurile lui Traian*, inclusiv valurile din spațiul pruto-nistrean – *Valul lui Traian de Jos* și *Valul lui Traian de Sus*, precum și valurile ridicate în lungul râurilor Prut și Nistru.

Aceste fortificații însă nu au rezistat prea mult, ele au cedat sub presiunea invaziilor triburilor nomade. Dinspre răsărit se revărsau peste pământurile noastre valuri și valuri noi de invadatori: goții, hunii, gepizii, avarii etc. Băștinașii, în mare parte, și-au părăsit locurile de trai și s-au refugiat în munți și în codrii deși de nepătruns, așezările lor căzând pradă năvălitorilor, care le-au devastat și ruinat din temelie, încât și numele lor nu s-au mai păstrat. Doar coloniile greco-romane și centrele economice nord-pontice și nord-dunărene au rămas menționate în scrierile timpului și în unele lucrări cartografice vechi: *Tyras, Licostomo, Smil*.

Într-un răstimp, părea că s-a coborât peste pământurile noastre pacea, liniștea. Din ascunzișuri de munți și codri s-au ridicat și au revenit la vetrele lor trăitorii de băștină, refăcând satele de altădată și întemeind noi gospodării, continuând ca și mai înainte să lucreze pământul, să crească vite și să păstorească, să practice tradiționalele meserii și meșteșuguri. A sporit numărul populației, s-au înmulțit satele, a prins a se înfiripa viața de fiecă zi a oamenilor. Dar aceasta până la o vreme, când de peste Nistru (și iarăși de peste Nistru) din nou au dat năvală puhoaiile de nomazi: uzii, pecenegii, cumanii, protobulgarii, tătarii mongoli etc. Din nou cumplite vremi de urgie, sute de ani la rând (sec. X-XIII), și acestea în plus la cele de mai înainte (sec. IV-VI). Gospodării devastate, sate pârjolate și ruinate ...

Localnicii s-au împotrivit năvălitorilor, au durat fortificații, au săpat șanțuri și au înălțat valuri de pământ, au construit adăposturi de refugiu și apărare, denumindu-le în limba strămoșilor: *cetate, cetățuie, grădiște, otac, pălanca, pârcan*. Unele dintre denumirile lor s-au păstrat până în zilele noastre, fiind transmise din generație în generație și preluate apoi și trecute în scrierile vechi, în cronici și în hrisoavele domnești. Le recunoaștem astăzi în actualele denumiri de locuri și localități: *Pe Cetate, Cetățuia, Grădiște, Otac, Otaci, Pălanca, Pârcani*.

Unele triburi nomade s-au aflat numai în trecere prin părțile noastre, altele însă parțial, ca cele ale cumanilor, s-au așezat aici pe mai multă vreme, până când, în cele din urmă, au fost asimilate de către băștinașii români. De pe urma cumanilor ne-au rămas doar unele nume de râuri: *Cahul, Ciuhur, Ciuluc, Căinari, Cula*. Nu este exclus ca și acestea să reprezinte de fapt traduceri ale vechilor hidronime românești. Cumanii au substituit denumirea coloniei grecești *Tyras* prin *Akkerman* („cetatea albă”), această denumire fiind preluată apoi de slavi, în variantă tradusă *Belgorod*, și tot prin traducere să fie utilizată în limba română – *Cetatea Albă*. Turcii au schimbat denumirea unei fortificații din nordul Mării Negre *Karakerman*, iar denumirea orașului *Smil* de pe Dunăre în *Ismail*, după numele unui vizir osmanlău. Tot ei denumeau Țara Românească *Cara Vlahia*, iar Țara Moldovei – *Cara Bogdania*, după numele lui Bogdan I, primul domn al Moldovei. Prin calificativul *kara* „negru” ei desemnau, de obicei, țările, regiunile și cetățile nesupuse, necucerite, manifestând prin aceasta atitudinea lor ostilă față de tot ce nu le aparținea.

După întemeierea Țării Moldova, în ținuturile din estul Carpaților s-au desfășurat ample procese de consolidare a statului. Au apărut largi perspective de creștere și dezvoltare în plan economic, comercial, cultural. Mai numeroase, mai înstărite au devenit și localitățile moldovenești. Sate noi apăreau prin roirea celor vechi, prin întemeierea de așezări noi pe

moșiile donate de domnitori demnitarilor de curte, vitejilor oșteni și mănăstirilor, precum și prin crearea de slobozii. În Moldova numărul de localități ajunse la vreo 1200 de orașe, târguri și sate.

Satele au evoluat în baza vechilor obști teritoriale și de neam, ocârmuite fiind de „oameni buni și bătrâni”, în frunte cu un conducător de obște (cneaz, jude sau vătămă). Multe comunități sătești au fost denumite după numele conducătorilor de obști sătești. Câteva mențiuni documentare din sec. al XV-lea: „*Balomirești*, unde a fost jude Balomir”, „*Ostăpceni*, unde a fost vătămă Ostapco din Turie”, „*Procopiți*, unde au fost Procop și Vasile vătămăni”.

Documentele medievale atestă pe teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru numeroase sate și cătune, acestea fiind situate în ținuturile din centru (Lăpușna, Orhei) și de nord (Soroca, Hotin), mai cu seamă în zonele de codri, cu văi adânci și dealuri înalte priporoase, acestea constituind obstacole de nădejde în calea năvălitorilor. Pe multe dintre străvechile localități, cu denumiri românești, le găsim atestate în actele cancelariilor domnești din sec. al XV-lea: *Arionești* (1463), *Bezin* (1436), *Biești* (1430), *Boghiceni* (1489), *Borzești* (1452), *Brănești* (1429), *Brătușeni* (1431), *Chiperceni* (1430), *Călinești* (1441), *Cârlani* (1470), *Cristești* (1429), *Căpriana* (*Chipriana*, 1429), *Criuleni* (1494), *Cornești* (1420), *Costești* (pe Ciuhur, 1499), *Cotiușeni* (1470), *Cozărești* (1436), *Dumești* (1420), *Gangura* (1470), *Găureni* (1490), *Geamăna* (1470), *Hirova* (1443), *Hlăpești* (1483), *Horjești* (1473), *Ignăței* (1470), *Iurceni* (1430-1431), *Lăvrești* (1420), *Lăsloani* (1490), *Lucani* (1443), *Mănești* (1436), *Mârzești* (1470), *Mereni* (1475), *Micleușeni* (1420), *Miroslăvești* (1448), *Negoiești* (1490), *Pereni* (1470), *Petricani* (1489), *Poiana* (1471), *Râspopeni* (1437), *Scorțești* (1482), *Scuturiceni* (1490), *Sinișeuți* (*Cinișeuți*, 1495), *Strâmbeni* (1482), *Toceni* (1489), *Țigănești* (1420), *Unchitești* (1483), *Vărzărești* (1420), *Voloseni* (1448), *Vorniceni* (1420), *Vrănești* (1429), *Zărnești* (1494).

E posibil ca unele dintre aceste localități să fi continuat viața romanicilor străvechi, din sec. VIII-IX și X-XIV, fiind situate pe locul sau în preajma celor anterioare. Altele, probabil, cele mai multe, datează din perioadele de mai târziu, apărute în urma mișcărilor de populație dintr-o regiune în alta sau a strămutărilor locale. Marele deplasări de populație românească pe teritoriul Moldovei s-au produs în trei direcții: (1) de la vest spre est, (2) din nord spre sud și sud-est, (3) din sud-vest spre nord și nord-est. Primele două, după cum afirmă istoricul Al. Philippide, au fost principalele și cele mai influente în procesul de repopulare a teritoriului.

Din regiunea Carpaților, prin văile râurilor mari, precum și din nordul Moldovei, coborau în permanență noi și noi valuri de populație românească, sau grupuri separate de țărani plugari și crescători de vite, în căutarea pământurilor libere, prielnice vieții, și a locurilor bune de pășunat. În urma acestor strămutări au apărut noi așezări umane, acestea fiind situate în văile râurilor de câmpie (Ciuluc, Ciuhur, Răut, Botna) și în regiunile de stepă și silvostepă, în câmpiile Sorociei, Bălților și Bugeacului.

Hrisoavele moldovenești din sec. XV-XVI ne mărturisesc că pământurile dintre Prut și Ialpuș, precum și cele din preajma Nistrului inferior se aflau pe atunci în stăpânirea Moldovei și cuprindeau numeroase sate și târguri (Căușeni, Lăpușna, Greceni, Troian, Tintu, Sărata, Tigheci), cu toate că în stepele nord-pontice hălăduiau încă triburile turanicilor nomazi.

Nu mai vorbim de străvechile orașe-cetăți din centrul și nordul ținutului (Hotin, Soroca, Orheiul Vechi, Tighina), precum și de cele din sud, de pe litoralul pontic și dunărean (Cetatea Albă, Chilia, Smil), care, prin populația lor reprezentativă, continuau să rămână românești, făcând parte, aproape în toate timpurile, din componența Țării Moldovei. Documentele din sec. XVI-XVII conțin mențiunile: *Alboteni* (1570), *Andrieș* (*Andrușu*, 1502), *Avrămeni* (1618), *Azăpeni* (1517), *Bălăurești* (1619), *Bălăbănești* (1617), *Bălășești* (1602), *Berești* (1587), *Biliceni* (1586), *Bisericani* (1541), *Bobletici* (1598), *Bubuiogi* (1518), *Căpoteni* (1555), *Cățeleni* (1565), *Căzănești* (1617), *Chirileni* (1598), *Ciobruciu* (1528), *Cobusca* (1528), *Cotiujeni* (pe Draghiște, 1603), *Cucuiți* (1624), *Dănceni* (1617), *Dragomirești* (1597), *Drăgușeni* (1616), *Fălești* (1614), *Ghermănești* (1601-1605), *Giurgiulești* (1593), *Greblești* (1622), *Grozești* (1599), *Heciu* (1588), *Horilcani* (*Holercani*, 1607), *Ionășești* (1616), *Joldești* (1588), *Lărghești* (1604), *Leușeni* (1609), *Lupșești* (1623), *Mădoiești* (1502), *Mălăiești* (1517), *Mărculești* (1588), *Mărtinești* (1560), *Miclești* (1602), *Mihuleni* (1609), *Morozeni* (1624), *Negrești* (1606), *Nicorești* (1603), *Nisporeni* (1618), *Obileni* (1540), *Oieșeni* (1502).

Numele de localități românești, atestate în hrisoavele vechi, dovedesc că ținuturile noastre dispuneau pe atunci de o veche populație românească sedentară. Să se compare în continuare și denumirile: *Onești* (1607), *Pașcani* (pe Lăpușna, 1554), *Pănășești* (1616), *Piperceni* (1609), *Săbieni* (1602), *Sărăteni* (1620), *Sinești* (1529), *Socola* (1586), *Stodolna* (1550), *Sturzești* (1617), *Șendreni* (1601-1602), *Șolcani* (1619-1620), *Tălăiești* (1606-1607), *Telenești* (1611), *Tomești* (1529), *Troienești* (1533), *Trușeni* (1545), *Unghiul* (*Ungheni*, 1587), *Văleni* (1543), *Visterniceni* (pe Răut, 1588), *Vulpești* (1617), *Zberoaia* (1621), *Zubrești* (1622).

După cum se poate observa, nu toate denumirile menționate în documentele vechi s-au păstrat până în prezent. Unele dintre ele au dispărut odată cu desființarea localităților respective, altele, pe parcursul timpului, au fost substituite cu nume noi sau prin denumirile satelor cu care așezările respective au fost comasate. Dintr-un document din 1553, de exemplu, aflăm că Alexandru Lăpușeanu, când a lărgit scutăria domnească de pe Răut, a strămutat de aici vreo 16 sate: Hânceștii, Joldeștii, Coluneștii, Prajilele, Drojdieștii, Nemțenii, Mărculeștii, Prideanii, Puiceștii ș.a. Mai pe urmă, populația unora dintre sate s-a întors la vechile lor vetre și a făcut să continue viața în aceste comunități (Heciu, Prajila, Mărculești). În altele, viața n-a mai reînceput și, în felul acesta, satele respective au dispărut (Joldeștii, Coluneștii, Drojdieștii, Prideanii, Puiceștii).

Cele mai multe așezări însă au fost părăsite de băștinași în timpul războaielor, care au fost multe și îndelungate în acest ținut, precum și din cauza năvălirilor devastatoare ale triburilor barbare, care și ele n-au fost puține. Au avut de suferit mai ales satele de câmpie, cu locuri deschise, căroră natura nu le-a hărăzit stavile și scuturi de apărare. Printre vechile nume de localități din sud-vestul ținutului nu le mai găsim astăzi pe cele atestate documentar: *Balinteștii* (1502), *Bălicenii* (1543), *Boiștea* (1502), *Brătuleștii* (1617), *Brițcanii* (1548), *Buhușenii* (1560), *Făureii* (1548), *Călineștii* (1441), *Fărcenii* (1502), *Leuștenii* (1495), *Mădoieștii* (1502), *Măneștii* (1436), *Miroslăveștii* (1441), *Răduroasa* (1527), *Singurenii* (1473), *Șcheia* (1502), *Tomeștii* (1529), „sate unde au fost” *Cergașă* (1443), *Fălcin* (1502), *Oană Albu* (1436), *Oancă* (1493), *Zorilă* (1492).

Din diverse motive și-au întrerupt existența și unele sate din zonele centrale și nordice: Azăpeni, țin. Lăpușna (1552), Alboteni, țin. Soroca (1570), Buzești (1519), Dobreni (1500), țin. Lăpușna, Furduiești, țin. Orhei (1766), Glăvășani (1429), țin. Lăpușna, Hulpești, țin. Soroca (1617), Petrești, pe Bâc (1521-1522), Potlogeni, țin. Soroca (1617), Pulbereni, țin. Lăpușna (1655), Scuturiceni, nelocalizat (1490), Ușărești, țin. Lăpușna (1584) ș.a.

În trecut, pe teritoriul dintre Prut și Nistru au existat vreo 40 de orașe și târguri. Acestea au contribuit substanțial la dezvoltarea economică, comercială și culturală a ținutului. Unele orașe și târguri au devenit pe parcursul vremii importante centre de cultură și civilizație umană: Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Orhei, Tighina, Soroca, Hotin. Altele însă, din diferite motive, au decăzut și în cele din urmă au dispărut.

Pe Prut, la gura râului Sărata, mai la sud de actualul oraș Leova, a existat târgul *Sărata*, menționat în mai multe documente din sec. XV-XVI (anii 1489, 1503, 1518), despre care nu mai știm nimic după aceste atestări documentare. Să fi dispărut în urma devastărilor pricinuite de hoardele tătarilor nogaici, care au ocupat stepele Bugeacului prin anii 1568-1570 ? În Bugeac s-a aflat un alt târg denumit *Tintul*, menționat în documentele din sec. XVI-XVII, despre care Dimitrie Cantemir ne relatează că Ștefan cel Mare a zidit aici o cetate, pe care „turcii au făcut-o una cu pământul, încât astăzi cu greu s-ar putea arăta locul ei”.

Un târg *Tobacu*, și el înfloritor pe vremuri, era situat pe Ialpug, la vărsarea acestui râu în lacul Ialpug, lângă orașul de astăzi Bolgrad, unde arheologii au descoperit urmele unui oraș și mai vechi – *Tanata*. O localitate din preajma orașului Bolgrad și astăzi se numește *Tobacu*. Conform unor mărturii istorice, au existat și alte târguri în ținuturile basarabene: *Troian*, la un vad al Prutului, pe locul comunei de astăzi Vadul lui Isac (rn. Cahul), pe care Nicolae Iorga îl consideră drept unul dintre cele mai mari târguri din sudul Basarabiei, unde se făceau sistematic bâlciuri și iarmaroace, ca la Cetatea Albă, Chilia, Lăpușna; *Grecenii*, fost centru administrativ de ținut, situat pe râul Cahul, lângă actuala comună Găvănoasa (rn. Cahul); *Tigheci*, pe râul Tigheci, și el fost centru administrativ de ținut, localizat în vecinătatea sau pe vatra orașelului de astăzi Iargara (rn. Leova); *Movileni*, situat pe Răut, în preajma Vechiului Orhei.

Despre orașul-cetate *Orheiul Vechi* se cunosc mai multe lucruri. Astăzi Orheiul Vechi reprezintă unul dintre cele mai importante și prețioase monumente arheologice din spațiul geografic pruto-nistrean. De celelalte obiective istorice se deosebește prin calitățile sale proprii: este de mari dimensiuni, ocupă o suprafață de aproximativ 12 ha; include un complex de așezări și fortificații străvechi; dispune de numeroase vestigii și mărturii documentare sigure; reflectă, prin reminiscențele sale de cultură materială și prin multitudinea și varietatea obiectelor descoperite, principalele etape și procese de dezvoltare din istoria comunității umane locale; a fost și continuă să fie cercetat de specialiști sub diferite aspecte. Din acest punct de vedere, Orheiul Vechi nu poate fi comparat cu niciunul dintre obiectivele istorice referitoare la străvechile orașe-cetăți dispărute din Basarabia.

Pe vremuri, Orheiul Vechi a existat și ca așezare umană, și ca puternică fortăreață. Aici au fost descoperite situri din cele mai vechi perioade ale istoriei (paleolit, neolit). Trăitori ai acestei așezări au fost triburile tracilor răsăriteni, cunoscuți mai târziu sub numele de geto-daci.

De la început, localnicii au durat aici o mică întăritură de pământ, pe care au reconstruit-o și au prefăcut-o apoi într-o puternică fortăreață (sec. IV–III î. Hr.). Ea va fi fost, probabil, una dintre *davele* glorioșului regat al geților de pe timpul regelui Dromichaites.

Cetatea se afla situată la o curbură de dreapta Răutului, la vest de actualul sat Trebujeni, pe un promontoriu înaintat spre răsărit în lunca râului. Dinspre râu, în partea din față, drept componente defensive ale cetății serveau malurile stâncoase și priporoase ale Răutului, înalte de vreo 25–30 m. Din celelalte părți, de jur-împrejur, cetatea era apărată de câteva rânduri de valuri de pământ cu șanțuri adânci. Pe baza vestigiilor descoperite, așezările din preajma sa au fost atribuite culturii materiale „Sântana de Mureș” (România) „Cerneahov” (Ucraina și Moldova), fiind considerate de proveniență autohtonă (geto-dacică și română, sec. II–IV și V–VIII).

Cetatea a înfruntat invazia triburilor germanice ale goților, năvălirile hunilor, avarilor, bulgarilor turanici (protobulgarilor), slavilor, ungarilor, pecenegilor, uzilor, cumanilor, tătarilor mongoli (sec. IV–XIII). Dimpună cu populația pe care o adăpostea a îndurat devastări din cele mai sălbatice, pojaruri mistuitoare și ruinări din temelie. După năvălirile pustiitoare, viața localnicilor renăștea de fiecare dată, se înfiripa pentru o anumită perioadă, așezarea rezistând în timp și menținându-se în istorie. Despre aceasta ne vorbesc rămășițele culturii materiale, obiectele scoase la suprafață: urmele locuințelor, vetrele cuptoarelor, fragmentele vaselor de lut, armele mici de luptă (cuțite, pumnale, săgeți), uneltele de muncă și lucrurile de uz casnic, monedele.

Se zice că ungurii i-ar fi dat cetății numele *Orhei* și că tătarii mongoli ar fi construit orașul, cu tot ce a avut el mai de preț – cetatea, palatele, casele din piatră, hanurile, depozitele, atelierile, băile, denumindu-l în limba tătară – *Şahr-al-Djedid* (adică „Orașul Nou”). Și aceasta, chipurile, pentru că tătarii au avut nevoie aici de un centru administrativ de nădejde, de o reședință a hanului, precum și de locuințe anume, bine amenajate, și de băi ajustate, de tip oriental, cu care se obișnuiseră ei în pustiurile asiatice precaspice.

Ba nu tocmai așa. Cert este că străvechea cetățuie și puternica fortăreață de mai târziu, precum și palatele pârcălabilor, cele două biserici, construcțiile auxiliare din incinta cetății, caravanseraiurile, denumite de localnici *chirvășării*, baia cu întregul ei sistem de apeduct și canalizare, fie ea și de tip oriental (dar denumită de localnici în românește – *feredeu*), toate sunt rodul minții iscoditoare și produsul muncii istovitoare, de secole și milenii, al moșilor și strămoșilor noștri geto-daci, romanici și români.

Orheiul Vechi, asemenea cetăților de pe Nistru (Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă), făcea parte din vechiul sistem de apărare a hotarelor de răsărit ale Moldovei. Fortăreața a înfruntat numeroase invazii ale turcilor și tătarilor, care încercau să pătrundă în interiorul țării. Ea le-a servit localnicilor ca loc de refugiu și adăpost pe vremuri de primejdii, când peșterile săpate în malurile stâncoase ale Răutului și cetățuiele de pământ din împrejurime nu le mai puteau fi de ajutor. Vechea cetate, cu toate acareturile sale și împreună cu adăposturile din peșteri și așezările fortificate din apropiere, au pus baza marelui centru economic, comercial și administrativ de mai târziu – Orheiul Vechi.

Încă pe vremea domniei lui Alexandru cel Bun și a lui Ștefan cel Mare, cetățile de margine ale țării au fost reconstruite și rezidite, puterea lor de apărare fiind întărită și prin reorganizarea armatei din ținuturile de graniță. Refortificată a fost și cetatea de pe

Răut: zidurile de piatră au fost înălțate, șanțurile săpate în adâncime, iar valurile ridicate și consolidate; în interior au fost construite mai multe clădiri din piatră și cărămidă, dintre care palatul pârcălabilor, locuințele demnitarilor și slujbașilor, atelierile meșteșugarilor, depozitele, bisericile; în exterior au fost reconstruite și refăcute hanurile (caravanseraiurile), baia (feredeul), cele două biserici, una dintre ele, cea rupestră, devenind mai târziu un adevărat complex monastic; satul (posada) din vecinătate, denumită *Peștera*, și-a lărgit teritoriul, el fiind mai dens populat.

Orheiul Vechi a jucat un rol strategic în timpul invaziei turcilor și tătarilor. Sub zidurile cetății au căzut, răpuși de sulite și săgețile oștenilor moldoveni, mulți eniceri osmanlâi și călăreți nogaici. După ce au fost zdrobite de Ștefan cel Mare la Lipnic, în 1469, hoardele tătărești pierd bătăliile de la Soroca, Orhei și Tighina. Ulterior însă năvălirile străinilor devin tot mai frecvente și mai năprasnice. Cetatea este asediată și ruinată de câteva ori, iar târgul devastat și distrus până la temelie. Sunt jefuite și pustiite satele din vecinătate, care țineau de ocolul și ținutul Orheiului.

În prima jumătate a sec. al XVI-lea, tătarii au prădat de mai multe ori pământurile Moldovei, după cum scriu cronicile, „de la Orhei până la Dorohoi și pre Prut în sus, s-a făcut multă robie de oameni”. Pe la mijlocul aceluiași secol, orașul-cetate de pe Răut nu mai exista. Documentele amintesc deja de locul unde a fost străvechea așezare: „loc, la sfârșitul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul Orheiului Vechi în Răut” (1575); „vad de moară în Răut, unde iese Răutul din stâncă, din jos de vechiul Orhei” (1617).

Populația orașului și dregătoria ținutului au trebuit să-și găsească alt loc de adăpost și de trai, așa că s-au strămutat în sus pe Răut, la vreo 30 km depărtare, unde au pus temeliele unei noi așezări, pe care au denumit-o tot *Orhei*. S-a încercat mai târziu ca în Peștera și în vechiul Orhei să se reia cursul normal al vieții, dar nu s-a reușit. Eremia Movilă voievod, silit de nevoile timpului, se hotărî să refacă cetatea și să repopuleze vechea așezare cu noi locuitori. Pentru aceasta însă, timpul pe care îl mai avea de trăit nu i-a fost de ajuns. Ulterior, moșia Peștera, care, potrivit unui document din 1639, „înainte s-a mai numit *Movileni*”, a fost dăruită de Vasile Lupu marelui postelnic Apostol Catargiu, devenind astfel doar o simplă ocină, adesea nepopulată.

Curând noul Orhei devine unul dintre principalele centre economice și comerciale din zona Codrilor, preluând astfel faima de altădată a vechiului Orhei. Pe timpul domniei lui Vasile Lupu (1634–1654) se întreprind lucrări de amenajare a localității: se construiesc case mari din piatră, este zidită catedrala Sf. Dumitru (1636), străzile sunt podite cu bârne de lemn și scânduri, ca la Iași, se reface heleșteul din valea Răutului, existent încă pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu. Prelatul ortodox Paul de Alep, vizitând Orheiul în anul 1653, scrie în notele sale de călătorie că localitatea, devenită deja târg în toată legea, era „destul de mare și avea o înfățișare atrăgătoare”.

Numele topic *Orhei* este de origine românească, precum românească a fost în toate timpurile populația acestei localități. Cuvântul-etimon *orhei* este un nume comun, un termen care în limba noastră veche a însemnat „loc întărit; fortificație”, „oraș-cetate”. Apelativul *orhei* va fi fost preluat cândva de o populație românească ardeleană din graiurile limbii maghiară, în care și astăzi sintagma *ör hely* e utilizată cu sensul „loc întărit” sau „loc de pază; pichet”. În documentele vechi ungurești *Örhely* sunt denumite mai toate cetățuiele și grădiștile vechi

românești, dintre care și locul de așezare preistorică a capitalei dacilor Sarmizegetusa. Românii au desemnat prin termenul *orhei*, cuvânt devenit obișnuit în limba lor veche, și alte localități din spațiul geografic dacoromân, care, pe vremuri, au fost și ele, probabil, așezări fortificate, cum ar fi *Orhei*, *Odorhei*, *Oșorhei*.

Deci numele orașului *Orhei* este la origine un termen fortonimic românesc – *orhei*, explicat ca lexem preluat în limba noastră din graiurile ungurești – *örhely* „oraș-cetate”, acesta având la bază radicalul *var* „oraș”. Cu ung. *var* este înrudit etimologic apelativul ung. *varos*, care în limba română a dat *oraș* (prin forma intermediară *uaraș*). Toponimul *Orhei* și, probabil, apelativul *orhei*, după cum s-a menționat deja, au putut fi aduse la noi de o veche populație migratorie venită din Transilvania. Această interpretare este susținută, după cum am văzut, și de datele arheologice. Pe locul Vechiului Orhei, în apropierea satului Trebujeni (rn. Orhei), pe malul drept al Răutului, au fost descoperite ruinele unei cetăți moldovenești, care a existat până în sec. al XVI-lea, când fortăreața a fost distrusă în timpul invaziei turcilor și tătarilor.

Pe multe dintre localitățile vechi, probate aheologic sau menționate în documente, după cum s-a subliniat deja, nu le mai găsim printre cele existente, dar aceasta nu înseamnă că ele, în totalitatea lor, au trecut în neființă, au dispărut definitiv. Unele, după cum s-a arătat anterior, au putut să-și schimbe sau să-și modifice întrucâtva denumirile, altele au putut fi înglobate în cuprinsul localităților din vecinătate. Pe baza documentelor medievale s-a stabilit că multe așezări au fost redenumite: Adicăuți (1578) – *Briceni* (orașul), Bezin (1438) – *Donici* (rn. Orhei), Borcești (1592) – *Boșernița* (rn. Rezina), Botneni (1443) – *Bardar* (rn. Ialoveni), Casovca (1840) – *Cașunca* (rn. Florești), Condrești (1657) – *Condrița* (mun. Chișinău), Conojeni (1522) – *Drăgușeni Noi* (rn. Nisporeni), Corlăteni (1519) – *Aluniș* (Râșcani), Cornești (1420) – *Dolna* (rn. Nisporeni), Cunila (1429) – *Căbăiești* (rn. Călărași), Demideni (1617) – *Bulboaca* (rn. Briceni), Fundul Cuii (1912) – *Izvoreni* (rn. Ungheni), Găunoasa (1586) – *Bursuceni* (rn. Sângerei), Grumăzeni (1575) – *Fântâna Albă* (rn. Edineț), Negrești (1443) – *Brăila* (rn. Ialoveni), Nimercești (1437) – *Horești* (rn. Fălești), Oprișeni (1772) – *Buzdugani* (rn. Ungheni), Oțelești (1436) – *Făurești* (rn. Criuleni), Pojarna (1584) – *Bahmut* (rn. Călărași), Pripiceni (1620) – *Dubna* (rn. Soroca), Pulbereni (1655) – *Logănești* (rn. Hâncești), Troienești (1522) – *Covurlui* (rn. Leova), Ușerești (1584) – *Dancu* (rn. Hâncești) ș.a.

Și-au pierdut statutul de comunități rurale separate, fiind comasate cu cele din vecinătate, localitățile: Afumați (1489) comasat cu *Șișcani* (rn. Nisporeni), Budele (1585) cu *Otaci* (orașul), Brădeni (1596) cu *Măgura* (rn. Fălești), Butuceni (1856) cu *Cârpești* (rn. Cantemir), Cartofleanca (1856) cu *Cotova* (rn. Drochia), Cercelești (1614) cu *Bogzești* (rn. Telenești), Colunești (1479) cu *Grozești* (rn. Nisporeni), Făgădău (1920) cu *Pelinei* (rn. Cahul), Frigeni (1649) cu *Albinețul Vechi* (rn. Fălești), Hoimănești (1698) cu *Chiștelnița* (rn. Telenești), Luțeni (1659) cu *Țântăreni* (rn. Anenii Noi), Măcrești (1469) cu *Cârpești* (rn. Cantemir), Mlădinești (1554) cu *Pașcani* (rn. Hâncești), Toporu/Toporești (1493) cu *Cărpineni* (rn. Hâncești), Vădurele (1588) cu *Prajila* (rn. Florești).

Pe parcursul vremii, prin adaptări fonetice, de structură și substituiri de formați, ca astăzi aproape să nu le mai recunoștem, și-au modificat denumirile mai multe localități: Andrieș (1502) – *Andrușu* (rn. Cahul), Belacău (1897) – *Delacău* (rn. Anenii Noi), Bubuiogi

(1518) – *Bubuieci* (mun. Chișinău), Cobiceni (1569) – *Copăceni* (rn. Sângerei), Frățianești (1497) – *Frăsinești* (rn. Ungheni), Hurghinești (1429) – *Gordinești* (rn. Edineț), Nisiporeni (1680) – *Nisporeni* (orașul), Senatovca (1870) – *Sănătăuca* (rn. Florești), Vadul Pietrei (1437) – *Piatra* (rn. Orhei), Vidinți/Iadinți (1609) – *Edineț* (orașul).

Substituirii și modificări de nume, precum și comasări de sate au avut loc și în sec. al XX-lea, mai cu seamă în perioada de obłudire a regimului totalitar stalinist. Dacă precedentele schimbări de ordin nominal și administrativ-teritorial aveau un caracter firesc și natural, prin cele din perioada postbelică se urmărea un alt scop, și anume destrămarea sistemului onimic național, propagarea politicii și ideologiei bolșevic-comuniste. De aici substituirile de denumiri de sate și orașe: *Balan – Malinovskoe* (rn. Râșcani, redenumit în 1973), *Borceag – Biruința* (rn. Cahul, 1950), *Chișcăreni – Lazo* (rn. Sângerei, 1955), *Cârlăneni – Cotovscoe* (rn. Comrat, 1950), *Crihana Nouă – Lebedenco* (rn. Cahul, 1957), *Denevița – Svetlâi* (rn. Comrat, 1950), *Dolna – Pușkino* (Strășeni, 1949), *Dragoș-Vodă – Iliciovca* (rn. Drochia, 1951), *Ghica-Vodă – Miciurin* (rn. Drochia, 1949), *Ialoveni – Kutuzovo* (orașul, 1977), *Mihnea-Vodă – Ceapaevka* (rn. Drochia, 1949), *Sângerei – Lazovsk* (rn. Sângerei, 1965), *Sturzeni – Ukrainka* (rn. Căușeni, 1965), *Șoldănești – Cernenko* (orașul, 1985), *Voinescu – Pobeda* (rn. Hâncești, 1946), *Vălcineț – Maiovka* (rn. Ocnița, 1965) ș.a. Din aceeași categorie propagandistică fac parte și sovetismele: *Komisarovka, Kotovskoe, Krasnaia Bessarabia, Krasnâi Octeabri, Krasnoarmeiscoe, Dzerjinskoe, Lenino, Maiak, Pervomaiskoe, Sovetskoe, Udobnoe, Uiutnoe*.

Dat fiind că pe Prut, în anii '70 ai secolului trecut, s-a început construcția barajului de la Costești-Stânca, apele lacului de acumulare acoperind întinse teritorii din lunca râului, locuitorii satelor Costești și Șerbaca au fost dezmoșteniți de baștina lor istorică și lipsiți de casele și gospodăriile lor proprii, ei fiind nevoiți să se strămute cu traiul în satele din vecinătate Duruitoarea și Duruitoarea Nouă, unii însă, cei mai tineri și mai curajoși, împânzind lumea în căutarea unui loc sub soare. Astfel, așezările voievodale Costești și Șerbaca au fost șterse de pe fața pământului.

Autoritățile regimului totalitar stalinist și-au fcut hatârul și prin mutilarea denumirilor de localități cu vechime de secole: *Bel'fi, Băkoveț, Kagul, Cetăreanî, Kislița, Kolbasna, Falești, Florești, Gârtopî, Gancești, Gorești, Vâhfatînfi, Orgheev, Pererâta, Sturzovka, Stepanovka, Volontirovka* – pentru autenticele nume de orașe și sate *Otaci, Bălți, Bucovăț, Cahul, Citereni, Cășlița, Cobasna, Fălești, Florești, Hârtop, Hâncești, Horești, Ofatinți, Orhei, Pârâta, Sturzeni, Ștefănești, Volintiri*.

Declarate ca așezări fără perspectivă, au fost desființate, prin lichidarea sau comasarea lor, zeci de sate basarabene: Băcioii Noi, Bădicenii Noi, Bădragi, Băiuș, Berești, Bocșa, Camencuța, Căprești, Chetrosu, Cioropcani, Ciulucani, Cociulia Nouă, Cogâlniceni, Colunești, Copăceanca, Coropcenii, Costești, Dănuțeni, Frăsinești, Huluboaia, Greceni, Ialpușeni, Izvoare, Lozeni, Mănoilești, Mihăileni, Munteni, Răzoaia, Selemet, Stodolna, Stolniceni, Tălăiești, Tomeștii Noi, Trifești, Unteni, Unțești, Vulpești ș.a. Prin studii și cercetări minuțioase, cu argumente științifice și dovezi documentare, s-a reușit să se revină, în marea majoritate a cazurilor, la denumirile tradiționale vechi și corecte. Pentru multe localități s-a obținut restabilirea statutului de unități administrative independente de altădată, dispunând de propriile lor organe și instituții de conducere.

Pentru a cerceta și a descrie obiectiv evoluția istorică a orașelor și satelor noastre și pentru a înțelege specificul întregului sistem administrativ-teritorial local, e necesar să se țină cont de toate etapele și procesele de dezvoltare a comunităților umane, de toate schimbările și modificările de ordin nominal și social-structural.

Toponimia e istoria nescrisă a țării, e graiul viu de secole și milenii al poporului. Numele de locuri și localități reflectă principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor. Fiecare nume topic exprimă un anumit conținut, ne comunică o anumită informație (lingvistică, istorică, geografică etc.). Nume lipsite de semnificații nu există, după cum nu există în limbă cuvinte fără conținut. Numele topice nu pot fi modificate sau substituite la întâmplare, după placul fiecăruia. Datoria noastră e să păstrăm intacte numele noastre istorice, așa cum ni s-au transmis din generație în generație, strălucite de înțelepciunea poporului, întru memoria strămoșilor.

Referințe bibliografice

1. Arbore Zamfir. *Dicționarul geografic al Basarabiei*. Chișinău, 1904.
2. Cantemir Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Chișinău, 1992.
3. Ciobanu Ștefan. *Basarabia*. Chișinău, 1993.
4. Cocârlă Pavel. *Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală. Sec. XV-XVIII*. Chișinău, 1991.
5. *Documente privind istoria României. A, Moldova*. București, vol. I, veac. XIV-XV, 1954 și urm.
6. *Documenta Romaniae Historica. A, Moldova*. București, vol. I, 1975 și urm.
7. Eremia Anatol. *Nume de localități*. Chișinău, 1970.
8. Gonța A. *Documente privind istoria României. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*. București, 1990.
9. Hâncu Ion. *Vetre strămoșești din Republica Moldova*. Chișinău, 2003.
10. Philippide Al. *Originea românilor*. Iași, vol. II, 1923.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

BIBLIOGRAFIE

Teodor COTELNIC

BIBLIOGRAFIA SELECTIVĂ* A LINGVISTULUI TEODOR COTELNIC, DOCTOR HABILITAT.

I. CĂRȚI

A. Lucrări personale

1. **Cotelnic, Teodor.** *Adverbializarea numelui*/ Red. Silviu Berejan. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1968, 152 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Dârul A. M.// *Limba și literatura moldovenească*, 1968, nr. 4, p. 72-73; Pojoga V. S.// *Cultura*, 1970, 14 februarie, p. 11.

2. **Cotelnic, Teodor.** *Conversia unităților lexicale.*/ Red. acad. Nicolae Corlăteanu. Chișinău: Știința, 1980, 256 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Belinscaia E. I., Matcovschi I. V.// *Învățământul public*, 1980, 6 aug.; Botnariuc V. F., Tănase C. M. *O apariție prețioasă*// *Învățătorul sovietic*, 1980, nr. 11, p. 59-60; Ețco I. I. *Un valoros studiu...*// *Literatura și arta*, 1980, 2 oct.; Popescu I. V. *Un studiu necesar*// *Zorile Bucovinei*, 1980, 6 aug.; Ciobanu A. I. *Limba și literatura moldovenească*, 1981, nr. 2, p. 73-76.

3. **Cotelnic, Teodor.** *Pagini de sociolingvistică* (în baza materialului din Republica Moldova). Chișinău: Tipografia UPS „Ion Creangă”, 2017, 265 p.

Recenzii: Veronica Olariu. *Revista filologica Iassyensia*, Iași, an. XIII, nr. 2 (26), 2017, p. 305-307.

4. **Cotelnic, Teodor.** *Articole și studii de lingvistică.* Chișinău, 2018, 300 p. (Manuscrisul este sub tipar).

B. Lucrări colective (manuale, dicționare și culegeri de specialitate)

5. **Cotelnic, Teodor.** *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica. Morfologia. Manual pentru cl. 5-7*/ Berejan S. G., Dârul A. M., Ețco I. I., **Cotelnic F. S.**, Musteață V. I. Chișinău: Lumina, 1962, 307 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Eșanu L. *Noua gramatică normativă*// *CM*, 1962, 11 octombrie; Ciobanu A. *Un manual de mult așteptat*// *ÎS*, 1962, nr. 11, p. 61-64; Pânzaru E., Matcovschi I. *O nouă ediție a manualului de gramatică*// *ÎS*, 1963, nr. 1, p. 59-62.

6. **Cotelnic, Teodor.** *Русско-молдавский разговорник*/ A. Dârul, I. Ețco, **F. Cotelnic.** Chișinău: Lumina, 1967, 307 p.

Recenzii: Melniciuc I. R. *Carte de conversație*// *C.*, 1967, 2 decembrie, p. 11; Berejan S. G. *Нужная книга: русско-молдавский разговорник*// *SM*, 1968, 8 ianuarie.

7. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar juridic rus-moldovenesc*/ Red. T. V. Ursu. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1970, 451 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Druță Gh.// CGS, 1970, 31 august.

8. **Cotelnic, Teodor.** *Limba moldovenească contemporană. Vol. 2. Fonetica. Morfologia/* Autori: G. Gogin, I. Evtuşenco, A. Dârul, I. Ciornâi, **T. Cotelnic**, Anatol Ciobanu, N. Pecec, L. Rădăușan, Silviu Berejan, V. Marin; Red. Alexandru Dârul, Anatol Ciobanu. Chișinău: Lumina, 1970, 479 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Borș A. P., Druță Gh. F. *O carte mult așteptată*// CGS, 1971, 26 februarie.

9. **Cotelnic, Teodor.** *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica. Morfologia. Manual pentru cl. 5-6/* Berejan S. G., Dârul A. M., Ețco I. I., **Cotelnic F. S.**, Musteață V. I., Ed. a 2-a. Chișinău, 1970, 228 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Tofan V. *Unele deficiențe ale manualului de morfologie*// C, 1971, 13 martie, p. 5.

10. **Cotelnic, Teodor.** *Русско-молдавский разговорник/* A. Dârul, I. Ețco, **F. Cotelnic**, II-е издание. Chișinău, 1971, 291 p.

11. **Cotelnic, Teodor.** *Capitole din istoria limbii literare moldovenești/* Red. N. G. Corlăteanu, I. I. Ețco, **F. S. Cotelnic**. Chișinău: Lumina, 1971, 295 p. [Text în graf. chirilică].

12. **Cotelnic, Teodor.** *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa, manual pentru instituțiile de învățământ superior/* Anatol Ciobanu, Alexandru Dârul, Ion Ețco, **Fiodor Cotelnic**, Olimpiada Medvedscaia, Ion Mocreac, Nicolae Pecec; Red. A. I. Ciobanu. Chișinău: Lumina, 1981, 438 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Pojoga, Vasile. *Manual de sintaxă pentru instituțiile de învățământ superior*// LA, 1981, 24 iunie, p. 7; Colțun Gheorghe// TM, 1982, 11 august; Gernovei G. *Un studiu valoros*// PS, 1982, Repina T.// FN – Filologičeskie nauki, 1982, nr. 6, p. 82-84; Belinschi E. *Sintaxa limbii moldovenești la o nouă etapă*// ÎP, 1982, 12 mai; Paliu A.// LLM, 1983, nr. 1, p. 69-72; Chitari F. *Un studiu valoros*// ZB, 1984, 6 martie.

13. **Cotelnic, Teodor.** *Varietăți funcțional-stilistice ale limbii moldovenești/* A. M. Dârul, I. I. Ețco, E. N. Constantinovici, **F. S. Cotelnic**, A. Cicală; Red. resp. A. M. Dârul, I. I. Ețco. Chișinău: Știința, 1984, 279 p.

14. *Limba moldovenească literară contemporană: Sintaxa. Manual pentru școlile superioare.../* Red. responsabil Anatol Ciobanu. Ediția a doua revăzută și completată. Chișinău: Lumina, 1987, 466p.

Recenzii: Botnariuc V., Belinschi E.// RLȘL, 1990, nr. 8, p. 103-104; Gudima M.// RLȘL, 1990, nr. 2, p. 90-92.

15. **Cotelnic, Teodor.** *Русско-молдавский разговорник/* A. Dârul, I. Ețco, **F. Cotelnic**, (IV-е издание, пересмотренное). Chișinău: Lumina, 1987, 265 p.

Recenzii: Macarie C. *O carte utilă*// TM, 1988, 28 martie; Plotnic V. *Ghid de conversații*// MS, 1988, 5 octombrie.

16. **Cotelnic, Teodor.** *Capitole de stilistică/* A. Dârul, I. Ețco, **F. Cotelnic**, E. Constantinovici, M. Cosniceanu, A. Cicală; red. resp.: A. Dârul, I. Ețco. Chișinău: Știința, 1990, 441 p. [Text în graf. chirilică].

Recenzii: Botnariuc V.// RLȘL, 1991, nr. 4, p. 99-102; Guțu Valentin// LA, 1990, 22 mai.

17. **Cotelnic, Teodor.** *Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române/* Silviu Berejan, Anatolie Ciobanu, I. Ețco, **T. Cotelnic**, Al. Dârul, N. Mățaș,

I. Dumeniuc, I. Mocreac, G. Rusnac. Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a R. S. S. Moldovenească; Red. resp. Silviu Berejan. Chișinău: Lumina, 1990, 240 p.

Recenzii: Magdalena Vulpe// RLȘL, 1992, nr. 3, p. 95-98; Zugun P.// RLȘL, 1992, nr. 4, p. 95-96.

18. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie/ T. Cotelnic, A. Dârul, I. Ețco.* Chișinău: Redacția principală a Enciclopediilor Moldovei, 1991, 768 p.

19. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar explicativ uzual al limbii române/* Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova. Colectiv de autori. Conducătorul lucrării acad. Silviu Berejan. Chișinău: Litera, 2000, 638 p.

20. **Cotelnic, Teodor.** *Gramatica uzuală a limbii române/* Ion Bărbuță, Armenia Cicală, Elena Constantinovici, **Teodor Cotelnic**, Alexandru Dârul. Coordonator: Teodor Cotelnic, red. responsabili Mioara Avram și Silviu Berejan. Chișinău: Litera Educațional, 2000, 351 p.

Recenzii: Ciobanu, Anatol. *Gramatica uzuală a limbii române/* Făclia, 2001, 12 decembrie, p. 7.

21. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar juridic rus-român/ Teodor Cotelnic, Ion Ețcu, Leonid Lungu.* Chișinău: Litera, 2001, 549 p.

22. **Cotelnic, Teodor.** *Ghid de conversație rus-român/ A. Dârul, I. Ețco, T. Cotelnic.* Chișinău: Lumina, 2001, 306 p.

23. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar român-rus/ Teodor Cotelnic, Ion Zaporozjan.* Chișinău: Cartier, 2001, 503 p.

Recenzii: Palii Alexei. *Încă un dicționar român-rus/* LR [Chișinău], 2002, nr. 1-3, p. 156-157; Anatol Ciobanu. *O operă lexicografică de mare valoare/* AȘUSC, seria științe filologice, 2004, p. 488-490.

24. **Cotelnic, Teodor.** *Ghid de conversație rus-român/ A. Dârul, I. Ețco, T. Cotelnic.* Chișinău: Lumina, 2004, 310 p.

25. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar rus-român/ Teodor Cotelnic, Ion Zaporozjan.* Chișinău: Cartier, 2007, 762 p.

II. LUCRĂRI INDIVIDUALE ÎN REVISTE (ARTICOLE, TEZE) ȘI COMPARTIMENTE (PARAGRAFE, CAPITOLE) ÎN MANUALE

1. **Cotelnic, Teodor.** *Pe marginea unor reviste („Agricultura și vităritul Moldovei”, „Grădinăritul, vieritul și vinăritul Moldovei”)/ Teodor Cotelnic, Anatol Ciobanu/ LLM¹.* Chișinău, 1959, nr. 1, p. 65-69 [Text în graf. chirilică].

---

1 * În listă am folosit următoarele abrevieri: AȘILL – *Analele științifice/* Institutul de limbă și literatură al AȘ a RSSM; AȘUSC – *Analele științifice/* Universitatea de Stat din Chișinău; C – Cultura; CGS – Chișinău. Gazetă de Sară; CL – Cultivarea limbii; CM – Cultura Moldovei; F – Flux; GN – Glasul națiunii; ÎP – Învățământul public; ÎS – Învățătorul sovietic; LA – Literatura și arta; LLM – Limba și literatura moldovenească; MS – Moldova suverană; MS – Moldova Socialistă (până la 1992); N – Nistru; RLȘL – Revistă de lingvistică și știință literară; PS – Pedagogul sovietic; SM – Советская Молдавия; T – Timpul; TM – Tinerimea Moldovei; Ț – Țara; VI – Вопросы языкознания; ZB – Zorile Bucovinei (Cernăuți).

2. **Cotelnic, Teodor.** *Limba și literatura în paginile revistei „Învățământul Sovietic”*. Chișinău, 1959, nr. 2, p. 74-77 [Text în graf. chirilică].
3. **Cotelnic, Teodor.** *Instituțiile de învățământ au nevoie de manuale bune*// N, 1959, nr. 7, p. 139-140 [Text în graf. chirilică].
4. **Cotelnic, Teodor.** *Era nevoie și de o erată*// CM, 10 mai 1959, p. 3 [Text în graf. chirilică].
5. **Cotelnic, Teodor.** *Observații asupra lexicului actelor publice din prima jumătate a sec. al XIX-lea*// Тезисы докладов второй конференции молодых ученых Молдавии. Кишинев: Издательство „Штиинца”, 1960, p. 59-60. [Text în graf. chirilică].
6. **Cotelnic, Teodor.** *Răsfoind revista „Limba și literatura moldovenească”*// CM, 1960, 6 martie. [Text în graf. chirilică].
7. **Cotelnic, Teodor.** *Note despre limba și stilul gazetei „Tinerimea Moldovei”*/ Ion Ețcu, **Teodor Cotelnic**// LLM, 1961, nr. 4, p. 61-65. [Text în graf. chirilică].
8. **Cotelnic, Teodor.** *Delimitarea infinitivului în funcție de complement de infinitivul component al predicatului verbal*/ Berejan Silviu, *Cotelnic Teodor* // AȘILL, vol. X, 1961, p. 37-43. [Text în graf. chirilică].
9. **Cotelnic, Teodor.** *Unele căi de îmbogățire a vocabularului limbii moldovenești*/ Ion Ețcu, **Teodor Cotelnic**// CL, vol. I, 1961, p. 9-17. [Text în graf. chirilică].
10. **Cotelnic, Teodor.** *Cu privire la elementele slave răsăritene în unele acte publice din prima jumătate a veacului al XIX-lea*// Восточнославянские-молдавские языковые взаимоотношения/ Отв. ред. С. Бережан, Н. Корлэтяну. Кишинев: Штиинца, 1961, p. 34-54. [Text în graf. chirilică].
11. **Cotelnic, Teodor.** *Limba și gândirea*/ I. Ețcu, **Teodor Cotelnic**// CM, 1961, 29 iunie. [Text în graf. chirilică].
12. **Cotelnic, Teodor.** *Unele cazuri de folosire a articolului pronominal*// CL, vol. II, 1962, p. 63-69. [Text în graf. chirilică].
13. **Cotelnic, Teodor.** *Note despre acordul predicatului cu subiectul*// CL, vol. III, 1963, p. 40-43. [Text în graf. chirilică].
14. **Cotelnic, Teodor.** *Despre scrierea unor adverbe și locuțiuni adverbiale*// CL, vol. III, 1963, p. 73-77. [Text în graf. chirilică].
15. **Cotelnic, Teodor.** *Asupra adverbializării substantivelor fără prepoziții*// Studii de limbă moldovenească. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1963, p. 28-43. [Text în graf. chirilică].
16. **Cotelnic, Teodor.** *Adverbializarea unităților frazeologice*// Труды III-ей конференции молодых ученых Молдавии, вып. III. Chișinău, 1963, p. 98-99. [Text în graf. chirilică].
17. **Cotelnic, Teodor.** *Unele criterii de stabilire a construcțiilor substantivele (prepoziție + substantiv)*// LLM, 1963, nr. 2, p. 43-50. [Text în graf. chirilică].
18. **Cotelnic, Teodor.** *Ortografia unor adverbe*// CM, 1963, 23 mai. [Text în graf. chirilică].
19. **Cotelnic, Teodor.** *Câteva considerații asupra adverbializării adjectivelor*// LLM, 1964, nr. 1, p. 37-45. [Text în graf. chirilică].
20. **Cotelnic, Teodor.** *Despre folosirea cuvintelor de tipul „familial”*// ÎS, 1964, nr. 6, p. 65-66. [Text în graf. chirilică].

21. **Cotelnic, Teodor.** *Valoarea adverbială a unor participii*// Материалы IV конференции ученых Молдавии. Кишинев, 1965, p. 38-41. [Text în graf. chirilică].
22. **Cotelnic, Teodor.** *Greșeli de limbă în gazetele „Drapelul Biruinței (Dubăsari) și „Drapelul Leninist” (Tiraspol)*// CL, vol. IV, 1966, p. 77-84. [Text în graf. chirilică].
23. **Cotelnic, Teodor.** *Asupra substantivizării adjectivelor în limba moldovenească*// Conferința științifică, consacrată problemelor de filologie moldovenească în cei 50 de ani ai Puterii Sovietice (Tezele referatelor). Bălți, 1967, p. 32-34. [Text în graf. chirilică].
24. **Cotelnic, Teodor.** *Asupra caracterizării gramaticale a frazeologismelor adverbiale*// LLM, 1967, nr. 2, p. 40-47. [Text în graf. chirilică].
25. **Cotelnic, Teodor.** *Valoarea adverbială a substantivelor precedate de prepoziții*// AȘUSC (filologie, 1967, vol. 81, p. 51-69. [Text în graf. chirilică].
26. **Cotelnic, Teodor.** *Переход имен прилагательных в категорию наречия (на материале молдавского языка)*// Вопросы теории частей речи на материале языков различных типов. Ленинград: Наука, 1968, p. 146-151.
27. **Cotelnic, Teodor.** *Paronimele de tipul „familiar – familial” și „interesant – interesat”*// CL, vol. VI, 1968, p. 49-51. [Text în graf. chirilică].
28. **Cotelnic, Teodor.** *Despre scrierea cu majuscule*// CL, vol. VI, 1968, p. 63-67. [Text în graf. chirilică].
29. **Cotelnic, Teodor.** *Redarea în dicționare a unor nume adverbializate*// Probleme de lexicologie și lexicografie. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1968, p. 75-81. [Text în graf. chirilică].
30. **Cotelnic, Teodor.** *Opinii leniniste privind cultivarea limbii*// LLM, 1970, nr. 3, p. 1-8. [Text în graf. chirilică].
31. **Cotelnic, Teodor.** *Adjectivul (afară de gradele de comparație)*// Limba moldovenească contemporană. Fonetica. Morfologia. Vol. II/ Red. Al. Dâru, A. Ciobanu. Chișinău: Lumina, 1970, p. 184-185. [Text în graf. chirilică].
32. **Cotelnic, Teodor.** *Modul indicativ*// *Ibidem*, p. 301-323. [Text în graf. chirilică].
33. **Cotelnic, Teodor.** *Adverbul*// *Ibidem*, p. 394-415. [Text în graf. chirilică].
34. **Cotelnic, Teodor.** *Interjecția*// *Ibidem*, p. 467-475. [Text în graf. chirilică].
35. **Cotelnic, Teodor.** *Vasile Alecsandri și limba literară (variantă prescurtată)*// C, 1971, 9 octombrie, p. 7. [Text în graf. chirilică].
36. **Cotelnic, Teodor.** *Vasile Alecsandri și limba literară din epoca sa*// LLM, 1971, nr. 3, p. 11-16. [Text în graf. chirilică].
37. **Cotelnic, Teodor.** *Gazetele românești (Cu privire la corectitudinea limbii)*// CL, 1971, vol. VII, p. 77-88. [Text în graf. chirilică].
38. **Cotelnic, Teodor.** *Note privind adjectivele gerunziale*// LLM, 1971, nr. 2, p. 38-43. [Text în graf. chirilică].
39. **Cotelnic, Teodor.** *Dezvoltarea stilului administrativ*// Capitole din istoria limbii literare moldovenești/ Red. N. Corlăteanu, I. I. Ețco, **F. S. Cotelnic**. Chișinău: Lumina, 1971, p. 262-272. [Text în graf. chirilică].
40. **Cotelnic, Teodor.** *Dezvoltarea stilului științific*// *Ibidem*, p. 246-262. [Text în graf. chirilică].
41. **Cotelnic, Teodor.** *Dezvoltarea stilului publicistic*/ Ion Ețco, **Teodor Cotelnic**// *Ibidem*, p. 229-246. [Text în graf. chirilică].

42. **Cotelnic, Teodor.** *Dezvoltarea limbii literare moldovenești până în secolele XVIII-XIX/ Nicolae Corlăteanu, Teodor Cotelnic// Ibidem*, p. 34-49. [Text în graf. chirilică].
43. **Cotelnic, Teodor.** *Principalele etape de dezvoltare a limbii literare moldovenești/ Nicolae Corlăteanu, Ion Ețco, Teodor Cotelnic// Ibidem*, p. 31-34. [Text în graf. chirilică].
44. **Cotelnic, Teodor.** *Abrevierile// Ibidem*, p. 74-82. [Text în graf. chirilică].
45. **Cotelnic, Teodor.** *Unele tendințe în dezvoltarea structurii morfologice/ Nicolae Corlăteanu, Ion Ețco, Teodor Cotelnic// Ibidem*, p. 121-127. [Text în graf. chirilică].
46. **Cotelnic, Teodor.** *Cuvintele compuse// Ibidem*, p. 115-117. [Text în graf. chirilică].
47. **Cotelnic, Teodor.** *Substantivizarea// Ibidem*, p. 115-117. [Text în graf. chirilică].
48. **Cotelnic, Teodor.** *Adverbul// Ibidem*, p. 127-133. [Text în graf. chirilică].
49. **Cotelnic, Teodor.** *Despre numele de acțiune în -re// LLM*, 1972, nr. 3, p. 28-34. [Text în graf. chirilică].
50. **Cotelnic, Teodor.** *Asupra trecerii dintr-o clasă morfologică în alta// Научная Конференция проф.-препод. состава КГУ по итогам науч.-исслед. работы за 1972 г. Секция общественных и гуманитарных наук. (Тезисы докладов), Кишинев, 1972, p. 160-162.* [Text în graf. chirilică].
51. **Cotelnic, Teodor.** *Относительно синтаксической функции конверсии// Проблемы теории членов предложения. Кишинев: Штиинца, 1973, p. 183-188.*
52. **Cotelnic, Teodor.** *Verbe denominative formate prin conversie// Научная Конференция проф.-препод. состава КГУ по итогам науч.-исслед. работы за 1972 г. Секция общественных и гуманитарных наук. (Тезисы докладов). Кишинев, 1973, p. 360-362.* [Text în graf. chirilică].
53. **Cotelnic, Teodor.** *Un compartiment neglijat al lexicului (Abrevierile formate din inițiale)// Studii de lexicografie și lexicologie. Chișinău: Știința, 1973, p. 24-29.* [Text în graf. chirilică].
54. **Cotelnic, Teodor.** *Dimitrie Cantemir și vocabularul științific// LLM*, 1973, nr. 3, p. 64-69. [Text în graf. chirilică].
55. **Cotelnic, Teodor.** *Substantivele postverbale formate prin conversie// LLM*, 1974, nr. 2, p. 62-67. [Text în graf. chirilică].
56. **Cotelnic, Teodor.** *Asupra verbalizării părților de vorbire// Funcția expresivă a limbii moldovenești. Chișinău, 1974, p. 47-61.* [Text în graf. chirilică].
57. **Cotelnic, Teodor.** *Eminescu și limba monumentelor literare vechi// LLM*, 1975, nr. 2, p. 52-58. [Text în graf. chirilică].
58. **Cotelnic, Teodor.** *Elemente arhaice în poezia eminesciană// C*, 1975, 25 octombrie, p. 9. [Text în graf. chirilică].
59. **Cotelnic, Teodor.** *Neologismele în poezia eminesciană// C*, 1976, 5 iunie, p. 10. [Text în graf. chirilică].
60. **Cotelnic, Teodor.** *Asupra conversiei unor prefixoidale// LLM*, 1976, nr. 3, p. 37-42. [Text în graf. chirilică].
61. **Cotelnic, Teodor.** *Mihail Eminescu și cultivarea limbii// CL. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1977, p. 91-102.* [Text în graf. chirilică].
62. **Cotelnic, Teodor.** *Сдвиги в значении при переходе нарицательных имен в собственные// Тезисы симпозиума „Проблемы значения в современной лингвистике” (16-18 мая 1977). Tbilisi, 1977, p. 43-46.*

63. **Cotelnic, Teodor.** *Opinii eminesciene privind limba*// C, 1977, 15 ianuarie, p. 10-11. [Text în graf. chirilică].
64. **Cotelnic, Teodor.** *Trecerea substantivelor comune în cele proprii și a celor proprii în comune*// LLM, 1978, nr. 1, p. 18-29. [Text în graf. chirilică].
65. **Cotelnic, Teodor.** *Конверсия как источник омонимии*// Тезисы IV Всесоюзной конференции по романскому языкознанию. Современные проблемы романистики, ч. I. Калинин, 1978, p. 76-77.
66. **Cotelnic, Teodor.** *Trecerea substantivelor comune în cele proprii și a celor proprii în comune (II)*// LLM, 1979, nr. 2, p. 32-43. [Text în graf. chirilică].
67. **Cotelnic, Teodor.** *Mihai Eminescu despre limbajul scenic*// LA, 1978, 12 ianuarie. [Text în graf. chirilică].
68. **Cotelnic, Teodor.** *Despre întrebuițarea unor abrevieri*// CL, 1979, p. 3-11. [Text în graf. chirilică].
69. **Cotelnic, Teodor.** *Locul și rolul neologismelor în poezia eminesciană*// N, 1980, nr. 1, p. 135-140. [Text în graf. chirilică].
70. **Cotelnic, Teodor.** *Exigențele leniniste față de stil*// LA, 1980, 3 aprilie. [Text în graf. chirilică].
71. **Cotelnic, Teodor.** *Conjuncțiile formate prin conversie*// ÎS, 1980, nr. 3, p. 38-43. [Text în graf. chirilică].
72. **Cotelnic, Teodor.** *Din nou despre scrierea cu inițială majusculă*// LLM, 1981, nr. 1, p. 53-57. [Text în graf. chirilică].
73. **Cotelnic, Teodor.** *Redarea în dicționare a omonimelor conversionale*// Lexicul și frazeologia limbii moldovenești contemporane. Chișinău: Știința, 1981, p. 212-222. [Text în graf. chirilică].
74. **Cotelnic, Teodor.** *Scrierea împreună sau separat a adverbilor în ortografia moldovenească*// ÎS, 1981, nr. 10, p. 20-24. [Text în graf. chirilică].
75. **Cotelnic, Teodor.** *Părțile omogene ale propoziției*// Limba moldovenească literară contemporană, Sintaxa/ red. A. I. Ciobanu. Chișinău: Lumina, 1981, p. 205-220. [Text în graf. chirilică].
76. **Cotelnic, Teodor.** *Părțile secundare izolate ale propoziției*// *Ibidem*, p. 221-233. [Text în graf. chirilică].
77. **Cotelnic, Teodor.** *Cuvintele nelegate sintactic cu propoziția*// *Ibidem*, p. 234-256. [Text în graf. chirilică].
78. **Cotelnic, Teodor.** *Topica părților de propoziție*// *Ibidem*, p. 257-274. [Text în graf. chirilică].
79. **Cotelnic, Teodor.** *Vorbirea directă și indirectă*// *Ibidem*, p. 420-433. [Text în graf. chirilică].
80. **Cotelnic, Teodor.** *К вопросу о конверсии (субстантивация имён прилагательных в молдавском языке)*// Оптимизация теории отражения. Кишинев, 1982, с. 102-103.
81. **Cotelnic, Teodor.** *Конверсионная омонимия и её трактовка в словарях*// Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. Кишинев, 1982, с. 144-148.

82. **Cotelnic, Teodor.** *Despre ortografia cuvintelor compuse*// LLM, 1982, nr. 1, p. 31-40. [Text în graf. chirilică].
83. **Cotelnic, Teodor.** *Despre unele derivate în -ist*// CL, 1982, p. 3-6. [Text în graf. chirilică].
84. **Cotelnic, Teodor.** *Adverbe pseudoadjektivizate*// CL, 1982, p. 40-43. [Text în graf. chirilică].
85. **Cotelnic, Teodor.** *Dimitrie Ralet și limba literară*// LLM, 1983, nr. 1, p. 58-61. [Text în graf. chirilică].
86. **Cotelnic, Teodor.** *Elemente de stil științific în limba moldovenească din sec. XVII-XVIII*// Социально-историческая обусловленность развития молдавского национального языка. Кишинев: Штиинца, 1984, p. 134-148. [Text în graf. chirilică].
87. **Cotelnic, Teodor.** *Влияние русской деривационной системы на молдавскую*// Сопоставительное изучение словообразования славянских языков (Тезисы международного симпозиума. Москва, 1984, с. 138-140.
88. **Cotelnic, Teodor.** *Constantin Negruzzi despre limbă*// LLM, 1984, nr. 1, p. 59-62. [Text în graf. chirilică].
89. **Cotelnic, Teodor.** *Stilul științific*// Varietăți funcțional-stilistice ale limbii moldovenești. Chișinău: Știința, 1984, p. 72-133. [Text în graf. chirilică].
90. **Cotelnic, Teodor.** *Particularități stilistice ale prozei lui Constantin Negruzzi*// Актуальные вопросы филологии – Probleme actuale de filologie. Chișinău: Știința, 1985, p. 185-193. [Text în graf. chirilică].
91. **Cotelnic, Teodor.** *Семантические сдвиги при субстантивации прилагательных (на материале молдавского языка)*// Современные проблемы романистики: функциональная семантика (Тезисы V Всесоюзной Конференции по романскому языкознанию. Т. I, Калинин, 1986, с. 155-156.
92. **Cotelnic, Teodor.** *Inconsecvențe ortografice*// CL, 1986, p. 10-25. [Text în graf. chirilică].
93. **Cotelnic, Teodor.** *Observații privind „Cazania” lui Varlaam*// Probleme de istorie a limbii. Chișinău: Știința, 1986, p. 66-78 [Text în grafie chirilică].
94. **Cotelnic, Teodor.** *Observații privind limba Cazaniei lui Varlaam*// Probleme de istorie a limbii. Chișinău: Știința, 1986, p. 66-77. [Text în graf. chirilică].
95. **Cotelnic, Teodor.** *Constantin Stamati despre limbă*// LLM, 1986, nr. 4, p. 9-12. [Text în graf. chirilică].
96. **Cotelnic, Teodor.** *Unele considerente privind acordul*// LLM, 1987, nr. 1, p. 7-15. [Text în graf. chirilică].
97. **Cotelnic, Teodor.** *Конверсия как способ словообразования*// Актуальные проблемы русского словообразования (Тезисы V респ. научно-теорет. конференции, ч. I. Самарканд, 1987, с. 310-313.
98. **Cotelnic, Teodor.** *Cu privire la acordul atributului*// PS, 1988, nr. 3, p. 59-62. [Text în graf. chirilică].
99. **Cotelnic, Teodor.** *Limba maternă ca patrimoniul*// PS, 1988, nr. 8, p. 52. [Text în graf. chirilică].
100. **Cotelnic, Teodor.** *Contribuția lui Gh. Asachi la dezvoltarea și îmbogățirea limbii literare*// LLM, 1988, nr. 4, p. 61-65. [Text în graf. chirilică].

101. **Cotelnic, Teodor.** *Observații privind limba și stilul publicațiilor. „Tânărul Leninist”, „Scânteia Leninistă” și „Tinerimea Moldovei”*// CL, 1989, p. 11-28. [Text în graf. chirilică].
102. **Cotelnic, Teodor.** *Inovații derivatice în presa periodică*// LLM, 1989, nr. 4, p. 25-31. [Text în graf. chirilică].
103. **Cotelnic, Teodor.** *Alexandru Dâru la 60 de ani*// LLM, 1989, nr. 2, p. 70-72. [Text în graf. chirilică].
104. **Cotelnic, Teodor.** *Resursele stilistice de ordin derivativ*// Capitole de stilistică/ Red. resp. A. Dâru, I. Ețco. Chișinău: Știința, 1990, p. 177-192. [Text în graf. chirilică].
105. **Cotelnic, Teodor.** *Straturile lexicale sub raport stilistic*// *Ibidem*, p. 192-211.
106. **Cotelnic, Teodor.** *Valoarea stilistică a interjecțiilor și onomatopeelor*// *Ibidem*, p. 264-269.
107. **Cotelnic, Teodor.** *Valoarea stilistică a cuvintelor, construcțiilor și propozițiilor incidente*// *Ibidem*, p. 295-298.
108. **Cotelnic, Teodor.** *Expresivitatea părților secundare izolate ale propozițiilor*// *Ibidem*, p. 298-303.
109. **Cotelnic, Teodor.** *Valoarea stilistică a topicii*// *Ibidem*, p. 303-310.
110. **Cotelnic, Teodor.** *Aspectul social normativ al comunicării și varierea stilisticii*// *Ibidem*, p. 334-344.
111. **Cotelnic, Teodor.** *Stilul științific*// *Ibidem*, p. 364-374.
112. **Cotelnic, Teodor.** *Vasile Alecsandri și problemele limbii literare*// RLȘL, 1990, nr. 5, p. 3-12.
113. **Cotelnic, Teodor.** *Mihail Kogălniceanu și limba literară*// RLȘL, 1991, nr. 6, p. 89-92.
114. **Cotelnic, Teodor.** *Conversiunea ca procedeu de formare a cuvintelor*// Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Tom XXXVII/ XXXVIII, secția III e. Lingvistică, Iași, 1991-1992, p. 307-312.
115. **Cotelnic, Teodor.** *Despre modificarea ortografiei*// Ortografia limbii române: trecut, prezent, viitor, Iași: Institutul European, 1992, p. 95-98.
116. **Cotelnic, Teodor.** *Pretenții nejustificate*// Berejan Silviu, Ețcu Ion, **Cotelnic Teodor**// GN, 1992, 15 mai, p. 2.
117. **Cotelnic, Teodor.** *Particularități lingvistice ale prozei lui Constantin Negruzzi*// RLȘL, 1993, nr. 4, p. 57-66.
118. **Cotelnic, Teodor.** *Unele probleme de fonetică în interpretarea lui Mihai Eminescu*// RLȘL, 1993, nr. 5, p. 69-73.
119. **Cotelnic, Teodor.** *Accentuarea greșită a unor cuvinte (Teze)*// Congresul XVIII al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte. Chișinău, 1993, p. 53-54.
120. **Cotelnic, Teodor.** *Fluctuații în accentuarea unor cuvinte*// RLȘL, 1994, nr. 1, p. 55-60.
140. **Cotelnic, Teodor.** *Rolul semnului categorial la clasificarea cuvintelor autosemantice în părți de vorbire (Teze)*// Probleme ale științelor socio-umane și modernizarea învățământului (Conferința științifică a UPS „Ion Creangă”, 3-4 martie 1999. Chișinău, 1999, p. 182.
141. **Cotelnic, Teodor.** *Grigore Cincilei (1927-1999). In memoriam*// RLȘL, 1999, nr. 1-2, p. 146-148.

142. **Cotelnic, Teodor.** *Silabația și trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul*// Gramatica uzuală a limbii române/ red. resp. Mioara Avram și Silviu Berejan. Chișinău: Litera Educațional, 2000, p. 28-29.
143. **Cotelnic, Teodor.** *Semnele ortografice*// *Ibidem*, p. 29-31.
144. **Cotelnic, Teodor.** *Scrierea cu majuscule*// *Ibidem*, p. 31-36.
145. **Cotelnic, Teodor.** *Numeralul*// *Ibidem*, p. 123-136.
146. **Cotelnic, Teodor.** *Adverbul*// *Ibidem*, p. 183-185.
147. **Cotelnic, Teodor.** *Interjecția*// *Ibidem*, p. 210-216.
148. **Cotelnic, Teodor.** *Acordul predicatului cu subiectul*// *Ibidem*, p. 244-248.
149. **Cotelnic, Teodor.** *Apoziția*// *Ibidem*, p. 252-255.
150. **Cotelnic, Teodor.** *Elementul predicativ suplimentar*// *Ibidem*, p. 268-271.
151. **Cotelnic, Teodor.** *Părțile de propoziție multiple*// *Ibidem*, p. 271-278.
152. **Cotelnic, Teodor.** *Elementele nelegate gramatical de propoziție: adresările, elementele incidente*// *Ibidem*, p. 279-286.
153. **Cotelnic, Teodor.** *Propoziții coordonate*// *Ibidem*, p. 290-297.
154. **Cotelnic, Teodor.** *Propozițiile subiectivă, predicativă, atributivă, apozitivă și predicativă suplimentară*// *Ibidem*, p. 297-303.
155. **Cotelnic, Teodor.** *Fraze cu mai multe propoziții subordonate și coordonate*// *Ibidem*, p. 315-319.
156. **Cotelnic, Teodor.** *Perioada*// *Ibidem*, p. 319-321.
157. **Cotelnic, Teodor.** *Dezvoltarea părților de propoziție în propoziții subordonate și contragerea propozițiilor subordonate în părți de propoziție*// *Ibidem*, p. 321-323.
158. **Cotelnic, Teodor.** *Vorbirea directă și indirectă*// *Ibidem*, p. 323-330.
159. **Cotelnic, Teodor.** *Topica cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază*// *Ibidem*, p. 331-342.
160. **Cotelnic, Teodor.** *Situația limbii române în Republica Moldova*// Destin românesc. Chișinău – București 1. Anul VII, nr. 25, 2000, p. 124-129.
161. **Cotelnic, Teodor.** *Grija lui Eminescu pentru cultivarea limbii române*// Omagiu prof. universitar Vitalie Marin la 70 de ani. Chișinău, 2000: CEP USM, p. 146-157.
162. **Cotelnic, Teodor.** *Caracterul unilateral al bilingvismului în Republica Moldova (Teze)*// Conferința științifică jubiliară „Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău la 60 de ani”, 2000, 10-19 octombrie, p. 353-357.
163. **Cotelnic, Teodor.** *Mărturii eminesciene privind limba și scenic*// LR [Chișinău], 2000, nr. 6-12, p. 93-96.
164. **Cotelnic, Teodor.** *Referința privind interacțiunea părților de vorbire în limba română*// Актуальные проблемы современной филологии. Материалы междунауч. конф. посв. 80-летию проф. В. Н. Мигирова, Бălți: Presa universitară bălțeană, 2001, p. 250-253.
165. **Cotelnic, Teodor.** *Adoptarea Legislației lingvistice și revenirea la grafia latină: efecte și perspective*// Conferința „Mult e dulce și frumoasă...”, 1999. Cahul – Chișinău, 2001, p. 43-51.
166. **Cotelnic, Teodor.** *Norma lingvistică și variantele*// LR [Chișinău]. 2001, nr. 9-12, p. 85-87.
167. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar juridic rus-român*/ **Cotelnic, Teodor**, Ețcu Ion, Lungu Leonid. Chișinău: Litera, 2001, 549 p.

168. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar român-rus/ Cotelnic, Teodor*, Zaporojan Ion. Chișinău: Cartier, 2001, 503 p.
169. **Cotelnic, Teodor.** *Ghid de conversație rus-român/ Cotelnic, Teodor*, Ețcu Ion, Dâru Alexandru. Chișinău – București: Litera Internațional, 2001, 310 p.
170. **Cotelnic, Teodor.** *Aspecte ale bilingvismului în republica Moldova// Un lingvist pentru secolul XXI. Colocviul internațional „Filologia secolului XXI”; organizat cu prilejul a 80 de ani din ziua nașterii prof. Eugeniu Coșeriu (Bălți, 18-19 mai 2001). Chișinău: Știința, 2002, p. 71-75.*
171. **Cotelnic, Teodor.** *Despre verbele cu sau fără sufixele -ez, -esc// RLȘL, 2002, nr. 3-4, p. 103-106.*
172. **Cotelnic, Teodor.** *Prepoziționalizarea adverbilor în limba română// Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului: Conferința științifică anuală a UPS „Ion Creangă” (20-21 martie 2002). Rezumate și comunicări. Chișinău, 2002, p. 371-375.*
173. **Cotelnic, Teodor.** *Situația lingvistică în așa-zisa „Republică Nistreană”// Probleme actuale de lingvistică. Omagiu prof. universitar Valeriu Rusu. Chișinău: CE USM, 2002, p. 169-174.*
174. **Cotelnic, Teodor.** *Legislația lingvistică și funcționarea ei în Republica Moldova// Conexiuni perspective în filologia contemporană (teze și comunicări, vol. I). Conferință științifică internațională consacrată aniversării a 60-a de la nașterea lui Victor Banaru (24-25 septembrie 2001). Chișinău, 2002, p. 120-121.*
175. **Cotelnic, Teodor.** *De ce în Republica Moldova limba română nu este mijloc de comunicare interetnică?// RLȘL, 2003, nr. 1-2, p. 105-110.*
176. **Cotelnic, Teodor.** *În laboratorul de creație a unui lingvist (despre Ion Ețcu)// LR [Chișinău], 2003, nr. 2-3, p. 59-62.*
177. **Cotelnic, Teodor.** *Mereu la datorie. Ion Ețcu la 70 de ani/ Corlăteanu Nicolae, Cotelnic, Teodor// LA, 2003, 18 septembrie, p. 7.*
178. **Cotelnic, Teodor.** *Politica lingvistică în Transnistria// Colocviul Internațional de științe ale limbajului: Limbaje și comunicări, vol. al VI-lea, partea I – In onorem Eugen Coșeriu, Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2003, p. 119-126.*
179. **Cotelnic, Teodor.** *Cuvânt despre un vechi și bun coleg/ Berejan Silviu, Cotelnic, Teodor, Ețcu Ion// T., 2004, 2 aprilie, p. 20.*
180. **Cotelnic, Teodor.** *Eminent cercetător și profesor universitar (Anatol Ciobanu – 70)// LR, 2004, nr. 1-3, p. 23-27.*
181. **Cotelnic, Teodor.** *E necesar ca statul să promoveze o politică lingvistică clară, bazată pe investigații științifice (nu pe minciuni)// LR [Chișinău], 2004, nr. 7-8, p. 23-26.*
182. **Cotelnic, Teodor.** *Politica etnolingvistică în Republica Moldova// Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene, Iași, 2004, p. 220-227.*
183. **Cotelnic, Teodor.** *Limba oficială și minoritățile lingvistice în Republica Moldova// Limbaje și comunicare. Colocviul internațional de științe ale limbajului. vol. VII. Cernăuți – Suceava, EUS, 2005, p. 349-360.*
184. **Cotelnic, Teodor.** *Slujitor fidel al verbului matern (Nicolae Corlăteanu – 90)/ Ion Ețcu, Cotelnic, Teodor// LR [Chișinău], 2005, nr. 4, p. 35-39.*

185. **Cotelnic, Teodor.** *Din viața academicianului N. Corlăteanu*// Academicianul Nicolae Corlăteanu. Biobibliografie. Chișinău: Știința, 2006, p. 12-23.
186. **Cotelnic, Teodor.** *Limba română în contextul sociolingvistic din Transnistria*// Limba română azi, Iași – Chișinău, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007.
187. **Cotelnic, Teodor.** *Dicționar rus-român*/ **Cotelnic Teodor**, Zaporojan Ion. Chișinău: Cartier, 2007, 762 p.
188. **Cotelnic, Teodor.** *Silviu Berejan: omul, cetățeanul, savantul. In memoriam*/ **Cotelnic Teodor**, Ețcu Ion// Timpul de dimineață, 2007, 14 decembrie, p. 10.
189. **Cotelnic, Teodor.** *Opinia academicianului Silviu Berejan*// RLȘL, 2008, nr. 3-4, p. 127-135.
190. **Cotelnic, Teodor.** *Neobosit propagator și organizator al științei lingvistice*// RLȘL, 2009, nr. 1-2, p. 40-46.
191. **Cotelnic, Teodor.** *Așa a trecut el prin viață*/ **Teodor, Cotelnic**, Ion Ețcu// Studia lingvistica et philologica. In memoriam Magistri Nicolae Corlăteanu. Chișinău: CEP USM, 2009, p. 34-39.
192. **Cotelnic, Teodor.** *Un ilustru cultivator al frumosului*/ Ion Ețcu, **Teodor, Cotelnic**// Studia lingvistica et philologica. In memoriam Magistri Nicolae Corlăteanu. Chișinău: CEP USM, 2009, p. 211-219.
193. **Cotelnic, Teodor.** *Nicolae Mățaș – profesor, savant și apărător al cetății*// Dionis Lica. Clopotul amintirilor durute: Nicolae Mățaș la 70 de ani. Chișinău, UPS „I. Creangă”, 2010., p. 157-166.
194. **Cotelnic, Teodor.** *Același articol retipărit*// Philologia, Institutul de Filologie. Chișinău, 2010, p. 127-132.
195. **Cotelnic, Teodor.** *Cuvânt despre coleg*// Analele științifice ale Universității Cooperatist-Comerciale din Moldova. Chișinău, 2010, p. 41-49.
196. **Cotelnic, Teodor.** *Ion Ețcu octogenar*// Philologia, Institutul de Filologie. Chișinău, 2013, nr. 1-2, p. 128-135.
197. **Cotelnic, Teodor.** *Observații asupra unor abrevieri în româna contemporană*// Philologia, Institutul de Filologie. Chișinău, 2013, nr. 5-6, p. 122-130.
198. **Cotelnic, Teodor.** *Patriarh al filologilor români Gavril Istrate (1914-2014) In memoriam*// Philologia, Institutul de Filologie. Chișinău, 2014, nr. 1-2, p. 175-179.
199. **Cotelnic, Teodor.** *Ion Ețcu: născut în zodia încercărilor. // Doctor habilitat Ion Ețcu: Biobibliografie.* Chișinău: Foxtrot, 2014, p. 41-51.
200. **Cotelnic, Teodor.** *Profesorul Ion Ețcu – fondator al syntaxologiei și promotor fidel al principiilor filosofice în cercetarea lingvistică*/ V. Botnariuc, **T. Cotelnic**, E. Belinschi// *Ibidem*, p. 10-18.
201. **Cotelnic, Teodor.** *Preocupările sociolingvistice ale academicianului Nicolae Corlăteanu*// Buletin de lingvistică, 2014-2015, nr. 15-16, p. 101-112.
202. **Cotelnic, Teodor**, Ion Ețcu. *Alexandru Dârul. (21.03.1929-20.04.2015) In memoriam*/ **Teodor, Cotelnic**, Ion Ețcu// Philologia, Institutul de Filologie, 2015, nr. 1-2, p. 137-140.

203. **Cotelnic, Teodor.** *Un împătimit cercetător al limbii române literare*// Philologia, Institutul de Filologie. Chișinău, 2015, nr. 5-6, p. 121-136.

204. **Cotelnic, Teodor.** *Rusificarea Basarabiei sub dominația țaristă (1812-1918)*// Philologia, Institutul de Filologie. Chișinău, 2015, nr. 1-2, p. 47-60.

205. **Cotelnic, Teodor.** *Acad. Silviu Berejan – promotor al adevărului științific.* // Buletin de lingvistică. Chișinău, 2016, nr.17, p. 45-51.

206. **Cotelnic, Teodor.** *Grupurile etnolotice în Republica Moldova*// Philologia, Institutul de Filologie. Chișinău, 2016, nr. 5-6, p. 90-100.

207. **Cotelnic, Teodor.** *Vorba lui a învins tăcerea!*// Ion Ețcu, **Teodor, Cotelnic**// LA, 2016, 16 iunie, p. 7.

208. **Cotelnic, Teodor.** *Probleme de sociolingvistică în optica academicianului Silviu Berejan*// Probleme de Lingvistică, Literatură Română și Glotodidactică. Simpozion Interuniversitar. Chișinău, US Tiraspol, 2016, p. 69-78.

209. **Cotelnic, Teodor.** *Profesorul acad. Anatol Ciobanu (In memoriam)*// Philologia, Institutul de Filologie, nr. 3-4. Chișinău, 2016, p. 124-127.

210. **Cotelnic, Teodor.** *Constantin Stere și limba română literară*// Constantin Stere prozator, publicist, jurist și om politic. Conferință științifică internațională. 150 de ani de la naștere. Iași: Vasiliana-98, 2016, p. 471-478.

211. **Cotelnic, Teodor.** *Destinul dramatic al filologului martir Ion Vasilescu*// Filologia modernă: realizări și perspectivă în context european (ediția a XI-a). Chișinău, 2017, p. 62-68.

212. **Cotelnic, Teodor.** *Ne-a înțeles, ne-a ajutat [Mioara Avram: 85 de ani de la naștere]*// Philologia, 2017, nr. 3-4, p. 131-136.

213. **Cotelnic, Teodor.** *Cultivarea limbii în viziunea acad. Nicolae Corlăteanu*// Filologia modernă: realizări și perspective în context european, ediția a IX-a. Materialele colocviului Internațional „In memoriam acad. Nicolae Corlăteanu. 100 de ani de la naștere. Chișinău, 2017, AȘ a Moldovei, Institutul de Filologie. Editura Pro Libra, p. 127-136.

214. **Cotelnic, Teodor.** *Probleme de lingvistică teoretică în viziunea academicianului Silviu Berejan*/ **Teodor, Cotelnic, Ion Ețcu**// Colocviul științific național: Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan (ediția a III-a). Chișinău: Tipocart Print, 2017, p. 102-112.

215. **Cotelnic, Teodor.** *Un bătrân tânăr; un bolnav sănătos*// LA, 2018, 26 aprilie, p. 6.

216. **Cotelnic, Teodor.** *Unele reflecții ale lui Nicolae Iorga despre limba națională*// Philologia, LXI, 2018, mai – august, nr. 3-4 (297-298), p. 3-9.

217. **Cotelnic, Teodor.** *Lingvistul de valoare Ion Ețcu, un neogoit căutător al adevărului*// Articole și studii de lingvistică, 2018 (manuscrisul predat la editură).

III. RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE, CRONICI

1. **Cotelnic, Teodor.** *Unele neajunsuri ale manualelor de gramatică pentru școlile moldovenești*/ Anatol Ciobanu, **Teodor, Cotelnic**// ÎM, 1955, 25 martie.

2. **Cotelnic, Teodor.** *Un nou manual de sintaxă.* Rec. la: *Curs de limbă moldovenească literară contemporană.* Partea a II-a. Sintaxa. Chișinău, 1959, 264 p.// ÎS, 1959, nr. 7, p. 60-61.

3. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română,* București, vol. I. Editura Academiei RPR, 1959, 269 p./ **F. Cotelnic, A. Ciobanu**// LLM, 1960, nr. 3, p. 69-73.

4. **Cotelnic, Teodor.** *O nouă lucrare lexicografică.* Rec. la: *Dicționar explicativ școlar.* Red. S. Berejan, N. Pecec. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1960, 440 p.// ÎS, 1960, nr. 7, p. 56-57.

5. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: *Studii de limbă moldovenească.* Colegiul de red. S. Berejan, I. Varticean. Chișinău: Știința, 1960, 97 p.// CM, 1960, 15 septembrie.

6. **Cotelnic, Teodor.** *Un studiu serios de stilistică.* Rec. la: Vaxman B. *Elemente de stilistică moldovenească (În sintaxă).* Chișinău: Cartea Moldovenească, 1960, 199 p.// CM, 1960, 24 iulie.

7. **Cotelnic, Teodor.** *Informație cronică despre prima conferință a romaniștilor de la Chișinău/ Teodor, Cotelnic, Pecec N., Karulin I.*// VI, Moscova, 1962, nr. 1, p. 153-155.

8. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: S. Berejan *Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc.* Red. resp. V. Soloviov. Chișinău: Știința, 1962, 140 p.// LLM, 1962, nr. 4, p. 66-68.

9. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: A. Dârul. *Cercetări asupra prepoziției în limba moldovenească.* Red. S. Berejan. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1963, 139 p.// LLM, 1963, nr. 4, p. 68-71.

10. **Cotelnic, Teodor.** *Un instrument necesar pentru studenți.* Rec. la: Marin V. Z., A. Ciobanu. *Practicum la fonetică și sintaxă pentru studenți.* Red. A. T. Borșci. Chișinău: Lumina, 1963, 111 p.// CM, 1968, 7 iunie.

11. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: Ion Ețcu. *Propoziția nominativă.* Caracteristici gramaticale. Red. A. M. Dârul. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1966, 114 p.// LLM, 1966, nr. 2, p. 73-76.

12. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: Vaxman B. I. *Stilistica moldovenească cu elemente din lexic și sintaxă.* Ediț. a 2-a. Chișinău: Lumina, 1970, 244 p.// LLM, 1970, nr. 4, p. 67-77.

13. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: Corlăteanu N. *Egală între egale.* Chișinău, 1971, 60 p.// N, 1972, nr. 1, p. 149-153.

14. **Cotelnic, Teodor.** *Concepții noi despre sinonime.* Rec. la: С. Бережан. *Семантическая эквивалентность лексических единиц/* Отв. ред. Н. Корлэтяну. Кишинев: Штиинца, 1973, 372 p.// ÎS, 1974, nr. 12, p. 57-58.

15. **Cotelnic, Teodor.** *O nouă lucrare de stilistică.* Rec. la: V. Marin. *Schițe de stilistică a limbii moldovenești contemporane.* Chișinău: Lumina, 1975, 365 p.// N, 1977, nr. 1, p. 117-121.

16. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: *Dicționar explicativ al limbii moldovenești.* În vol. II. Vol. I. A-M/ cond. V. P. Soloviov; Red. științ. S. G. Berejan. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1977, 847 p.// N, 1978, nr. 12, p. 124-130.

17. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: *Dicționar ortografic al limbii moldovenești* (cu elemente de ortoepie). Red. resp. N. G. Corlăteanu. Ediția a 2-a revăzută și completată. Chișinău: Redacția principală a ESM, 1978, 548 p.// LLM, 1980, nr. 2, p. 70-74.

18. **Cotelnic, Teodor.** *Bibliografia la compartimentul stilistică// Varietăți funcțional-stilistice ale limbii moldovenești/* Red. resp. A. M. Dârul, I. I. Ețcu. Chișinău: Știința, 1984, p. 245-277.

19. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: N. Corlăteanu. *Scriitorul în fața limbii literare.* Chișinău: Literatura artistică, 1985, 192 p.// LLM, 1985, nr. 4, p. 64-67.

20. **Cotelnic, Teodor.** *O operă lexicografică originală.* Rec. la: *Dicționar explicativ al limbii moldovenești: în două volume.* Sub redacția lui S. G. Berejan. Vol. II (H-Y). Chișinău: Red. principală a ESM, 1985, 876 p.// N, 1987, nr. 2, p. 147-153.

21. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: *A. M. Дырул – Негативно-афирмативно-противопоставления (на материале молдавского языка)*/ Отв. ред. И. И. Ецко. Кишинев, 1986, 262 с.// LLM, 1987, nr. 2, p. 69-72.

22. **Cotelnic, Teodor.** *Limba maternă ca un tezaur sfânt, și nu o povară.* Rec. la: *Probleme de lingvistică.* Culegere de materiale ale cadrelor de limbă și literatură de la instituțiile de învățământ superior din RSSM/ Red. resp. Anatol Ciobanu et. al. Chișinău: Știința, 1988, 150 p.// PS, 1988, nr. 8, p. 62-63.

23. **Cotelnic, Teodor.** *Bibliografie*// *Capitole de stilistică*/ Red. resp. A. Dâru, I. Ețcu. Chișinău: Știința, 1990, p. 393-407.

24. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: *Dicționar de omonimie al limbii moldovenești*/ Red. principal S. Berejan. Chișinău: Lumina, 1988, 599 p.// RLȘL, 1990, nr. 1, p.

25. **Cotelnic, Teodor.** *Un nou manual de latină.* Rec. la: *Lingua Latina.* Manual pentru instituțiile de învățământ superior/ Anatol Ciobanu, Ștefan Misko, Emilia Oglindă, Ecaterina Kucerov, Marina Stamati, Nicolae Chiricenco; coord. Anatol Ciobanu. Chișinău: Știința, 1996, 687 p.// LR [Chișinău], 1997, nr. 3-4, p. 192-194.

26. **Cotelnic, Teodor.** *Conferința științifică consacrată aniversării a 70-a de la nașterea prof. Grigore Cincilei*// RLȘL, 1997, nr. 5, p. 130-132.

27. **Cotelnic, Teodor.** *Conferința națională de filologie „Limba română azi”* (ediția a VI-a)// RLȘL, 1997, nr. 6, p. 119-121.

28. **Cotelnic, Teodor.** *Să ne cunoaștem predecesorii.* Rec. la: N. Corlăteanu. *Nandrișii.* Chișinău, 1988// LA, 1998, 10 septembrie.

29. **Cotelnic, Teodor.** *Cărturar și patriot.* Rec. la: *Mereu prezent...* Grigore Cincilei. Chișinău: Epigraf, 2002, LA, 15 august.

30. **Cotelnic, Teodor.** *Un mic dicționar de înțelepciune.* Rec. la: Anatol Ciobanu, Lidia Novac. *Mic dicționar latin-român de expresii consacrate.* Chișinău: Museum, 2002, 208 p.// LR [Chișinău], 2003, nr. 2-3, p. 192-194.

31. **Cotelnic, Teodor.** *Conferința națională de filologie „Limba română azi”* (ediția a VII-a)/ **Cotelnic, Teodor,** Onofraș Maria, Răileanu Tamara// RLȘL, 1998, nr. 5, p. 165-168.

32. **Cotelnic, Teodor.** *O lucrare meritorie despre neologismul eminescian.* Rec. la: Nicolae Corlăteanu. *Neologismul în opera eminesciană.* Chișinău: CEP USM, 2004// LR [Chișinău], 2004, nr. 9-10, p. 201-204.

33. **Cotelnic, Teodor.** *Istoriografia împotriva spiritului retrograd.*// Rec. la: Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu. *Politica de moldovenizare în R.A.S.S. Moldovenească.* Culegere de documente și materiale. Chișinău: Civitas, 2004, 334 p.// LR [Chișinău], 2004, nr. 9-10, p. 209-212.

34. **Cotelnic, Teodor.** Redactor științific la: Anna Budnic. *Formarea competenței de comunicare interculturală la viitorii profesori de limbă engleză.* Chișinău: Tipogr. UPS „Ion Creangă”, 2008, 268 p.

35. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: Bahnaru Vasile. *Elemente de lexicologie și lexicografie românească.* Chișinău: Știința, 2008, 308 p.// *Buletin de lingvistică.* Chișinău, 2008-2009, nr. 9-10, p. 166-168.

36. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: Inna Negrescu-Babuș. *Limba română în condițiile diglosiei (Studiu diacronic)*. Chișinău, 2015, 192 p.// *Philologia*, Chișinău, 2016, nr. 3-4, p. 112-117.

37. **Cotelnic, Teodor.** Rec. la: Vasile Bahnaru. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studii și documente de arhivă)*. Chișinău: Elan Poligraf, 2015, 404 p.// *Philologia*, LIX, nr. 1, ianuarie-aprilie, 2017, p. 113-118.

38. **Cotelnic, Teodor.** *Un congres al scriitorilor cu rezonanță istorică*. Rec. la: Vasile Bahnaru, Gheorghe E. Cojocaru. *Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965). Studii și materiale*. Chișinău: Editura „Tehnica-Info”, 2016, 402 p.// *Akadosmos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*. Chișinău, 2017, nr. 2, p. 259-267.

39. **Cotelnic, Teodor.** *Bibliografia selectivă a cercetătorului Teodor Cotelnic*// *RLȘL*, 2003, nr. 5-6, p. 130-136.

40. **Cotelnic, Teodor.** . *Bibliografie selectivă*// *Buletinul Institutului de Lingvistică*, 2018, nr. 18, p. 76-92.

IV. PERSONALIA

1. **Anatol Ciobanu.** *Savant și pedagog de prestigiu*// *Făclia*, 2003, 13 septembrie, p. 4.

2. **Nicolae Corlăteanu. Ion Ețcu.** *Neobosit lingvist și pedagog*// *LA*, 2003, 18 septembrie, p. 7.

3. **Ion Ețcu.** *Un neobosit septuagenar*// *LR* [Chișinău], 2003, nr. 6-10, p. 250-253.

4. **Silviu Berejan.** *Teodor Cotelnic la 70 de ani*// *RLȘL*, 2003, nr. 5-6, p. 127-129.

5. **Colegiul de redacție al RLȘL.** *Teodor Cotelnic la 70 de ani*// *RLȘL*, 2003, nr. 5-6, p. 129.

6. **Petru Butuc.** *Teodor Cotelnic, octogenar*// *Săptămâna* (Anul XX, nr. 39 (1083), 2013, 27 septembrie, p. 27.

7. **Ion Bărbuță.** *Teodor Cotelnic la 80 de ani*// *Philologia*, nr. 5-6, 2013, p. 154-156.

8. **Ion Ețcu.** *Un pilon de nădejde al neamului*// *Articole și studii de lingvistică* 2018, p. 8-9.

9. **Elena Ungureanu.** *O viață închinată promovării limbii române*// *Literatura și arta*, nr 37 (3810), 13 septembrie 2018, p.8.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

OMAGIERI

ELENA CONSTANTINOVICI: PER ASPERA AD ASTRA

Prin fereștrua unei case bătrânești, acoperită cu stuf, o fetiță cu ochi albaștri privea în fiecare seară spre cer, căutând o stea anume, o stea pe care o considera a ei, o stea confidentă, căreia îi încredința toate visurile... Acea stea s-a dovedit a fi norocoasă, luminându-i cu generozitate calea fetei, pe care părinții o numeau afectuos Ileanuța, și care avea să devină o personalitate notorie în spațiul basarabean. E vorba de Elena Constantinovici, doctor habilitat în filologie, profesor universitar (n. la 17 noiembrie 1943).

În căsuța lor mică, unde trăia împreună cu bunicul, Grigore Tataru, și cu mama, Panaghia Caraștefan, domnea o atmosferă blândă, creștinească, evlavioasă, dar pătrunsă de o tristețe, pe care atunci n-o înțelegea. Observa durerea din ochii mamei când întreba de tata și simțea dorul sacru de părintele pe care încă nu-l cunoștea. Tatăl ei, Nicolae Caraștefan, era dus de acasă în îndepărtatul Salehard, situat foarte aproape de Cercul Polar, în Nordul Extrem al Siberiei de Vest, fiind taxat de regimul stalinist ca „dușman al poporului” și judecat pe 10 ani.

Nicolae Caraștefan era o prezență remarcabilă printre săteni. Deși terminase doar 4 clase românești, avea vaste cunoștințe în istorie, matematică, geografie, în special, în literatură. Recita ore în șir din creația poezilor români și poezii populare. Știa pe de rost multe poezii de ale lui George Coșbuc. Poate „El-Zorab” i-a dat curaj să reziste iernilor necruțătoare ale Siberiei și să revină la baștină. L-a ghidat și dorul de nevastă, de unica lor copilă, de părinți, de apa Nistrului, de mirosul strugurilor dați la teasc... de tot ce i-a fost răpit cu o cruzime barbară.

Astfel, într-o noapte, o bătaie în geam întrerupea liniștea din căsuța lor mică. Venise tata... Elena avea 8 ani. Un bărbat necunoscut, slab, doborât de o boală necruțătoare, îmbrăcat în negru, zicea că e tatăl ei. S-a lipit, speriată, de mama sa. Dar, sângele apă nu se face și peste puțin timp stătea în brațele dulci ale tatălui său, ascultând poezii de ale lui George Coșbuc, pe care el le purtase cu sine, bine ascunse în adâncul sufletului, prin pușcăriile rusești... Ele l-au ajutat să iasă biruitor din lupta cu nedreptatea și să trăiască până la 78 de ani, fiind un gospodar de cinste, un lemnar cu mâini dibace și un părinte exemplar, care a știut să educe o fată modestă, harnică, cu o voință neclintită și cu o aleasă dragoste de viață. În 2016 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Caraștefan, basarabeanul care a suferit pentru simplul motiv că își iubea limba maternă, neamul și țara.

Peste multe decenii, Elena a aflat că în listele negre, păstrate în arhivele KGB-ului, erau trecute și numele ei (pe atunci, o fetiță de un an!), al mamei ei și al bunicii după tată. Doar printr-un miracol, creat de mâna lui Dumnezeu, au fost ele salvate de la calvarul deportărilor...

Am cunoscut-o pe domnișoara Elena Caraștefan în anul 1960 la Facultatea de Litere a USM. Ambele eram studente în grupa a doua. Am remarcat-o îndată: era de o noblete aparte, nu bârfea, nu invidia și nu se amesteca în viața personală a colegilor. Era săritoare la nevoie. Căldura sufletească specială a Elenei s-a răspândit asupra multor persoane pe care i le-a scos destinul în cale...

N-a fost deloc ușor destinul ei. La anul întâi noi avem parte de o experiență inedită și unică. Fiindcă venisem de pe băncile școlii și nu aveam stagiu de muncă, a trebuit să muncim ziua la construcție și să învățăm seara. Căram mortar cu târgile la etajele superioare ale clădirilor în construcție de pe strada Dimo, Râșcani, învățam să tencuim, să răzuim etc. Era o muncă prea grea pentru noi, dar n-a cedat nimeni. Așa lucram zi de zi, iar serile ne duceam la facultate. Multe au fost dificultățile pe care le-a înfruntat colega mea. Dar dacă Dumnezeu a salvat-o de drumurile Siberiei pe când avea un anișor, a avut grijă de ea pe tot parcursul vieții. Cel mai mare dar au fost oamenii, care au marcat destinul ei. Câteva nume de neuitat din anii studenției: Faina Cojuhari, Olga Coca, Mihail Ignat – toți profesori la Facultatea de Litere, acum trecuți în neființă, dar mereu prezenți în amintirea ei. Faina Cojuhari era titulara cursului de dialectologie și cutreiera satele noastre împreună cu studenții pentru a studia graiurile locale. În vara anului 1960, expediția sosise la Tudora. Nu cred că din întâmplare o parte dintre studenți au fost cazați la părinții Elenei, căci mari sunt minunile lui Dumnezeu! Așa a început o frumoasă prietenie între studenta începătoare și profesoara ei, Faina Cojuhari, care a susținut-o și a ajutat-o în toți anii studenției. Olga Coca, ilustra noastră profesoară de psihologie, i-a trezit și i-a dezvoltat gustul pentru studiul științific, înscriind-o pe Elena la toate conferințele științifice studențești și, în calitate de coordonator, îndrumându-i primii pași în ale cercetării. Mihail Ignat, un bun cunoscător al metodicii predării literaturii, a remarcat-o în timpul practicii pedagogice și a îndemnat-o să studieze, dându-i o temă de cercetare pentru lucrarea de licență. Elena le este recunoscătoare tuturor profesorilor de la facultate care au depus suflet în educația noastră. Este foarte adevărată următoarea aserțiune: „Profesorul mediocru spune. Profesorul bun explică. Profesorul perfect inspiră”. Noi am avut parte de profesori care ne-au inspirat și ne-au ghidat în viață. Cu părere de rău, toți profesorii noștri s-au mutat de la noi într-o lume mai bună...

Au trecut repede 5 ani și în 1965 am absolvit facultatea. Elena a fost angajată la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei (cum se numea pe atunci). În acel moment începe urcușul anevoios spre vârful muntelui ce se cheamă știință. Dar pentru că se spune că rădăcinile științei sunt amare, iar fructele sunt dulci, Elena își formulează un scop îndrăzneț: să guste din dulceața rezultatelor științifice. Citesc CV-ul ei și parcă văd aievea nopțile nedormite, insistența de a străbate, de a cuceri, de a sparge scoarța și de a pătrunde în miezul cunoștințelor din domeniul lingvisticii. Gramatica mi s-a părut prea plictisitoare, cu toate că am studiat-o conștiincios, pentru a mă putea exprima și scrie corect. Elena a privit lucrurile din altă perspectivă, în profunzime. Vorba spune: e seacă teoria, dar înverzește arborele cunoașterii. Doamna Constantinovici a împodobit acest arbore, dar nu ca pe un pom de Crăciun, cu jucării, ci cu studii științifice: aproximativ 300 la număr. Cărțile semnate de Domnia Sa ar trebui să stea pe rafturile bibliotecilor personale ale celor care tind să-ți perfecționeze cunoștințele din domeniul lingvisticii.

În perioada activității la institut, Elena parcurge toate etapele de promovare în carieră: cercetător stagiar (1965-1974); cercetător științific inferior (1974-1985); cercetător științific superior (1985-1991); cercetător științific coordonator (1991-2000); cercetător științific principal (din 2001). În 1980, obține titlul de doctor în filologie, în 2001 – titlul de doctor habilitat în filologie, iar în 2008 – titlul de profesor universitar. E. Constantinovici este autoarea unor cărți de interes major pentru lingviști: *Timpul: valori și expresie* (1983); *Semnificația lexicală și valorile sintagmatice și aspectual-temporale ale verbului în limba română* (2001); *Semantica și morfosintaxa verbului în limba română* (2007). Participă pe parcursul anilor la elaborarea mai multor lucrări colective (monografii, manuale, dicționare). Printre acestea: *Gramatica practică a limbii române* (2006); *Dicționar de termeni lingvistici* (2008); *Teoria textului. Termeni cheie* (2011) și altele.

Între anii 2002-2004 participă în cadrul unui Proiect Internațional finanțat de PNUD la elaborarea unui set de manuale de limba română pentru străini. În calitate de coordonator și coautor, Elena Constantinovici a pus umărul la editarea unui ghid pentru profesorii de limba română ca limba a doua – *Predarea și învățarea limbii prin comunicare* (2002) și a trei manuale cu titlul comun *Limba care ne unește* pentru fiecare nivel de învățare a limbii de către străini. (2003-2004).

De o mare importanță pentru formarea ei ca specialist a fost colaborarea cu Institutul de Lingvistică din București. S-a lucrat timp de câțiva ani la o temă de cercetare comună în domeniul sintaxei verbului. Sub conducerea regretatei Mioara Avram, o neîntrecută lingvistă și un om cu inimă mare, a deprins plăcerea de a lucra în echipă, de a despica firul în patru și de a căuta adevărul în profunzime. A învățat foarte mult și de la colegile mai tinere de la București: Marina Rădulescu și Andra Șerbănescu, nume de rezonanță în lingvistica românească.

Aflându-se pe culmile carierii, colega mea colaborează fructuos cu tinerii cercetători: îi susține, îi încurajează, le este coordonator la tezele lor de doctorat (5 tineri cercetători și-au luat doctoratul sub conducerea ei). Deosebit de benefică este colaborarea dumisale cu Ion Bărbuță, Alexandru Cosmescu, Elena Varzari. Au semnat împreună mai multe titluri de carte. Ultimele trei apariții – *Vocabularul fundamental al limbii române. Dicționar de contexte minime* (2013) și *Morfologia limbii române* (2015)

și *Sintaxa limbii române* (2016) – sunt elaborate în colaborare cu Ion Bărbuță. Aceste trei cărți sunt de un real folos pentru toți cei interesați de corectitudinea limbii române. Le am pe masa mea de lucru și le consult deseori. Domnul Ion Bărbuță scrie următoarele despre colega sa mai în vârstă: „...încă din primii ani de activitate și-a adus contribuția la studierea timpului verbal, una dintre categoriile gramaticale polivalente ale limbii, care, alături de mod și persoană, constituie esența oricărei propoziții. (...) Astfel, dacă cineva își dorește să studieze această categorie, va apela neapărat la lucrarea *Prezentul indicativ în limba moldovenească literară contemporană*, publicată în 1980, care, prin diversitatea principiilor aplicate și prin bogăția faptelor de limbă analizate, este actuală până acum”. (LA, 14 noiembrie 2013).

Pe parcursul activității sale de 53 de ani, doamna Constantinovici a îmbinat cercetarea științifică și munca pedagogică. A ținut cursuri diferite, cerute de necesitățile timpului. Cele mai reprezentative sunt: *Gramatica limbii române, Teoria elaborării și redactării textului, Limba română de afaceri, Comunicarea în afaceri, Negocieri în afaceri, Etica profesională, Retorica, Limba română ca limbă străină* etc. și-a început activitatea pedagogică prin anii 1985, când s-a introdus studierea limbii materne (moldovenească, pe atunci!) la toate facultățile. Până în acel an limba română era studiată doar la Facultatea de Litere. La recomandarea regretatului academician Silviu Berejan, Ion Ciornâi (trecut și el în neființă!), Șeful Catedrei de limba contemporană de la Facultatea de Litere a USM, a angajat-o prin cumul pe Elena Constantinovici în calitate de profesoară la Facultatea de Drept și de Istorie. Profund rusificați, studenții acestor facultăți au întâmpinat-o cu destulă răceală și cu o anumită doză de agresivitate. Dar cu tact pedagogic, cu blândețe dumneaei a reușit să-i facă să înțeleagă că limba maternă trebuie învățată pentru a putea să ai o exprimare corectă și elegantă. Mulți din acei studenți și-au continuat studiile de doctorat în România, au devenit profesori universitari, oameni politici, diplomați, notari: Ion Creangă, Nicolae Roșca, Gheorghe Cucuș sunt doar câțiva dintre ei.

Îmbucurător este faptul că aportul Elenei Constantinovici în cercetare și în practica pedagogică a fost remarcat, iar pentru munca depusă colega mea a fost distinsă cu Diploma de Onoare a Academiei de Științe a Moldovei, iar în 2011 a fost decorată cu Ordinul Gloria Muncii.

Aici ar fi cazul să închei eseul consacrat colegii mele de promoție cu ocazia împlinirii vârstei de 75 de ani. Dar cum să trec peste celălalt domeniu de activitate – casa! Cine să aprecieze munca de Gospodină, Mamă, Bunică?

Colega mea este o gospodină excelentă. Cine a trecut pragul apartamentului lor de pe strada Academiei a remarcat interiorul amenajat cu gust, biblioteca bogată, atmosfera prietenoasă și bucatele delicioase. Din fotografii te privesc doi copii minunați: Violeta Ungureanu, fiica lor, a mers pe urmele mamei sale. A absolvit Facultatea de Litere a USM, este doctor conferențiar. Are și ea doi copii: Alexandru este student în Danemarca și Alexandrina, liceană. Fiul lor, Silviu Constantinovici, a absolvit Facultatea de Limbi Moderne și Psihologie de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” și SNSPA (Școala Națională de Științe Politico-Administrative) din București. În prezent este stabilit cu familia în Canada.

Sper că la fel cum Nicolae Carăștefan, părintele îndrăgostit de poezie și de tot ce e frumos, a învins depărtările și s-a întors acasă, la fel cum Elena Constantinovici a învins toate obstacolele, ajungând la steaua sa din copilărie, și copiii, și nepoții familiei Constantinovici se vor întoarce pe pământurile strămoșești...Cred, ba chiar sunt convinsă că se va schimba în bine configurația stelelor pe cerul Moldovei. Vor veni politicieni cu minți luminate care vor crea condiții benefice și vor chema acasă pe toți tinerii risipiți prin toată lumea...

Acum, la ceas jubiliar, îmi doresc, dragă colegă, ani de pace, liniște și fericire, pe care îi meriți pe deplin, deoarece dintre fetele din grupa a doua a promoției 1960-1965, puține au ajuns așa de sus...Mă mândresc că suntem colege și prietene!

Lidia HLIB,
membră a Uniunii Scriitorilor din Moldova și din România,
membră a Uniunii Jurnaliștilor din Moldova

IN MEMORIAM

A MAI CĂZUT O INSTITUȚIE... VICTOR CRĂCIUN

Copil fiind, credeam că unele persoane – părinții, bunicii, învățătorul și preotul satului ș.a. – n-ar trebui să moară niciodată. Erau modelele mele de viață din edenul copilăriei. Înaintând în vârstă și în universul cunoașterii, cunoscând și alte modele, credeam fantasmagoric că și alte personalități marcante pe care le-am cunoscut și m-au onorat cu prețuirea sau cu prietenia lor n-ar trebui să moară sau să treacă la cele veșnice decât la o vârstă matusolemică: Leonida Lari, Doina și Ion Aldea Teodorovici, Ion Ungureanu, Grigore Vieru, mitropoliții Nestor Vornicescu și Bartolomeu Anania, patriarhul Teoctist, Mihai Ungheanu, Fănuș Neagu, Marin Sorescu, Adrian Păunescu, Dimitrie Vatamaniuc, Viorel Cosma, Ștefan Andrei, Florin Constantiniu etc., etc. Sunt goluri în cultura română, neumplute încă. Poate doar în domeniul istoricilor, când acad. Ioan Aurel Pop suplinește cu asupra de măsură dispariția lui Dinu C. Giurescu sau a lui Florin Constantiniu.

Mi-au venit aceste gânduri aflând despre părăsirea (previzibilă) a lui Victor Crăciun (Chișinău, 16 iulie 1934-30 august 2018, București). Și aceeași obsedantă întrebare: de ce tocmai acum, de ce atâta grabă, nu putea să mai aștepte să sărbătorim împreună Centenarul Marii Uniri? El care, înființând, la Crăciunul însângeros al anului de răscruce 1989, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, a avut drept țintă valorificarea plenară și aducerea în actualitate a marilor evenimente care au marcat

destinul românilor, între care unirile românilor ocupau un loc central. Dar și alte mari evenimente istorice cruciale au fost omagiate de urmașul lui N. Iorga la conducerea Ligii Culturale, de inepuizabilul Victor Crăciun: *prima sărbătorire comună a Unirii Basarabiei cu Țara* (24-27 martie 1990), *primul Pod de Flori de la Prut* (6 mai 1990), urmat de *Podul de Conștiință Mihai Eminescu* (15 iunie 1990) și *Podul de Verb Românesc* (de Ziua Limbii române, Chișinău, 28-31 august, 1990), comemorărilor marilor personalități românești: Eminescu (prin organizarea de simpozioane științifice, tipărituri, busturi sau plăci memoriale la Cernăuți, Chișinău, Slobozia Mare și Durlești din Basarabia, Budapesta, Viena, Costei și Uzdin (Serbia), Odesa, Tirana etc.), Alexei Mateevici (la Zaim-Basarabia), Monumentul *Lupoica, Romulus și Remus* (Chișinău), *Ștefan cel Mare* (Cobâlea-Basarabia), *George Coșbuc* (Voivodiniți, Serbia), *Troița eroilor români căzuți la Smârdan* (Bulgaria), *Petru Movilă* (Kiev), *M. Sadoveanu, Nichita Stănescu, L. Blaga, M. Kogălniceanu, Octavian Goga, G. Coșbuc, Marin Preda* (pe Aleea Clasicilor din Chișinău), *C. Brâncuși* (Chișinău), *1900 de ani de la războiul daco-roman* (la Benevento, Roma și Ancona din Italia, Chișinău, Vidin, și în alte localități din țară) etc.

A mers aproape în toate comunitățile românești din jurul României sau din diaspora, donându-le cărți, plăci memoriale, tablouri, medalii și ordine, încurajându-i în toate manifestările lor proromânești; unele vizite au fost de documentare cum au fost cele pe urmele lui Eminescu la Viena și Berlin, Tighina - Tiraspol - Odessa - Kuialnic, din care au reieșit numeroase cărți, reale contribuții la istoria culturii naționale. La Istanbul, l-a omagiat pe domnitorul martir C. Brâncoveanu, chiar în biserica ctitorită de acesta, omagiere la care a participat, pe lângă românii din Turcia, și patriarhul ecumen al Constantinopolului. În Franța, la Dieuse, i-a omagiat pe românii care-și dorm aici somnul de veci, ca prizonieri ai Primului Război Mondial. Și în toate aceste vizite confraterne, pregătite cu minuțiozitate, Victor Crăciun a invitat și autoritățile locale (administrative, civile sau bisericesti) din aceste țări să se alăture manifestărilor românești.

O inițiativă apreciată la modul excelent a fost organizarea pelerinajului *Pohta ce-am pohtit* din august 2001, de comemorare a uciderii mișelești a lui Mihai Viteazul, dar și de reînviere a idealului unității naționale. Cu o raclă cenotaf în care a fost depus pământ din toate provinciile românești (inclusiv din Basarabia și Bucovina), într-un atelaj festiv, onorat de o gardă de onoare, pelerinajul a străbătut 30 de județe din țară racla, fiind depusă apoi la Mănăstirea Dealu, unde se află capul viteazului domnitor.

Atunci când cota lui C. Brâncuși căzuse pe plan mondial, datorită unor profitori români care ar fi „descoperit” circa 300 de piese brâncușiene din ceramică, Victor Crăciun a organizat nu numai simpozioane științifice sau a editat cărți și albume brâncușiene, dar a adus în țară pe directorul executiv al Casei americane de licitație Cristie's, al Casei de licitație Van Ham (din Luxemburg (condusă de contesa Marina von Kamarawsky, născută în București), spre a constata la fața locului (Craiova, Hobița și Tg. Jiu), valoarea intrinsecă a sculptorului român, iar rezultatul a fost vizibil, inclusiv din punct de vedere financiar.

Prin Liga Culturală, Victor Crăciun a organizat anual Congresul Spiritualității Românești, primele ediții la Băile Herculane (8-10 octombrie 1993), continuate la Alba Iulia, capitala Marii Uniri. Congresele, conduse de Adrian Păunescu în timpul vieții și apoi de Victor Crăciun, a reunit români, cu problematica lor, din peste 50 de țări, devenind un adevărat „*ambasador al românimii*” (N. Dabija).

Autor a peste 150 de cărți de autor (proză, teatru, scenarii cinematografice, monografii, albume, ediții, antologii etc.). Victor Crăciun a primit numeroase premii, medalii și alte însemne ale prețuirii sale (cetățean de onoare al Băilor Herculane și Craiova), încununarea supremă fiind alegerea sa ca membru al Academiei de Științe din orașul său natal, Chișinău.

Am avut o relație privilegiată atât cu Victor Crăciun, cât și cu distinsa sa soție, Cristiana Crăciun, o relație sinceră, de prietenie, fără nicio urmă de ipocrizie. Am participat la cărțile inițiate de el („*Doina*” lui Eminescu. 125; *de ani*, *Albumul Adrian Păunescu*), am fost inclus în antologiile elaborate de el, mi-a prefăcut sau postfațat unele din cărțile mele (*Eminescu; Eminescu și cugetarea sacră*), am participat aproape la toate Congresele Spiritualității Românești sau a fost aproape de mine când am organizat la Craiova Simpozionul Internațional *Latinitate și românitate în U.E., Zilele Basarabiei și Bucovinei, Zilele „Marin Sorescu”* etc. Eram frați întru românism și umanitate, astfel încât îmi este foarte greu să vorbesc la trecut despre inegalabilul (sub multe aspecte) Victor Crăciun.

Victor Crăciun va trăi veșnic prin opera sa scrisă sau înfăptuită, prin caracterul și energia benefică, prin noblețea comportamentului său. Victor Crăciun, un nume biblic, se naște în Cer, de unde ne veghează. Odihnă veșnică, Victor!

Tudor NEDELCEA,
Universitatea din Craiova
(România)

Buletin de lingvistică

Nr. 18
Anul XV
2017

Formatul 70×100, 1/16. Coli de tipar conv. 9,25. Tirajul 150 ex.

SRL „PRO LIBRA”
str. Mihail Sadoveanu, 4/2
E-mail: prolibramd@gmail.com

ISSN 1857–1948

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Institutul de Filologie

**Buletin
de lingvistică**

Nr. 18   Anul XV   2017

Chișinău